

Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák

**Keleti palóc betyármesék
és hiedelemmondák**

A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 25.

Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák

Máté László gyűjtései

SZERKESZTETTE: POMOZI PÉTER

Magyarorsághkutató Intézet

Budapest, 2021

Bevezető tanulmány: Pomozi Péter

Szakmai lektor: Juhász Dezső

Nyelvi lektorok: Németh Dániel, Rási Szilvia

Fotók: Zempléni Múzeum Szerencsi Képeslevelezőlap-gyűjteménye, Buzitai Önkormányzat, Karafa család, Alsólánc, a szerkesztő magángyűjteménye

A szöveg digitalizálását segítette: Tóth Zsolt, Németh Dániel

Angol fordítás: Gecov Krisztina

Az MKI szerkesztőbizottsága: Vizi László Tamás (elnök),
Fehér Bence, Katona József Álmos, Kovács Attila, Pomozi Péter,
Virág István

A kötet megjelenését az EMMI támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

© Máté László, 2021

Szerkesztés © Pomozi Péter, 2021

Fordítás © Gecov Krisztina

ISBN 978-615-6117-32-8

ISSN 2677-0261

TARTALOM

A szerkesztő előszava	7
Betyárok, norák, boszorkányok – Máté László keleti palóc folklórgyűjtéseinek nyelvjárási és néprajzi érdekességei	11
A Kanyapta menti szövegek palócos jellegzetességei	17
Hangtani jelenségek	22
Alaktani sajátosságok	30
Szókincs	36
Máté László 1969-es előszava kéziratoss gyűjteménye elé	39
Buzita és környékének mondáiról	42
Betyármesék és betyármondák	49
Hiedelemmondák	63
Boszorkánymondák	63
Garabonciás diák	79
Halál és temető	80
Tüzesembőrök	90
Kincs-mondák	92
Kísértetek és ijesztők	93
Rontásról szóló mondák	118
Történeti mondák	127
Tudós kocsisokról, pásztorokról, egyéb tudományosokról szóló mondák	129
Az adatközlők rövid életrajza	141
Jegyzetek a mondákhoz	149

Adatok Alsólánc, Buzita, Felsőlánc, Reste történetéből	183
Outlaw Heroes, Noras, Witches – Matters of curiosity related to dialects and ethnography in the eastern Palóc folklore collections of László Máté	191
Palóc characteristics of texts from the Kanyapta-region	198
Phonetic phenomena	203
Morphological specificities	211
Vocabulary	216
Irodalom Máté László eredeti előszavához és kommentárjaihoz	218
Irodalom Pomozi Péter bevezetőjéhez és lábjegyzeteihez	220

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

2019 őszén, egy verőfényes szombat délelőtt vehettem először kézbe Máté Lászlónak egy, a régi szakdolgozatok módján feketébe kötött gyűjtését, Buzita és környékének mondáit. Első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy különleges értékű anyaggal van dolgom: az 1960-as évek második felében gyűjtött történetekben nagyjából a dualizmus kori magyar falu még sok szempontból élénken élő mondakin-cse és népi hitvilága elevenedik meg. Ma már hiába keres-nénk ezeket a történeteket. Idestova fél évszázada, hogy el-mentek közülünk az utolsó olyan öregek, akik még a XIX. század végén gyermekfejjel tanulták történeteiket sokszor már akkor is aggastyán korú emberektől.

A kiadásra kerülő anyag nyelvjárási szempontból is ér-tekés: egy egészen keleti palóc változat egyes mesélőknél még archaizáló nyelvjárásváltozatába enged bepillantást.

A szerkesztő szíve ezen értékek miatt kétszeresen örül, és kétszeresen hálás a Magyarságkutató Intézetnek, hogy ezt a gyűjteményt tudományos könyvkiadási programjá-ba felvette. Ennek közkinccsé tétele logikus kiegészítése

és folytatása annak a törekvésünknek, hogy nyelvjárási értékeink társadalmi becsét növeljük, és a nyelvjárások életképességének őrzéséhez közoktatási segédkönyvekkel is hozzájáruljunk. Utóbbi célt elsősorban nyelvjárási olvasókönyveink segíthetik, melyből a Palóc olvasókönyv már 2019-ben megjelent, a Dunántúli olvasókönyv pedig jelenleg készül. A nyelvjárások ugyanis nemcsak nyelvtörténetünk élő tanúi, hanem a Kárpát-medencei magyar identitás fontos hordozói is, elsődleges a szerepük a szűkebb szülőfölddel való kapcsolattartásban. Talán arról sem kell ma már senkit meggyőzni, hogy a magyar nyelv standard változata mennyivel szegényebb lenne a nyelvjárások gazdagsága nélkül.

Hálás köszönöm fejezem ki Juhász Dezső professzornak, kötetünk szakmai lektorának értékes, továbbvivő megjegyzéseiért és tanácsaiért. Nagyon köszönöm Rási Szilviának, hogy sokadik, de nagyon autentikus ellenőrként véleményezte a középzárt *ĕ* jelölését forrásainkban, az esetek 99%-ában megnyugtatóan le tudtuk zárni minden nyitott kérdést. Köszönet Németh Dánielnek és Tóth Zsoltnak a kötet szerkesztésében nyújtott többirányú segítségért, előbbinek lektori munkájáért is.

Végezetül hálásan köszönöm a felhasznált képek közlési jogának átadását a Zempléni Múzeum Szerencsi Képeslevezőlap-gyűjteményének, a Buzitai Önkormányzatnak és Mohňanský Csilla iskolaigazgató asszonynak és a felsőlánci Karafa családnak. Őszintén remélem, hogy gyűjte-

ményünk nemcsak néprajzkutatóknak és nyelvészeknek lehet segítségére, hanem a magyar népi kultúra iránt érdeklődő művelt nagyközönségnek is örömet szerezhetnek a benne foglalt mesék és mondák.

Budapesten, 2020. karácsony havában

Pomozsi Péter
szerkesztő

BETYÁROK, NORÁK, BOSZORKÁNYOK

MÁTÉ LÁSZLÓ KELETI PALÓC FOLKLÓR-
GYŰJTÉSEINEK NYELVJÁRÁSI ÉS NÉPRAJZI
ÉRDEKESSÉGEI

Ennek a kötetnek a szövegei a történeti Abaúj csereháti járásának néhány keleti palóc falvába, Alsó- és Felsőláncra, Buzitára és Restére invitálják az olvasókat. A keleti palóc nyelvjárásterületnek is egyik legkeletibb zugába. E Kassától kevéssel délnyugatra fekvő falvakban kezdte pedagógusi pályáját Máté László a hatvanas évek elején. Nemrég magam is meggyőződhettem arról, hogy a fiatal tanítóra számos diákja máig jó szívvel emlékszik a Kanyapta mentén. A népi hagyományokért, népművészetért lelkesedő pályakezdő nemcsak átadni, hanem nyitott füllel és szemmel befogadni is törekedett. Telkibányai kőtányérokat, viseletdarabokat, a helyi mezőgazdálkodás és pásztorkodás tárgyi emlékeit csakúgy próbálta menteni az utókornak, mint az akkoriban idős pásztorok, földművesek emlékezetében rejlő folklórkinccseket. A rózsás kőtányérokat sokszor baromfiudvarokról, pipiskéktől kellett „eloroznia”; a „boldog békeidőkben” még

oly eleven folklór utolsó, akkortájt élő képviselőit, 1880-1900 közt született parasztembereket pedig orsós magnetofonja előtt kellett megszólítania. Bár a hatvanas években berendezett helyi tájház-kezdemények sajnos már a múltéi, a hangfelvételekből még anno született egy nagyobb, hangjelölési értelemben nyers kézirat. E hiányos betűkészlettel írógépelt szöveg volt a jelenlegi kiadás korpusza, mivel az e történeteket őrző szalagok nagy valószínűséggel már nincsenek meg. Ha mégis megkerülnének és megfelelő kéz digitalizálhatná őket, az rendkívüli nyelvjárási érték lenne a Kanyapta vidékéről. Hozzáteszem, egyéb publikálatlan, lejegyzetlen Kanyapta menti felvételek még lapulnak Máté László régi adathordozóin, s azok is hasonló csereháti palóc nyelvi értéket képviselhetnek az 1960-as évekből. Ezek a felvételek már többnyire dalokat és más, líroepikus műfajú darabokat tartalmaznak gyűjtőjük emlékezete szerint.

Az elsárgult, írógépelt lapokon szunnyadó mondák most mindenesetre életre kelnek: közkinccsé tesszük őket a Magyarorsággutató Intézet tudományos könyvsorozatában. A közzététel forrásértékű: egyrészt e gyűjtésnek korábban alig negyede került be a Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet digitális archívumába, másrészt az az egynegyed is csak köznyelvi helyesírású, a szövegek nyelvjárási jellegzetességeit túlnyomóan elfedő, nem pedig nyelvjárási pontosságra törekvő változat. Meg kell még jegyezni, hogy néhány remek betyármesét és mondát mi is közzétettünk már 2019-ben a Magyarorságtudományi Intézet Kiadványai 10. köteteként napvilágot

látott Palóc olvasókönyv, *Nyelvi és irodalmi kalandozások* c. kötetben, azonban ott módszertani és pedagógiai okokból nem a minél tudományosabb, hívebb keleti palóc közlés, hanem a legtöbb palóc gyermeknek megfelelő egységesített palóc nyelvjárási átírás szempontjai voltak a mérvadóak.

Kötetünk címe – *Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák* – más, mint a kézirat eredeti munkacíme, mely így hangzott: *Buzita és környékének mondanvilágából*. A szerkesztői változtatás talán némi magyarázatot kíván. Ahogy a kötetünkben szintén közzétett, Máté-féle „ős-előszóban” is olvashatják, a mese-monda választóvonal korántsem mindig éles és egyértelmű a gyűjtemény darabjainál. Tegyük hozzá, a folklorisztika saját műfaji szétválasztási elveinél sem az. A műfajmeghatározás kérdései különösen élesen vetődnek fel egyes Angyal Bandi-történetek esetében. Ezek néhány darabjában az elbeszélés meseszerűsége, a csodás elemek s a szerencsés végkifejlet a mese irányába mutat. Angyal Bandi ezekben nem(csak) a hús-vér betyár alakjában, hanem a csaknem győzhetetlen hős, a bármit elcsenni képes, furfangos és még büntetteiben is inkább rokonszenves rabló alakjában jelenik meg. Figura és cselekmény túlmutat a dokumentarista közelítésen, azért is, mert a menyecskek szerelmén túl az egyszerű emberek hallgatólagos szeretetét is kivívja azzal, hogy „végre valaki megmutatja a dölyfös uraknak”. Más betyármondák realista, már-már naturalista hangvétele aztán visszaránt bennünket a földre.

Nem gondolnám, hogy mondai és mesei elemek ilyenét ötvöződése minden esetben valamiféle monda > mese mechanikus átalakulás számlájára írható. Inkább arról van szó, hogy a cselekmény és előadásmódja monda és mese határterületén mozog. A történetek előadói olykor ösztönösen is megfogalmazzák, ha a mesemondói helyett dokumentálóbbr szerepkörbe lépnek: „Nohāt vān még ēggy rövid történet, de ez tény. Itt történt Gomboson”, vezeti be *Á mēgpātkolt boszorkāny* meséjét az alsólánci Szabatkó István. *Á furfāngos Ōngyāl Bāndi* történetének meseszerősége ellenben teljesen nyilvánvaló, még akkor is, ha Angyal Bandi (Ónody András) alakjának népszerűségét nem ritkán azal hozták összefüggésbe, hogy valóságos rokoni kötelékek fűződnek errefelé a híres betyárhoz. Mindesetre, mérlegelve a mondottakat talán az a leghelyesebb, ha nem próbáljuk mereven kategorizálni azt, amit amúgy sem lehet. Ezért is esett választásom a kompromisszumos kötet címre, mely talán az olvasó számára eleve nagyobb információértékű, köztes megoldást képvisel.

Habár egy-két igazán jó mesemondó betyártörténeteitől eltekintve a szövegek stílárís megformáltsága viszonylag hétköznapi, ezek a buzitai, resti, alsó- és felsőlánci szövegek mégis kiemelkednek a maguk mitológiai érdekességével folklorisztikai szempontból is. Ebben nagy jelentősége volt Máté László tudatos adatközlő-választásának, annak, hogy az 1880-as években született, sokszor már ágyhoz kötött embereknek is képes volt meghozni a mesélőkedvét.

Nem egy történetben a palócság régi hitvilága, ősi hiedelmek kelnek életre: földet elcsalt, nyughatatatlan (perényi) lelkek szaladgálnak tüzes emberekként a réteken, norák lapítják a szenvedők mellkasát, ijesztők settenkednek éjjel a kihalt ösvényeken, s a hétköznapi paraszti élet számos rontásformája és rontásúzó fortélyja is előkerül ifjak megkísértésétől a tehenészet apró momentumaiig. A helybéli falvakhoz kötődő hiedelmek közül kiemelkednek a Bábásári-hídhöz kötődő történetek, a hídépítéskor odaveszett asszony lelke folyamatosan kísérti a hídon átkelni próbálókat. A helytörténeti szál is több mondában megjelenik: a kora Árpád-korba repít a Királydomb története.

Végül, de nem utolsósorban egy egész Angyal Bandi ciklus jelenik meg itt, Izoly Berta biztos mesemondó stílusában, helyenként kifejezetten remekbe szabott mesélői előadásában. Mindez amiatt is különösen érdekes és értékes, mert csak néhány évvel később ugyanezen világnak már tükörcserepeit is alig lehetett volna megtalálni. Máté László gyűjtése, ahogy annyi más gyűjtés a Kárpát-medencében, valóban a huszonegyedik órában történt. Az irdatlan méretűre duzzadó, akkoriban termelni kezdő Kassai Vasmű árnyékában vette szalagra a Kanyapta mente dalait, balladáit, mondáit. Folk-lór- és nyelvjárási szempontból ez a gigantikus lakosságmozgást hozó ipari „forradalom” nagy-nagy töréspont volt a helyi palócság, ahogy általában és mindenestül a helyi magyarság életében is. Elegendő megvizsgálni Kassa és vonzáskörzeteinek részletes népesedési statisztikáit az 1880-as évektől

az 1970-es évek elejéig, hogy a nem magyarajkúak betelepítésének hatalmas tömegeiről fogalmat alkothassunk.

Természetesen ahhoz, hogy „utolsó óra” program szerinti gyűjtéseit sikerrel végezhesse, Máté Lászlónak – ahogy fennebb már említettem – kiváló érzéssel kellett megválasztania mesélőit, a néprajzi és szociolingvisztikai szakirodalom szerint is eszményi nyelvjárási adatközlő típusát. Szerencsésen megtalálta azokat a nemzedékeket és azokat a falusi szereplőket, akiknek segítségével elcsíphetett valamit ezekben a Kanyapta menti, mára nyelvjárás- és nyelvszigetszerűvé váló falvakban a XIX. század végének szájhagyományából, s nemcsak néprajzi, hanem valóban dialektológiai értelemben is. A kötetünkben közölt szövegek, ill. a századfordulós Magyar Nyelvőr-béli szórványos buzitai közlések közt,¹ – ha utóbbiak hangjelölési kezdetlegességeitől eltekintünk, – nyilvánvaló hasonlóság van, a dualizmus korában született pásztorok, uradalmi cselédek, földművesek jóvoltából. Hozzáteszem, egy rövid fonológiai kontrollgyűjtés során magam is megbizonyosodhattam arról, hogy ha egyes palócos jellegzetességeiben halványulva is, de ma is számos olyan vonás él még ezen falvak mindennapi palóc nyelvhasználatában, amelyek kötetünk történeteiben elevenednek meg, hála a szerkesztési munkálatokban részt vevő kollégáknak. A szövegek palócos vonásainak elemzése alább következik.

¹ Ezek közül a Paszlavszky-féle szövegközlések a ténylegesen a mikrorégióba tartozók, részletesen l. alább!

A KANYAPTA MENTI SZÖVEGEK PALÓCOS JELLEGZETESSÉGEI

A kiadványunkkal a tisztelt olvasók elé kerülő anyag nemcsak néprajzi, hanem nyelvi szempontból is értékes. Egyrészt azért, mert ezt a csereháti palóc kistájat elkerülték a nagy, szervezett nyelvjárásgyűjtések, tehát nem dúskálunk eredeti szövegekben. Másrészt azért, mert nemcsak új, jelentős korpuszt szolgáltat, hanem minőségileg is kiemelkedő: a szövegek keleti palócos sajátosságait tekintve is árnyalja az eddig megismert dialektológiai képet.

A Zoboralja környékéről, az Ipolyvidék egyes falvairól nyelvjárás szótár,² a Nyitra-vidékről és Medvesaljáról nyelvjárás atlasz³ is rendelkezésre áll, és Nyitra megyétől Gömörig hatalmas népköltési anyag gyűlt az elmúlt másfél-száz év során. Borsodból, a keletebbi régióból pedig a viszonylag friss szuhogyi tájszótárat említhetjük⁴. Cserehátnak e

² Tóth Imre: *Ipoly menti palóc tájszótár*. MNyTK 176. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987. Kibővítve: úo.: *Palóc tájszótár*. Nap Kiadó, Budapest, 2007.

³ Sándor Anna: *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.; Cs. Nagy Lajos: *Medvesalja magyar nyelvjárás atlasza*. Luminosus n. o. Kiadó, Nagykapos, 2011.; Sándor Anna–Tóth Katalin: *Nyitragerencséri tájszótár. Sima Ferenc tájszóhagyatéka alapján*. Pesti Kalligram Kft., Budapest, 2020.

⁴ Mazurka Károly: *Szuhogyi palóc tájszótár*. Magyar Nyelvtudományi Társaság–Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

lapokon szóba kerülő vidékeiről azonban jóval kevesebb az adat, jóval kevesebb a szöveg. Valójában a nyelvjárási szint valamelyest feltüntetni igyekvő folklórszövegek között a Magyar Nyelvőr buzitai közléseire tudunk elsősorban hivatkozni, azonban a Deregyőn (Zemplén vm.) született, Kassán is tanult, élete nagyobb részét Zemplénben töltő irodalom- és népryelvkutató, Paszlavszky Sándor katolikus plébános (1850–1899) buzitai jelzésű szövegei sem mutatnak irányt minden kérdésben.⁵ Egyrészt terjedelmi korlátaik miatt nem, másrészt a Paszlavszky-féle abaúji közlésekben többnyire diftongusgazdag, archaikusabb palóc változatot látunk, annak ellenére, hogy a hangjelölés kezdetlegessége miatt más, vélhető nyelvjárási színeket pedig csaknem elfed a köznyelvközeli lejegyzésmód. Nézzünk egy Paszlavszky-féle dalközlést és egy találóást ehelyütt:

*Áttalmént eő az Keőrösön,
Beleveszétt eoreokeosön; (sic!)*
*Csipkebokor, nyárfa-leveel, (sic!)*⁶
Mindént összesodri a szeél.
(Paszlavszky 1878: 144)

⁵ Paszlavszky Sándor jelentősebb, buzitainak tekintett közlései: Találós mesék. *Nyr.* 7 (1878) 133–134.; Népdalok. idem: 144.

⁶ A *sic!* mindkét sorban Paszlavszky vitatható átírási megoldásaira utal, a rövid *ő* diftongálása kérdéses a XIX. sz. végi állapot szerint is, a *leveel* kettőshangzójának második *e*-je pedig elírásnak tűnik.

*Fődön foa, foán kendér, kendérerén oagyag, oagyagból is-
tenáldása belénk jár:*

(Paszlavszyk 1878: 134)

A kettőshangzós ejtésnek, szemben kötetünk történeteinek megannyi keleti palóc jellegzetességével, nem maradt nyoma ezekben a falvakban. Az természetesen nem zárható ki, hogy a diftongusos beszédmód még a Cserehátnak ezen a kistáján is élt a századforduló környékén, hiszen nem sokkal távolabb, Gömörben mindmáig akadnak kettőshangzós szigetek. Ráadásul Szeder Fábiántól a korai palóc tájnyelvet érintő más klasszikus forrásokig éppen a gazdag diftongusos ejtés mint palócos sajátosság volt rendszeresen kiemelve, szintúgy olyan tájakon is, ahol ennek ma már nyoma sincs. „Nagy Hont” és Nógrád palócainak hangejtéséről nyelvtani lejegyzései első pontjában írta Szeder Fábián a következőket: „Ezeket a hosszas magánhangzókat: *á, é, ó, ő* így ejtik ki: *uá, ié, uó, üő*; úgymint *vuáros, iédes, uólom, üörzöm* [...] valamint a szó elején, úgy a közepén és a végén is, és pedig olly érthetőleg, hogy mind a két magánhangzót különösen meghallani.” (Szeder 1819/2005: 7).⁷ Szeder

⁷ A Szeder Fábián által jelzett nyitódó kettőshangzós változatokból, nógrádi és honti, későbbi lejegyzéseket sajnos nem ismerünk, ellentétben a Pápay jelezte záródó kettőshangzók lejegyzésével. Utóbbira példa Mikó Imre meséje is (Vö. Mikó 1894: 574–575), továbbá számos, további századfordulós gyűjtés. Gömör egyes településein még ma is hallható diftongusos ejtésmód.

bevezető soraiban legpalócosabb vonásként hivatkozik e különösen diftongusgazdag ejtémódra, s ugyanitt Pápay Sámuel megjegyzését is idézi röviden, aki szerint „A Palótzok pedig legjobban megkülönböztetik magokat Nógrád, Gömör, Borsod és Heves vármegyék öszveütköző vidékein az ő igen csudálatos és írás által alig előadható szőejtéseik által, minden magánhangzót mintegy diftongussal ejtven.” Pápay szöveges példákat is hoz: „*haó vagy haú mèègy? hová mégy? feő mèk, felmegyek, bomóú mè, bomolly meg.*” (Pápay 1808: 80).

Sajnos *A magyar nyelvjárások atlasza* felvidéki, akkori csehszlovákiai részének gyűjtőpontosűrűsége olyan kicsi volt, hogy dialektometriai szempontból alig értékelhetőek az adatok,⁸ így annak teljes körű eldöntése, hogy a hatvanas években milyen palócos izoglosszák hogyan érintették a Kanyapta menti kistájat, az atlasz alapján aligha lehetséges, mint ahogy a kettőshangzós ejtés visszaszorulásának pontosabb területi tanulságait is hiába próbálnánk levonni az atlasz anyaga alapján. Mivé vált(ozott) a palóc nyelvterület nagy(obb) részén röpke évszázad leforgása alatt a kettőshangzós ejtémód, mely, ha Paszlavszky buzi-tai dalközléseit is figyelembe vesszük, a Kanyapta mentéig

⁸ A sűrűbb, dialektológiai szempontból megfelelő sűrűségű gyűjtőpontrendszer kialakítására a magyar nyelvterület akkor Csehszlovákiába eső részén politikai és adminisztratív nehézségek miatt nem volt lehetőség.

ért, nyelv(járás)történeti szempontból is izgalmas kérdés marad. (A szlovákban is vannak diftongusok, igaz kevesebb és a palócosak többségével szemben nyitódóak.) No persze nemcsak az időközben monoftongizálódott kettőshangzók kérdése érdekes, ezt csak azért bontottam ki előljáróban, mert erre az alább következő nyelvtani sajátosságokban adatok híján értelemszerűen nem térhetek ki. Kitérünk viszont azon fontos jelenségekre, amelyek a Máté-szövegekből világosan kirajzolódnak.

Összegezve elmondható: a nyelvjárási háttér megvilágításában is fontos tehát e keleti palóc szövegek tanúsága Buzita, Reste, Alsólánc és Felsőlánc falvaiból. Ezek az 1960-as évekbeli gyűjtések javarészt 1880 és 1910 között, tehát a dualizmus korában, a „boldog békeidőkben” született adatközlőktől, egyszerű pásztoemberektől, kétkezi mezőgazdasági munkásoktól származnak, és olyan, palócos vonásokban gazdag nyelvváltozatot tárnak elénk, amely árnyalja a kassai vasmű „hajnalán”, annak a környék életére gyakorolt rendkívüli olvasztó-egységesítő hatása előtti nyelvjárási állapotra vonatkozó ismereteinket.

A következőkben tizenkilenc jól áttekinthető alpontra soroltam a legfontosabb fonológiai és fonotaktikai, ill. morfológiai jelenségeket. Szintén a jobb áttekinthetőség érdekében soronként külön tördeltem a példamondatokat, melyeket sorszámozással is elláttam. Ha keresztező tartalmi szempont nem indokolta, akkor az egyes alpontokban szereplő példákat a szövegbeli előfordulásuk sorrendjében

közlöm. A példa utáni zárójelben ennek megfelelően a fejezetcím és az adatközlő monogramja szerepel. Utóbbi is gyakran érdekes lehet, megmutathatja, mennyire lehetett általános az adott jelenség a korpusz születésekor.

Ez a tizenkilenc alpont természetesen nem jelent nyelvtani vázlatot, azonban a korpuszadta lehetőségekhez mérten igyekeztem az összes, fontos nyelvjárási jelenséget a már említett, könnyen áttekinthető módon bemutatni.

Hangtani jelenségek

1. Magánhangzórendszer. Magánhangzó-változatok

A Kanyapta-vidék magánhangzórendszere 8 : 7 felosztású, ahogy ábra mutatja, azaz nyolc rövid és hét hosszú magánhangzóból áll. Az *e* : *ě* távolsága, más szóval a középzárt *ě* és a nyílt *e* szembenállása a keleti palócra jellemző módon itt is csekélyebb, mint a palóc nyelvjárásterület más vidékein, amely részben e falvakban annak következménye is lehet, hogy az *e* fonéma zártsági foka gyakran erősebb. Mindezt figyelembe véve ez a terület átmenetnek tűnik a 8 : 7 – 7 : 7-es rendszerű palóc vokalizmusok, a hernádi ill. a Kanyapta vidéktől nyugatabbra eső palóc mikrorégiók között. Mindezt természetesen nem kötetünk kizárólag írott korpusza, hanem a rendelkezésre álló, 2020 januárjában rögzített recens kontrollanyag alapján mondom. Éppen ezért rendkívüli dilemma volt az *ě* jelölésének-nem

jelölésének kérdése. Ráadásul e kötet előkészítése és kiadása egészében a 2020/2021-es világjárvány idejére esett, így a minden szempontból megnyugtató kontrollgyűjtéseket nem tudtuk elvégezni a kézirat véglegesítése előtt.

Az mindenesetre egyszerűsítő általánosításnak tűnne, ha itt megjegyzés nélkül a 7 : 7-es jelölést alkalmaztuk volna, mert ha messze nem olyan markánsan is, mint pl. az Ipoly-vidéken, de itt is érzékelhető különbség. A pontos helyzetet akusztikai fonetikai vizsgálatok tisztázhatnák. Összegezve valóban úgy tűnik, ez a mikrorégió valamiféle átmenet (jelenleg) a Hernád-vidék egyértelműen 7 : 7-es, zártabb e-variánsú nyelvváltozatai és a markáns 8 : 7-es és 8 : 8-as palóc alrendszerek között.

u	ü	i	ú	ű	í
o	ő	(ë)	ó	õ	é
à		e	ã		

1. ábra

A rövid és a hosszú magánhangzók rendszere a Kanyapta mentén

A Kanyapta mentén, csakúgy, mint a keleti palóc régió legnagyobb részén, szinte teljesen hiányzik a nyílt, hosszú, (többnyire) polifonemikus *ē*. Ez egybevág a magyar dialektológiai szakirodalomban általános nézettel (vö. Juhász 2001: 284–286, Menyhárt–Presinszky–Sándor 2015: 65–66). Ugyanakkor az sem hallgatható el, hogy sporadikusan találunk korpuszunkban polifonemikus *ē* példákat (1a–1b), ám kizárólag a XIX. században született resti Izsoly Bertától

és az alsóláncai Katona Istvántól. (Azt azért jegyezzük meg, hogy nemcsak itt éltek, hanem mindketten e vidék szülőttei voltak.)

(1a) *ēmēnt kéccēr is lovágotlni* (I. I. B.)

(1b) *á páp szógājá meg figyēte áz ásszonyt* (LVIII. K. I.)

Ez a ritka előfordulás azért is érdekes, mert különben a kiesés (és pótlónyúlás) közölt szövegeinkben igen kiterjedt, általános jelenség, még akkor is, ha e téren mutatkozik bizonyos variabilitás az egyes adatközlők nyelvhasználatában. Az *-l* kiesése bármelyik ajakkerekítéses magánhangzó után végbemehet, így az *ā* után is. (2) példája egyben azt is mutatja, hogy az *ā*-nak, ha korlátozottan is, de lehet polifonemikus szerepe, túl természetesen az *ā* egyszerű és közös fonemikus szerepén (l. alább pl. (11)). A (2)-höz hasonló példák nem ritkák ebben a korpuszban.

(2) *hāt egy kisásszony āt á kápubá.* (LVII. K. I.) *vs*

(11) *mikor még á mádār nem repűtē āt* (LXVI. K. I.)

Az *ō* fonéma megterheltsége viszonylag csekély ezen a vidéken, az *ō*-zésnek semmilyen formája sem jellemző, egyedül a *perényiek* alak fordul elő *pörönyiek* (XXXIX. Sz. P) változatban. Viszont eseti illabialiális változatok megfigyelhetők köznyelvi labiálisokkal összevetve: *kível ~ kívül* (LV. R. I.), *isző ~ üsző* (LXV. K. I.).

2. A mássalhangzó-kiesés és a pótlónyúlás esetei

Szövegeinkben három, egymástól némileg eltérő kiesés (és pótlónyúlás) figyelhető meg, ezekre példákat az a., b., c.

alpontban lehet találni. A pótlónyúlás azonban problematikus fogalom több szempontból is: egyrészt előfordulhat, hogy a köznyelvi *-Vl-* ~ nyelvjárási *-V̄*⁹ megfelelés esetén történetileg a nyelvjárási alak az eredetibb, a *Hold* ~ *Hód* megfelelés kétségkívül ilyen, másrészt a *holnap* ~ *hónap* esetében történetileg is eldönthetetlen a primátus kérdése, mivel a szinkron köznyelvi-nyelvjárási variabilitás történetileg is visszakövethető, mi több a rokonnyelvi alakok közt is megfigyelhetők ugyanezen alakváltozatok (vö. MSzFE 2: 293). A pótlónyúlás mint kategória tehát köznyelvcentrikus, szinkron közelítést tükröz, ami gyakran nem feltétlenül igaz a történetiség szempontjából.

Mint fennebb említettem, a nyúlás és/vagy kiesés minden ajakkerekítéses magánhangzó+l, továbbá az *-é+l-* hangkapcsolatban is előfordulhat. Ezzel szemben az *r* kiesése a szóalakzáró helyzetre korlátozódik *o* után. Az *o* az esetleges kiesés ellenére sem mindig nyúlik meg.

a. *-l* kiesése hosszú magánhangzó után, ekkor értelemszerűen nem következhet be nyúlás. Ennek következtében az ablatívuszrag *-tV̄* alakú, a delatívuszrag *-rV̄*, az adesszívuszrag pedig gyakran *-nV̄* alakú, *nota bene* köznyelvközei alakváltozatok is elő-előfordulnak:

(3) *Härmádnáp Jānokrú elvitt nem ěggyet* (VI. I. B.)

⁹ V bármilyen rövid, \bar{V} bármilyen hosszú magánhangzó jele.

- (4) *gyermékkoromtó gázdākottám* (XII. Z. J)
 (5) *Oszt á körtvefānā megālnāk* (XXXVIII. K. E.)
 (6) *oszt később āszt beszégették, hogy tüzesembērök jár-
 nāk a rétēn* (XXXIX. Sz. P)
 (7) *ākkor mēgint fētünk* (L. F. G.)

b. -l kiesése rövid magánhangzó után, ekkor többnyire be-
 következik a pótlónyúlás:

- (8) *Hāt Bāndit ūdōzték ā pāndúrok* (VIII. I. B.)
 (9) *oszt lēūt ā fātōvibe* (XI. K. I.)
 (10) *Törūdd mēg vele ā lovākāt* (LXXIV. I. M.)
 (11) *mikor még ā mādār nem repūtē āt* (LXVI. K. I.)
 (12) *ā nyākā elfordút ā juhāsznāk* (XI. K. I.)
 (13) *Kēt ódālt gyērtyāt gyūtott* (VIII. I. B.)
 (14) *ā māsik ódālārā.* (XI. K. I.)
 (15) *Kidobott neki nyóc-tíz kānāl gāluskāt* (XIII. K. M.)
 (16) *Mindég ēgyütt vótāk* (XIV. I. B.)
 (17) *Fej nekū vót.* (XXXVIII. K. E.)
 (18) *oszt fōdhöz ütögette mágāt āz āsszony* (XVIII. P. J.)
 (19) *Ākkor mēg ēgy kódús tájigāvāl mēgālt ā tōtés szélēn.*
 (XLVI. K. A.)
 (20) *kikiāt ēgy kisāsszony* (XXI. Sz. E.)
 (21) *Hāt ā boszorkānyok sūrótāk ā rihet.* (LXXIV. I. M.)

Történetileg eldönthetetlen a következő adat a. vagy b.
 pontba sorolása:

- (22) *sikerült hónáp* (VI. I. B.)

c. -r kiesése: ritka alakváltozatok, csak pár példánk akad:

(23) *Ákko onnán lē ēgyēnest ā kertek közül* (LXV. K. I.)
 A korpuszban szórványos, ugyanakkor a 2020. januári kontrollgyűjtés szerint is létező, ritkább alakváltozat. *Miko, mikó, hámá* szóalakváltozatokra ellenben e szövegekben egyáltalán nincs példa, noha más palóc tájakon (központi és nyugati palóc vidékeken) saját fülemmel is rengetegszer hallottam.

Ugyanakkor az allatívuszrag előfordul rövidebb, -z nélküli változatában is, méghozzá rendszerszerűen, ugyanez a helyzet kissé délnyugatabbra, Szuhogyon is (l. Mazurka 2008: 14). Az természetesen kérdés, hogy itt bármilyen joggal beszélhetünk-e a -z kieséséről, vagy az pusztán köznyelvcentrikus, történetietlen okoskodás lenne csak:

(24) *Hālīstennek nem szótám āz embērēkhe sē*

A Kanyapta-vidéki kiesés (és pótlónyúlás) itt bemutatott rendszere egészében véve jóval gazdagabb, mint amit az újabb nyelvjárási szakirodalom megemlíti a keleti palóccal kapcsolatban (vö. Menyhárt–Presinszky–Sándor 2015: 68, Juhász 2001: 285).

3. j-zés. A palatalizáció gyenge foka

A keleti palócra általánosságban is jellemző erőteljes j-zés figyelhető meg itt is: *ly* (*ľ*) mint hangtani változó egyáltalán nem fordul elő. A j-zés a köznyelvet is meghaladó mértékű, vö. *kojibá, jāny*, vs köznyelvi *lánny*. A palatalizáció általában véve igen gyenge más palóc területekhez képest: nemcsak az *ľ* nem fordul elő, de a köznyelvivel megegyező palatális mássalhangzók megterheltsége sem erősebb

a köznyelvinél. A Kanyapta mentén nincs *-nyi* főnévi ige-névképző, és még a *t* és a *d* eseti palatalizációja is hiányzik, például: *disznót, száladni, lopni*.

(25) *Á disznót megítáttá válámi pājinkāvāl* (III. I. B.)

(26) *Ne ijjen vékony kámpóvāl járjon, hánēm ojjan husáנגgāl* (XI. K. I.)

(27) *visszámēnt á kojibāhoz* (XI. K. I.)

(28) *hāt mān á jānyá á Zsuzsá néni* (XII. Z. J.)

(29) *Csák hātul á sárokba, áz ájtó hātá megētt vót hej.* (XIV. I. B.)

(30) *El is mēnt áz á szeméj, és mondott is ijjeneket* (XVII. N. F.)

(31) *Csák komoj szávákrá hālgátott* (LXX. Cs. Gy.)

4. Szóvégi/szóbelseji mássalhangzó-torlódás kerülése: CCC > CC, CC>C

Nemcsak a keleti és nemcsak általában a palóc nyelvjárásra jellemző fonotaktikai jelenség, azonban a palócban, ahogy korpuszunkban is, a köznyelvinél gyakoribb: elég általános a CCC > CC realizációja, sőt szóvégen a CC> C is gyakori.¹⁰ A CCC > CC abban az esetben szinte kizárólagos, ha a mássalhangzó-kapcsolat C1C2C3 alakú. Ez utóbbi jut érvényre az *a(s)zt mondja*-típusú alakok mássalhangzó-torlódás nélküli, összerántott alakjaiban, pl. *ászongyá, ásszongyá,*

¹⁰ A köznyelvivel (nagyjából) azonos pl. (36), (37), (40), (42) egyszerűsödése.

ászongyāk, ászontāk, ászondi. A szóalakzáró mássalhangzó-torlódás kerülése az oka a fináliszi *-ért* véghangzója kiesésének is: pl. *fājér* ~ köznyelvi *fá(j)ért*.

(32) *Mëgüzente neki, hogy jól vigyázzon a lovárá, mer el fogja lopni.* (II. I. B.)

(33) *oszt ákkor mán Bándi nem tudott szaládni, mer gyálog vót* (IX. I. B.)

(34) *mer félfele járt a csordá az ákkori világbá...* (XII. Z. J.)

(35) *Mijér bög ez a tehen?* (XII. Z. J.)

(36) *csondáráb* (XVII. N.F.)

(37) *mingyār* (XVII. N. F.)

(38) *Á rudnoki erdön vótám fájér* (XLIX. F. J.)

(39) *Cserehättról a szekerek járták lë szombáton, vásárnap, oszt itt álták.* (LXXI. K.I.)

(40) *Csák komoj szávákrá hálगतott* (LXX. Cs. Gy.)

(41) *Te Julis, mëgellët mán az üszö?* (LXXII. M. A.)

(42) *És az ánnya orvostúl orvosig hortá.* (LXXV. Sz. M.)

5. Asszimilációs jelenségek: progresszív és regresszív asszimiláció

Mindkét asszimilációs típus gyakori, a *mëg-* igekötő esetében visszaható, az insztrumentális-komitatívusz esetében (a mutató névmási alakokat kivéve) előreható a hasonult forma.

a. Egészen általános a *mëg-* igekötő asszimilációja a mássalhangzó kezdetű igékkel, még ma is előfordul ezen a vidéken.

(43) *Jól mēnnészte á lovát oszt montá, hogy ő mēv-vēnné.* (II. I. B.)

(44) *oszt mēvveszētt á kutya. Osztan mēkkápdostá á tehenek orrát, mēg mēhháráptá á gázdáját is. Osz mēv-vesztek á tehenek, mēvveszētt á pásztor is.* (XVI. T. J.)

(45) *Áz onnán mēllássá, hogy ki á boszorkány.* (XX. F. G.)

(46) *Hāt há itt mēddöglöttetek* (XLVIII. H. P.)

b. Az insztrumentálisz-komitatívuszrag asszimilálódik

Eltérően a palóc nyelvjárásterület nagyobb részétől, de több más keleti palóc változathoz (és a köznyelvhez) hasonlóan a Kanyapta-vidéken is hasonul az insztrumentálisz-komitatívusz ragja. A mutató névmás megfelelő ragos alakjában azonban regresszív az asszimiláció iránya, bár történetileg inkább az *á+vál* > *ávál* > *ávval* változás valószínű.

(47) *Áméket ávval áz ostorrál mēvvāgott* (V. W. I.)

(48) *Hová mégy te Bändi fijám ávval á csikókkál?*
(VII. K. J.)

(49) *Ēccēr ēggy vásárnap rēggel elkéstem á hájtássál.*
(XII. Z. J.)

Alaktani sajátságok

1. Illatívusz és inesszívusz azonos alakú

Ez a jelenség a teljes magyar nyelvjárásterületen eléggé általános, a Kanyapta-vidéken az inesszívusz *-ba/-be* alakja kivétel nélkül homonim az illatívuszrag alakváltozataival.

(50) *ëgy gázdāval, āki itt lākik ā hīmi uccābā* (III. I. B.)

(51) *Vālāmikor ā buzitāi hátārba kevés főd vót* (X. B. K.)

(52) *Ābba tanyāzott ëgy Zādeczky Kāroly nevezetü hírhett bëtyār* (X. B. K.)

(53) *Nem is sokāig vót életbe ā fjú.* (LII. P. J.)

2. A válik ige vonzata datívuszi

(54) *rögtön dísznónák vált* (VIII. I. B.)

(55) *Hāt engedelëmmel lëgyën kimondvá, de lótrāgyá vót. Ānnāk vált ā mākosebājka* (XXIV. K. A.)

3. Kettős akkuzatívuszrag egyes névmásokon

Alkalmilag fordulnak elő e kettős akkuzatívuszragos változatok személyes vagy mutató névmási tőhöz járulva.

(56) *Mëkhállottā esztet ā Bāndi.* (II. I. B.)

(57) *mindëg fëlhőkbe cipelte ötet ā boszorkāny* (XV. I. B.)

(58) *mëllättām ötet* (LXXVII. M. A.)

4. Az ún. családi helyragok előfordulásáról

Kanyaptai korpuszunkban a családi helyrag hármassága egyáltalán nincs meg. Ellenben a köznyelvi *-hOz* funkciójában többször is előfordul a palóc *-nā ~ -nāl*, azaz utóbbi az irányhármasság szempontjából részben semleges, latívuszi-lokatívuszi használata lehet. Ezzel pontosan azonos a helyzet Szuhogyon (Mazurka 2008: 14).

Az mindenesetre mégsem jelenthető ki, hogy a családi helyrag teljesen eltűnt volna, hiszen a távolító családi hely-

ragos eset *-nú* alakváltozatban előfordul, ráadásul a (63)-as példában pontosan olyan szöveggörnyezetben, ahol előtte a mesélő a kérdéses *-ná* alakot használta, méghozzá egyértelműen latívuszi, „családi helyragszerű” funkcióban. (59) példáját esetleg befolyásolhatta az *alszik* ige vonzatszerkezete is.

(59) *És ő éccákárá begyött nālā áludni.* (X. B. K.)

(60) *begyütt á fálubá á nágynényénél* (XV. I. B.)

(61) *Elgyütt minālunk is* (XXV. Sz. P.)

(62) *Mikor elméntek á másiknál á szomszédhá* (LVI. K. I.)

(63) *Elméntek á pápnā. Á pápnú oszt ákkor á szālonnāt loptāk á pádrú* (LVIII. K. I.)

(64) *oszt mindég beszokott nālok mēnni* (LXXIV. I. M.)

(65) *be fog nālátok mēnni* (LXXVIII. M. A.)

5. Adesszívuszi, ablatívuszi, delatívuszi és fináliszi ragváltozatok

Ezek létrejötteinek a nyelvjárási sajátosságokból eredő fonotaktikai oka van, l. fentebb a hangtani sajátosságok 2a., 2c., illetve 4. alpontját. Az ablatívusz változatai szövegeinkben *-tÓ*, *-tÚ*, a delatívuszé pedig *-rÓ*, *-rÚ*. Az *l* kiesése nélküli alakok ritkábbak.

(38) *Á rudnoki erdőn vótám fájér* (XLIX. F. J.)

6. Az E/3 birtokos személyrgról avagy személyjelről¹¹

Többségében a köznyelvvel megegyező a todalékolás, azonban előfordul a keleti palócra korlátozottan jellemző *-i* változat is.

(66) *Neki vót sok áránypénzi összehárácsolva* (XL. N. E)

7. *Tehen, szeker* típusú nominatívuszi alakok megléte

Szinte kivétel nélkül a nyelvjárási változat fordul elő.

(67) *Félreált, oszt elmént á **tehen.*** (XII. Z. J.)

(68) *befekütt á gubával á **szekerbe*** (IV. I. B.)

(69) *Ákkor mēkkönnyebbüt á **szeker.*** (LVII. K. I.)

8. Egyes névmások tájnyelvi változata

Egyes kérdő, mutató és vonatkozó névmások tájnyelvi alakban élnek. Szövegeinkben a legjellemzőbbek: *mink* ~ köznyelvi *mi*, *tík, tik* ~ köznyelvi *ti*, *honnát* ~ köznyelvi *honnán*, *ámék* ~ köznyelvi *amelyik*.

(70) *Ákkor **mink** oszt mēntünk odá, mind á hārmán* (XI. K. I.)

(71) *Hāt ez ojján kísértet vót, **ámék** erre mēnt* (XLVII. H. P)

¹¹ Nem lényeges itt ennek a terminológiai problémának a fejtegetése: történetileg egyértelmű rag-státusza, de az általános vélekedéssel szemben leíró szempontból sem tisztán jel: *vö. mög+é+m, mög+ött+em, mög+ül+em.*

(72) *Hāt tík így csinátok velünk?* (XLVIII. H. P.)

(73) *honnát hozí eszt á koporsót á víz* (XLIX. Cs. Gy.)

(74) *Mágá honnát tuggyá?* (LXIII. F. G.)

9. *Adi*-típusú, E/3, T=3 IndPraes határozott alakok

(75) *oszt átádi ánnák á tudományt, áki méffogtá.* (XII. Z. J.)

(76) *Noosztān éggy másik embërrel még is éggyesztek, hogy ánnák eládi á tehenet.* (XVIII. P. J.)

(77)- *Nem, csak á felét fújám. – ászmondi.* (XIX. Sz. E.)

(78) *Mer máskép elfogik á boszorkányok* (XX. F. G.)

(79) *Hāt minek montád, hogy nem fogi elvënni!* (XXII. Sz. E.)

(80) *Hāt ászt montá á páp, hogy tud rájtá segíteni, de csak ákkor, há vāláli á kárt.* (XXVII. Z. J.)

(81) *áki ákászti fél mágát, vágy ki ákari végezni mágát, hát ászt segíti áz ördög* (XXXIV. K. I.)

(82) *Májd há látitok, hogy fogok fuldokláni, ákkor májd vágjátok lë* (XXXIV. K. I.)

(83) *Oszt éccër hálli, hogy jájgát vāláki itt á kert álátt. Kímënt áz ápósom, hát láti, hogy ā testvére.* (LII. P. J.)

(84) *Á szálonnát lopí vālámi tálvás* (LVIII. K. I.)

(85) *honnát hozí eszt á koporsót á víz* (LIX. Cs. Gy.)

10. Az *-sz*t tövű ígék ragozása felszólító módban

Csak részleges az asszimiláció, a megfelelő köznyelvi formáktól eltérően. Ezen allomorfokra a keleti palóc nyuga-

tabbi, délebbi alnyelvjárásaiban sem találtam eddig példát.

(86) *ákászcsá fél á kéménybe* (XVII. N. F)

(87) *Ereszcsé ázt á tehenet! Mér nem eresztí?* (XII. Z. J.)

(88) *ábbá füröszsé még á gyerekét* (LXVII. R. I.)

11. *Eszik, iszik* múlt idő E/3

Ez már a szövegek lejegyzésének idejében sem lehetett általános, csak az *eszik* igével fordul elő.

(89) *Étt is* (XXVII. Z. J.)

12. Múlt idő, indeterminált E/2-ben az *-l* kieshet

(90) *Māskor félőtöszté, mán régén félvótā* (XLVII. H. P)

13. *üt-* típus múlt ideje (egyszótagú *-Vt* igetövek)¹²

(91) *á szekerkereket beköttē ronggyál* (III. I.B.)

(92) *Plátnyiknák á nyákāba kötték á husāngot még á báltāt* (XI. K. I.)

(93) *De nem āz āsszonyt üttē, hānēm ő mágāt.* (LII. P. J.)

14. T/1-T/3 határozott alakok azonosalakúsága Indicativusban és Imperativusban

Ez cseppet sem általános a korpuszban, akár egyéni nyelvhasználat eredménye is lehet.

(94) *Így mondogásāk āz öregēk.* (L. F. G.)

¹² Az igetövek csoportosítása Pomozi 2001 rendszere szerint.

Szókincs

A szövegekben előfordulnak valódi tájszók, alaki és jelentésbeli tájszók. Eredetileg Máté László csatolt kézírata végéhez egy 25 szóból álló, szerény szómagyarázatot, azonban ennek közlésétől a szerkesztő eltekintett, mivel ez ma már semmilyen módon nem fedi az esetleg magyarázandó szavak számát. Ugyanakkor azonban rendelkezésre állnak nemcsak palóc szótárak és szójegyzékek, hanem az Új magyar tájszótár teljes sorozata is, így esetleges lexikai értelmezési nehézség esetén az olvasó megfelelő segédkönyvet talál.

Ezen okokból itt csak néhány lexikai jellegzetességet említek a mesék-mondák anyagából:

Alaki tájszók: pl. *ákoj* 'akol', *csizsmá* 'csizma', *idzád* 'iz-zad', *keleb* 'kebel', *mā, mán,* 'már', *nyő* 'nő', *poccsán* 'loc-csan', *tā* 'tán, talán', *rí* 'rih, rüh', *szeker* 'szekér', *tálu > tál-vás* 'toll > tollas', *tehen* 'tehén', *väckur* 'vackor, vadkörte', *váló* 'vályú', *vicsít* 'visít', *vidla* 'villa' *zsácskó* 'zacskó'.

Jelentésbeli tájszók: pl. *ánn yokom* 'anyós(om)', *ápjokom* 'após(om)', *ijesztő* 'kísértet', *illető* 'ember, személy': *Mikor beméntek, hāt mā az illető mēg vót hálvā.* (XXXIV. K. I.); *kārhozik* 'káromkodik'.

Valódi tájszavak: pl. *honcsik* 'vakondtúrás', *kompéra* 'krumpli', *muminyik* 'ijesztő, kísértetféle'.

Gyermekek gólyával a Kanyapta menti réteken.
1950-es évek

MÁTÉ LÁSZLÓ 1969-ES ELŐSZAVA KÉZIRATOS GYŰJTEMÉNYE ELÉ

1960-ban kerültem Buzitára. Kezdő pedagógusként bátor-talanul ismergettem az új környezetet. Mindennapi hi-vatásom mellett általában az öregek felé fordultam, mert bennük láttam a megőrzött régi világot, ami számomra ismeretlen volt. Visszaidézgettem gyermekkorom kedves emlékeit, amikor a pislogó lámpa mellett fonó asszonyok között ámulattal hallgattam a Laci bácsi és a Gyula bácsi történeteit. Éreztem, hogy az itteni öregek is tudnak ilyeneket, hiszen Buzitán és környékén még jelenleg is erős az emberek kapcsolata a hitvilággal.

Egy pesti vendégművészekkel rendezett népballada-est fordított a néprajz felé. Kezdetben néprajzi tárgyakat gyűjtöttem. A buzitai iskola tanulóival be is rendeztünk egy néprajzi szobát az iskola mellett. Aztán földrajzi neveket gyűjtöttem, majd jöttek a hiedelemmondák. Megéreztem, hogy a hiedelemmondák gyűjtése nem tűr halasztást. Hi-

szen a községek gyorsléptű változása, az öreg mesélők kihálása felmérhetetlen kincseket pusztít el. Ortutay Gyula már a második világháború előtt leszögezte: „rá kell mutatnom arra, hogy a népi hiedelemvilágnak ezek a régibb formái már pusztulóban vannak nálunk is és mindenfelé.”²¹

Így nyakamba vettem őszi estéken a községeket és gyűjteni kezdtem. Roppant egyszerűnek tűnt az egész, amit aztán a gyakorlat alaposan megcáfolt. Egy-egy történet elmondásához meg kellett szereznem az adatközlő bizalmát, mert gyakran elhallgatott vagy hangoztatott bizalmatlansággal kellett szembenéznem. A parasztember a huszadik század háborúi és politikai viharai után nagyon óvatos az adatközlésben. Azt is állíthatom, hogy sok ember iszonyodik mindennemű közléstől. A kutatóra hárul az a feladat, hogy legyőzze ezeket az akadályokat, és megvilágítsa az embereknek, hogy ezekre a gyűjtésekre a paraszti kultúra feltérképezése céljából van szükség. Ortutay Gyula is ír ezekről a nehézségekről: „itt érthettem meg, hogy ezek a hiedelmek, népünk régibb paraszti műveltségének ez a mindjobban elsüllyedő rétege a kutató számára ma már milyen nehezen közelíthető meg.”²²

A néprajzi irodalom tanulmányozása során megértettem Ortutay következő sorait is: „...eddig ugyanis a babonák lejegyzésénél csak a babona lényegének a megmenté-

²¹ Ortutay 1940.

²² Ortutay 1940: 105.

sére törekedtek, s az elmondásban rejlő esetleges epikus elemekkel nem törődtek.”²³ Én is „epikus elemeik” miatt gyűjtöttem a babonákat. Igaz, hogy sok mondamból hiányzik a cselekményhez szükséges színes keret, aminek hiányát az életkörülmények megváltozásával magyarázom. A huszadik század második felében már Buzita környékén is tért hódít az elidegenülés folyamata. Az emberek ritkábban jönnek össze egy gondtalan beszélgetésre, így tehát hiányzik elbeszélésükből a szóbeli közléshez szükséges gyakorlat. Hiányzik az érdeklődés felkeltése, hiányzik az izgalmas meseszöveg. Ez is arra késztet bennünket, hogy megfeszített erővel mentsünk minden menthető értéket.

Az itt közölt mondákat 1966 ősze és 1969 tavasza között gyűjtöttem Buzitán, Restén, Alsó- és Felsőláncon.

Máté László

²³ Ortutay 1940: 69-70.

BUZITA ÉS KÖRNYÉKÉNEK MONDÁIRÓL²⁴

A magyar szakirodalomban a monda egyes műfaji kérdései nincsenek teljes mértékben tisztázva. Talán azzal is magyarázható ez a mulasztás, hogy maga a monda szó sem régi. Csak a nyelvújítás után terjedt el a magyar nyelvben. A mende-monda szókapcsolatból szóelvonás útján keletkezett. Gyakran szerepelt régebbi munkákban a rege megnevezés is, ami azonban az utóbbi években eltűnt a közbeszédből. A nép általában egyik megnevezést sem használja. Balassa Iván szerint: „Karcán boszorkány- vagy ijesztő-meséknek, vagy igaz-történetnek hívják.”²⁵ Ezek a megnevezések Buzitán is hasonlóak, csak kiegészülnek még a legenda szóval.

A monda a folklórepika egyik fontos része. A mese és a legenda mellett helyezkedik el. Gyakran hasonlít a meséhez vagy a legendához, de számos vonásban különbözik is tőlük. Így tehát fennáll a kérdés, hogy mi minden tartozik a monda fogalma alá. A magyar néprajzi irodalom az utóbbi évtizedekig a hiedelemmondákat nem sorolta a mondák közé. Más a helyzet több európai nemzetnél. A német irodalomban már a Grimm-testvérek óta együtt találjuk a történeti és hiedelemmondákat.

²⁴ Máté László 1969-es bevezetése, apró kiigazításokkal eredeti formájában közöljük.

²⁵ Balassa 1963

A hiedelem-mondák elkülönítése a magyar irodalomban Arany László megállapításával kezdődik: „...eddig mesegyűjteményeinkben is kijelölhetek néhány olyan darabot, melyekben a babonás hiedelem világosan meglátszik, amelyeket tehát nem tarthatok mesének.”²⁶ Solymossy Sándor a *Magyarság néprajzában*²⁷ már felsorolja a hiedelemmondákat, de részletesen csak a történeti mondákat boncolja. A hiedelemmondák csak rövid említést nyernek a táltos mondákon keresztül. Az 1940-es évektől indul meg a hiedelemmondák tudatos gyűjtése. Különösen Ortutay Gyula munkásságának köszönhető, hogy Magyarországon országszerte megindul a szervezett gyűjtőmunka. Főléleg hangsúlyoznom, hogy mi csehszlovákiai²⁸ magyarok, mennyire elmaradtunk a szervezett gyűjtésben az anyaország mögött. Pedig az etnikai határvonalak mentén gyakran igazi kincseket rejt magában a lakosság, amit csak egy intézményesen szervezett tudatos gyűjtés menthet meg.

A hiedelmek kialakulására Pierre Bayle egyik találó mondata adja meg a választ. Arra a kérdésre, hogy mi a hiedelem, így válaszol: „Olyasmi, amit két vagy három személy állít, majd a hiszékenyek megszámlálhatatlan tömege ismételtet.”²⁹ Igaz, hogy ebből a megállapításból arra következtet az ember – mint

²⁶ Idézi Balassa 1963: 13.

²⁷ *Magyarság néprajza*. III: 183.

²⁸ 1969-ben hivatalosan még csehszlovákiai – P. P.

²⁹ Cocchiara 1962.

én is –, hogy a hiedelem-mondák csak az emberi szórakoztatás szerepét töltötték be. Pontosan Ortutay Gyula fogalmazza meg a babona szerepét az emberek életében: „Éppen azért azt ne higgyük, hogy a régebbi paraszti világban a babona, hiedelem csak valami mellékes tényező volt: egyik legfőbb szereplője, irányítója volt életüknek: a születéstől a halál szertartásáig bonyolult szokások, tilalmak kísérték végig, ezekhez ragaszkodniok kellett. Még a gazdasági élet ténykedéseit is átszőtték a varázslások, hiedelmek.”³⁰ A paraszti világ évszázadokon át a biztos hagyomány szervezte nyomon haladt. „A paraszti kultúra és világkép, hogy így fejezzem ki magam, lényege szerint erősen önellátó volt: kérdéseire magának kellett megadnia legtöbbször a feleletet”³¹ – mondja Ortutay.

A mondák tartalmából kimutatható, hogy ezek a hiedelmek nemcsak a jelenlegi, már letűnő hitvilággal vannak kapcsolatban, hanem az ősi magyar hitvilág elemei is lappanganak bennük, példa erre a garabonciás diák és a táltos közötti kapcsolat.

A hiedelmek kapcsolatát az ősi hitvilággal ismét egy Ortutay gondolattal támasztanám alá: „...a magyar parasztság a múltból nemcsak egy-egy motívumot, emléktöredéket hozott magával, hanem hiedelemvilágában benne lappang ősi vallásosságának sok alapvető gondolata is.”³²

³⁰ Ortutay 1940: 119.

³¹ Ortutay 1940: 117.

³² Ortutay 1940: 115.

Az általam gyűjtött mondákról természetesen nem állítható, hogy teljes egészében lefednék a környék mondaanyagát. Sok van belőlük még magnetofonszalagon, sok pedig még az adatközlőknél vár összegyűjtésre. Ezek alapján nem vonhatok le végérvényes következtetéseket Buzita és környékének mondavilágáról, hanem csak az itt közzétett darabokból kirajzolódó általánosságokat állapíthatok meg.

Már a Grimm-testvérek is úgy látják, hogy „A mese költőibb, a monda történetibb...”³³ Balassa Iván állapítja meg: „Mindegyik hiedelemmonda – bármilyen különösen hangzik is – mindig a legszorosabban kapcsolódik a valósághoz, a mindennapi élethez.”³⁴ A hiedelemmondák szereplői nem királyok, hercegek, hanem egyszerű mindennapi emberek: pásztorok, kocsisok és mások. A mondák hősei általában a község vagy a környék élő vagy holt lakosai, akikről gyakran találó véleményt ad az adatközlő.

A mese cselekménysorozatára jellemző, hogy a főhős végérvényesen nem bukhat el. Nem áll fenn ez a mondáknál. A mondahős ki van szolgáltatva a külvilágnak és környezetének. Ezért aztán a hiedelemmondák végső kicsengetése általában pesszimista.

Legtöbb mondám élménymonda. Az adatközlő olyan történetről számol be ezekben a mondákban, amelynek maga is szereplője, vagy szenvedő alanya volt. Vannak az-

³³ Balassa Iván kiemelése. Balassa 1963.

³⁴ Balassa 1963: 17.

tán olyan mondahősök is, akiknek cselekményei a köztudatban már kicsiszolódtak, és több adatközlő is – kisebb-nagyobb egyéni jelleggel – ugyanazt a történetet adja elő.

Az adatközlők nemcsak a mondahőst nevezik meg gyakran pontosan, hanem a történet színhelyét is. A községek nevei közül a közelebbieket szerepelnek gyakrabban. Ritka a távoli helységnév, pl. Eger, Gönc. Vannak helynevek és dűlőnevek, amelyekhez több hiedelem is kapcsolódik. Pl. Bábasári híd, Keresztút, Kátyik stb.

Az idő megjelölésében általában csak az évekre szorítkoznak a mesélők. Igaz, hogy a boszorkány mondákban gyakran szerepel a nap megjelölése is: Szent György-nap (április 24.), Luca-nap (december 13.).

Adatközlőim legnagyobb része hiszi is az általa közölt történetet. Pl. Szabatko István mondja a sárkányra ülő garabonciás diákról: „De ez igaz vót.”

Mégegyszer leszögezhetem, hogy a régi paraszti világ megszűnése teljes pusztulást jelent a hiedelemmondáknak. A fiatalok már nemcsak nem hisznek ezekben a történetekben, de megjegyzésüket is haszontalanságnak tartják. Esetleg, ha megjegyeznek is ilyen történetet, akkor azokat arra használják fel, hogy kigúnyolják a korábbi korszakot. Pl. A „trombitás” boszorkányok című mondában. A mondák pusztulásának másik okát abban látom, hogy megszakad a mondák kapcsolata hitbeli alapjukkal! Buzita és környékén ez a folyamat lassúbb, ami azonban nem zárja ki azt a józan következtetést, hogy itt is egy-két évtized alatt vég-

képp eltűnnek a hiedelemmondák. Talán korábban is! Nyugodtan kijelenthetem, hogy ezeknek a mondáknak az élet-tartama egyenlő a legöregebb nemzedék élettartamával.

Mivel a mese és a monda összehasonlításával sokat foglalkoztam, így utolsóként arra a kérdésre próbálok választ adni, hogy lehetséges-e a mese átváltozása mondává, vagy a mondából keletkezhet-e mese. Ez a mai napig vitatott kérdés nemcsak magyar néprajzi szakkörökben, hanem más-hol is a világon. Az én nézetem azonos Dégh Linda ismert magyarországi gyűjtő és néprajzi szakértő véleményével, aki gyűjteményeiben bebizonyítja, hogy a hiedelemmondáknál és a mesénél fennállhat a műfaji átcsapás egyikből a másikba.³⁵

Az általam összegyűjtött 78 mondát tartalmuk szerint osztályoztam. Eltekintettem mindennemű formai osztályozástól. Az egyes csoportokat a környéken előforduló hiedelemmondák alapján alkottam meg. Nagy segítségemre volt Dr. Szabó Lajos mondagyűjteménye,³⁶ amelyet most rendeznek kiadás alá. A mondák rövid értékelésére egyenként az összegyűjtött anyag után térek rá.

³⁵ Dégh 1957.

³⁶ Szabó 1975.

BETYÁRMESÉK ÉS BETYÁRMONDÁK

I. Ángyal Bándi gyermekkoráról

Ámikor még tizenkétéves fiú vót Bándi gyerek, hāt egy dél-utān ā pārādēs kocsis szālād be jelēnteni āz āpjānāk, hogy Bāndi fēlült ā lórā. Āz āpjā hātāslovārā oszt kivāktātott āz udvārról.

- Jāj! – āsszongyā.
- Mērrē mēnt te Józsi āz ā gyerek?
- Hāt ā pātāk mellett ā rétnek.
- Röktōn szālāggy utānnā! Előzd mēg!

Āz ānniyā mēg elājult. Ā nāccsāgos ūr nem hāgyhātta ottān ā feleségēt. Nem mēhetētt Bāndi utān.

Ā legēny fēlült ā lórā, oszt vāktātott utānnā, de bizony Bāndit mān hārom kilomētērre foktā mēg ā rétēn, āhogy lovāgolt. Hāzāhosztā oszt ā kocsis Bāndit ā nāgy lovāglāsról. Āzutān mindēn hētēn ēmēnt kéccēr is lovāgolni. Ojān jō lovās vót mān ākkor is, hogy kivitte ā lovāt ā kerítēshez, fēlmāsztott ā lórā, oszt elvāktātott. Āz vót ā kedvenc szórākozāsā, ā lovāglās.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

II. Ángyál Bándi betártya szavāt

Vót egy gāzdgā embēr. Vālāmi bāró, vāgy gróf lēhetētt. Mindēnütt dicsekēdētt, hogy neki vān ā lekszēbb lovā ā kōrnyēkēn. Mēkhāllotta esztet ā Bāndi. Mēgūzente neki, hogy jól vigyāzzon ā lovārā, mer el fogjā lopni.

Ēccēr sok pénzre vót szüksēge ennek āz ūrnāk, hāt elvitte ā lovāt ā szikszói vāsārrā. Ā pāradēs kocsist āllítottā ā lóhoz, oszt ō mēg elmēnt mēnnēzni ā tōbbi lovāt.

Bāndi odāmēnt ā kocsisho. Jól mēnnēszte ā lovāt oszt montā, hogy ō mēvvēnnē. Ā kocsis mējjāratta ā lovāt, de Bāndi āsztāt mongyā:

– Így kell eszt jārātni!

Foktā ā lovāt, fēlpāttānt rā és elvāktātott. Szālāttāk ā pāndúrokēr, de āzok mān nem érték utól. Montā is ēgy kupēc:

– Ángyāl Bāndi vót āz, ō vitte el ā lovāt.

Így tārtottā be Bāndi ā szavāt.

Reste, 1969, Izsoly Berta sz. 1899.

III. Ángyál Bāndi disznót lop

De még ēgy viccēt csinālt Perēnbe Bāndi.

Elmēnt ā kocsmābā, ott mulātott āz embērēkkel. Nem vert mēg sēnkit. Bemēnt ā kocsmābā, oszt mulātott ā gāzdākkāl. Hāt ēgy gāzdāval, āki itt lākik ā hími uccābā, mān Hím fele, fogādott, hogy még mā este ellopjā ā hízójāt. Ijjen-

tájba lehetett, kárácsony előtt. Igén szép nágy hízója vót
 á gázdānák, hāt á gázdā ászmontá:

– Nem létezük!

Ászmongyá Bāndi:

– No mibe fogágyunk?!

Fogátták egy jó nágy összegbe.

Ászmongyá Bāndi:

– Mēk fogjá lātni, hogy rēggelre nem lēs hízója.

Hāt mikor mulátták, itták, hāt Bāndi ügyessen válami
 port kevert á borbá á gázdānák. Á gázdā mikor házámēnt fēl-
 vettē á gubāt, mer az vót á jógázdānák, gubá, nátykábāt helyébe.
 Odáhúztá á szekeret á disznóól elibe, oszt befekütt á gubával
 á szekerbe. Elálutt. Reggel, mikor fēlébrett, ēggybő az ólájtorá
 nézett. Lēugrott á szekerrő, mēgyēn, hāt hízója nincs. Áz em-
 bēr nem tudott hovā lēnni. Osz Bāndi fēlvitte á hízót.

Úgy vitte el á hízót, hogy á szekerkereket bekötte rongy-
 gyál, á lónák mēg á pátāit csēpūvel. Oszt úgy, hogy nem ko-
 pogott. Nem vót sēmmi zörgés. Á disznót mēgitáttá válami
 pājinkāvāl, így nem nyítt áhogy tették fēl á szekerre. Hār-
 mán vóták, oszt elvitték.

No ákkor este gyün Bāndi oszt mongyá:

– Á hízó mēglēs, hā mēffizeti az összegēt.

Mēffizette á gázdā az összegēt neki. Elő is áttá á hízót.
 Becsületēs vót.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

IV. Lātogátóbán Ángyál Bāndināl

Jāj, gyönyörű lovā vót Ángyál Bāndināk. Ojjān ló vót, hogy hét vārmegyébe nem vót pārijā. Vālāhol Szābolcsbā ojjān ingovānyos tālāj vót, āhovā Bāndi menekült ā lovāvāl. Ā pāndúrok lovā nem mert bemēnni. Ārrā vót egy mēnyecskéjē is. Oszt ā mēnyecske úgy szoktā mondāni:

– Ángyāl kām!

Āzér mārātt rā āz ā név, hogy Ángyál Bāndi, mer Ónódi Āndrás vót āz igāzi neve.

Ēccēr rēstijek mēntek ā vāsārbā Tokāj bā. Oszt kērēsz tül mēntek ā hēgyēn, hāt ősszētālālkosztāk Bāndivāl ā hēgyēn. Montā, hogy mēv vendégēli őket.

No oszt āmikor elindultak, Bāndi benyúlt ā zsebbe, ki vött egy fekete sejmēkendőt, bekötötte mind ā hāromnāk ā szēmēt, oszt ākkor ādott nekik egy vesszőt, hogy āszt fog jāk. Így vezette be őket ā tányājārá. Āzér, hogy ā pāndúrok āt nē tuggyāk ā nyomārá vezetni.

Hāt bemēntek... Vót sok pēcsēnye, vót bor. Hārmān tār tōszkottāk rāj tā kívül ā tányān. Hārom tār sā.

No, osztān mikor mēv vendégelte őket, ākkor visszā bekötötte ā szēmüket, oszt elvezette őket egy dārābon. Oszt ākkor lēvötte ā kendőt:

– Mēhetnek mān!

Tuttā, hogy mā nem tudnāk eligāzodni, hogy hol vān ā tányājā. Ijjen nāgy kópé esze vót Bāndināk. Mindēnt kifundālt.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

V. Ángyal Bándi tãrsa

Vót Bãndinãk egy kocsisã, ãkit fogãdott mãgãnak. Nem is kocsis vót ãz, hã betyãr, mer egyũtt loptãk ã lovãkãt. Mindãn nãprã szãz forintot ãdott neki Bãndi. Nãgy pãnzt vót! Űgy, hogy összefoktãk tizãnkilenc-hũsz lovãt is, oszt Űgy gyũttek. ã lovãkãt mæg vitték fõl ã Szepessẽgbe mæg Lengyelorszãgbã elãdni.

Hãt ãccõr is lovãt loptãk, tizãnkilenc ló vót. ã segẽggyẽnek jutott kilenc, Bãndinãk mæg tiz. Mã elõre ideãttã Bãndi neki ã szãz forintot.

Hãt mikor gyũttek ã Tiszãn kãrẽsztũl, mikor beugrãttãk ã Tiszãbã, ãkkor mongyã neki ã kocsis:

– Uram, én mã ã gãtyãbã eresztõtem!

Mikor oszt ãtmõntek ã Tiszãn, ãkkor oszt ãszmongyã:

– Urãm! Hã mæg kãtszãz forintot is ãdol, ãkkor sẽ gyũvõk veled tõbbet. Elæg vót nekõm ã mãji nãp.

Oszt ã mãsik tãrsa Pãtkó Bãndi vót. Mikor ãz ãccõr lóhãton mõnt be Gõncõn ã kocsmãbã, ãszt montã: – Kocsmãrosnẽ látott-ẽ mãn egy lovon hét pãtkõt?! Lovãm lãbãn nẽgy pãtkó, csizsmãmon két pãtkó, mãgãm vãgyok ã hetedik Pãtkó.

Rólã oszt keveset hãllottunk, mer elfoktãk ã pãndũrok oszt fõlãkasztottãk. De Ángyãl Bãnditõ fẽtek. Vót oj-jãn kãrikãsã, hogy hã ãggyet pãttãntott velẽ, elszãlãttãk ã pãndũrok. ãmẽket ãvvãl ãz ostorrãl mævãgott, ãnnãk mẽkkõllõtt hãlni.

Reste, 1966, Weiszer Istvãn sz. 1880.

VI. Ángyál Bándi kárácsonyi ajándéká

Ősszel, kárácsony előtt, bekopogott az áblakon itt Restén. Á lovát bekötötték az istállóba, megábrákóták. Bándi még bemént a házba. Montá, hogy egész estétül mindég ott jár a Bákombá. Nem tudott onnán kivergődni. Pedig szeretett vóna a gyerekeknek válámit igazítáni kárácsonyrá.

No, de há nem sikerült má, sikerült hónap. Úgy is lett. Mëvvendégéték, oszt hájnalba fél négyig ott álutt. Igën nagy köd vót, hát ő ázer tévedett el a Bákombá. Nem is tudott onnán kiigázodni. De mëhhállotta, hogy a kutya ugát. Úgy tálaht oszt be a fáluba. No oszt mikor mëvvendégéték Bándit, réggel hájnalba félkelt. Fëlült a lórá, evvãktátott.

Hármádnáp Jánokrú elvitt nem ëggyet, de két lovát. Vót a gyerekeknek kárácsonyrá pénz.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

VII. Ángyál Bándi csikót lop

Ángyál Bándi ëgy úrná vót. Osztãn mikor a csikókát fëlfoktã, hát jártãttã. Ákkor osztãn ászmondi neki az úr:

- Hová mégy te Bándi fijãm ávvãl a csikókkãl?
- Jártãtom urãm – ászmondi – jártãtom.
- Csãk jártãzsd fijãm – ászmondi – csãk tãbbet el në jártãss!

Fëlfogott két csikót oszt elmënt.

Reste, 1969, Kõrõsi Jãnos sz. 1882.

VIII. A furfangos Ángyal Bándi

Hāt Bándit údözték a pándúrok, erre váláhol a Hernād mēntén. Mā igēn szorút a kápcājá Bāndinák. Oszt válámēlyik fālubá vót egy özvegy mēnyecskejē egy ötēves kisfiúcskával. Hāt odászálátt Ilonkājānāl. Bāndi ázt mongyá:

– Ilonká, hozd röktön a fejszét! Gyerünk a hízót ágyonütni!

Ilonká vitte a fejszét, Bāndi ágyoncsáptá a hízót. A hízó elnyútószkodott. Röktön becipēték. Áz első szobābā ferrāvátalozták mingyárt nágy igyekēzettel. Lēterítettē oszt a disznót a rávátálon a mēnyecske, Ilonká, egy lepēdōvel. Két ódált gyērtyát gyútott a rávátálon. Lēütt a konyhābā. Igēn nágy jájszóval sírt ő is mēg az inaskā is.

– Jáj, Bāndi, Bāndi! Csāk még ēccēr fēléledné.

Hāt ēccēresāk betoppānnák a pándúrok.

– Ádd elő Bāndidāt Ilonká! Hová tētted Bāndit?

Jáj, hová tēttem Bāndit, hová tēttem Bāndit? Jáj, Bāndi, Bāndi – mongyá: – Mikor legjobbān öleltem, ákkor ētászított mágātó, hārom bukfēncēt vetētt itt a pitáron, rögtön disznónák vált. Én káptám itt a kāmārābó a fejszét, fejēnvāktám oszt elnyútódzott. Jáj, odā vān Bāndi! Csāk még ēccēr fēltāmādná!

– No, hol vān az a Bāndi disznód? – ászmongyá. Gyerünk be!

Fēlemelte a lepēdőt, nézik a pándúrok... Ilonká simongáttá a fejét a disznónák. Ott fekütt a disznó a rávátálon. Kétódált égētt a gyērtyá.

– Jáj lēs nekēd hā te minket becsápol!

Ātkutátták az egész szobāt. Nészték āgy megētt, szék-rénybe, āgy ālatt, mindēnütt. Nem vót Bāndi sēhol. Kām-rāt, pádlāst, istālót, mindēnt ātkutátták. Közbe mēg Bāndi szépēn be vót vetve az első hāzbā ā vetētt āgybā ā pārnāk közzé. Bāndināk tālān mēg ā fogā is vācogott, de úgy be vót igazítvā ā pārnāk közzé, hogy nem tālāltāk mēg. Elsőbb kāromkottāk Ilonkārā, később mēg elhitték, hogy válāmi ōrdōngōsség vān ā dologbān. Bāndit láttāk bemēnni ā ká-pun, oszt Bāndināk hūlt helye sincs. Közbe mēg ā disznó vān ā rávátálon. Hāt āszongyā az ēgyik:

– Mégis csak kell ebbe válāminek lēnni.

Ēmēntek ā kocsmābā, ott lēáttāk az egész történetēt ā pāndúrok. Két pāndúr vót.

Āz ināskā hāllgātott ā kocsmā āblākā ālatt. Āmikor el-mēntek ā pāndúrok, hāzāmēnt az ināskā, az Ilonkā inās-kājā. Mēmmentā, hogy ā pāndúrok ēmēntek.

Bāndināk ā lovā ā kert ālatt vót. Āddig nem háttā ott ā he-jét, míg Bāndi ki nem mēnt. Oszt úgy mēnt hāzā ā szālāsārā.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

IX. Āngyāl Bāndi hālālā

Bāndināk az āpjā eláttā ā birtokāt, elmēnt Kāssāra lākni. Szēgyēllēttē, hogy az ő fijā ijennē vetemēdētt. Osztān mi-kor Kāssān lākott mān-nem tudom hāny éve rā – ūdōzték ā pāndúrok Bāndit. Oszt Hidāsnā az ēgyik pāndúr...

Mā āzelōtt kéccēr el vót fogvā Bāndi. Mindég mēkszō-

kött a pándúroktó, hogy kísérték vón be Kássará. Oszt hár-
máccor az egyik pándúr kérésztüllőtte a lábszárát, oszt ák-
kor mán Bändi nem tudott szaládni, mer gyalog vót. Így
osztán elfogták. Legtöbbet lóháton járt, de ákkor nem...

Oszt ákkor bevitték Kássará. Az ápjá ott lákott, hāt
minden délbe elmēt a börtön ablákjā elibe, osztán igen
szépen tudott t̄arogátózni Bändi. Hāt mindég ott hālłgattā
az ápjā, hogy Bändi hogyan t̄arogátózik. Oszt ákkor ahogy
hālłgattā, az ápjānāk mēhhásatt az úton a szíve. Mēhhált.

No oszt ázutān vágy hāt hónáprā vót a főt̄argyalāsā
Bändināk. Ákkor oszt hālálrā ítélték. Fél is akasztották.
Úgy mondogatták ázutān az embērek, hogy szērēncse, hogy
az ápjā mēhhált. Ázt a szēgyēnt nem érte vónā mēg, hogy
a Bändi fijāt félākasztották.

Reste, 1966, Izsoly Berta sz. 1899.

X. Zādeczky Kāroly elfogātāsā

Vālāmikor a buzitāi hātārbā kevés főd vót. Csāk erdő borí-
tottā az egész hātárt. Nāgyon kevés vót a főd.

Hāt vótāk nāgy erdők! Ábbā tanyázott ēgy Zādeczky Kā-
roly nevezetū hírhett bētyār.

Á gyērēkēk kimēntek az ōkrōkkel, eljātszadosztāk. És
ákkor kérdēszték tőle, mikor árrāmēnt, hogy:

– Mágā bācsi mit keres itten?

Elkāromkottā mágāt, oszt ákkor ázt montā a gyērēkēk-
nek, hogy:

– Mit kérdezitek, míg a nap el nem száll!

Á gyermekék estefelé hájtották házá az ökröket. Mēnnek házá a fálubá, hát kettő hibázik. Hát ő azér montá a gyermekéknek, hogy há a nap elszált, ákkor kérdezzék mēg, hogy micsinál.

No és ő télēn-nyāron bētyārkodott. Ide jārt be ebbe a tulajdon hāzbá lākni, ámibe én lākok, Bihāri Kālmāny. Vót ákkor ennek a hāznák egy gāzdājā. Bāba Jānosnak hittāk. És ő éccākārā begyött nālā áludni. Vót nālā báltá és lőfegyver, kéticsövű. Ő náppálrá kimēnt mindég az erdőbe. Este mindég visszagyött.

Á Bāba Jānos kért tőle hāromszāz pēngőforintot. Ábbá az időbe úgy neveszték a pénzēt. Hāt mēsszorút, mer a nép mā nem igēn mēnt árrá. Nem tudott rábolni télēn, hát mēkérte a hāromszāz pēngőforintot, hogy ágyá mēg.

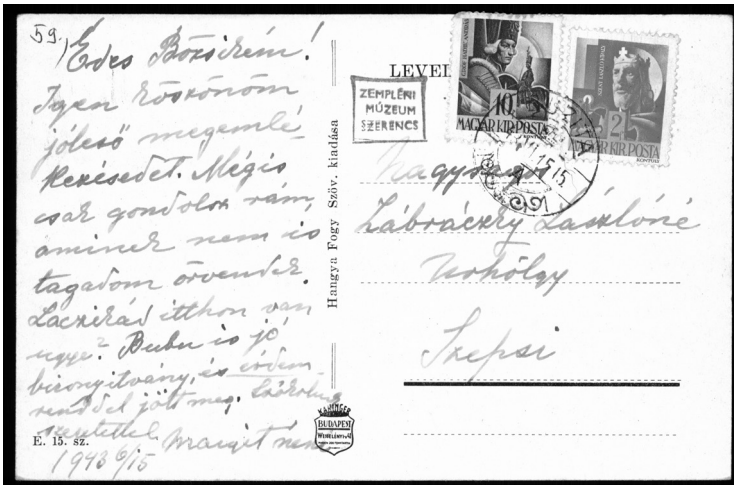
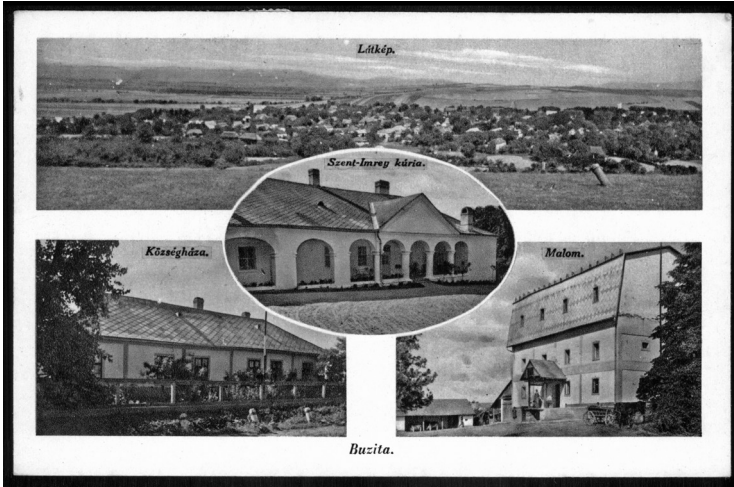
Hāt mēgigérte neki Bāba Jānos, hogy ő mēg fogjá neki ádni. Elmēnt egy este a fálubá, őt ottháttá a lākāsbá. Viszszagyött, ázt mongya Bāba Jānos, hogy:

– Csāk hónāp estēre bisztátnāk, hogy ádnāk nekēm kőccsōn.

Hāt rendbe háttá a Zādeczky Kāroly:

– Jōván, Jānkó!

Māsnāp este mēgint elmēnt, de mān előzőleg a bírākkāl mēbbeszélte a dōgot, hogy itt vān Zādeczky Kāroly, nālā álszik, hogy hogván léhet eszt lēfogni. Elgyött a törvénybírō, mēg a jeddző. Dērēk embērēk vótāk. Lēhúztāk a lábβelit, oszt csuszkālvā jōttek az ájtóbá. Bāba Jānos csāk lāssān montá neki, hogy:

Buzitai képeslap a kis magyar világ idejéből. 1943-ban küldték Szepsibe. Zempléni Múzeum képeslapgyűjteménye, Szerencs

- Józsi, nyiss ki!
- Ő kiszólt:
- Mágád vágy?
- Hät kivel vónék.

És akkor ő gyött kinyitni, de a puskát is hozta magával, még a báltát is. A három ember már az ajtóba lékukót. Mikor kinyitotta az ajtót, mingyār a jeddző, dērék ember vót, elkáptá mind a két kárját. Elvétték tőle a puskát és akkor gúzsba kötötték. Oszt mingyār Szēpsibe beszállították. Fēltették a szekerre, hät mágyarán mondvá... mágyarán mondvá a szekérrő lēkiātott:

- No Babá Jánkó, most básztál be nekēm!
- Ennyi vót az egész.

Buzita, 1968, Bihari Kálmán sz. 1895.

XI. A vetélkédő juhász és gulyás

Itt vót Fēlsőlancon ēgy gujās, meg ēgy juhász. Hät a juhász még a gujās mindég ēggyetlenkēdēt a legelőn. A gujās mindég montá a juhásznak, hogy nē csāpogássá az ő legelőjét. A juhász is dērék ember vót, még a másik is. Mindég mondogáttuk a juhásznak:

– Jānos bācsi! Ne ijjen vékony kāmpóval járjon, hānēm ojjan husānggāl mind a gujās, a Plātnyik. De itten ő nem hāllgātott.

Hät ēccēr elgyütt ide a gujākāmrāhoz, oszt lēūt a fātővibe, oszt hozzākezdēt imātkozni. A gujās még gyütt

á gujāvāl be á kārāmbā. Elmēnt á juhászhoz, oszt mingyā lēütötte. Ákkor oszt visszāmēnt á kojibāhoz, elővettē á bāl-tāt. Ęggyet ádott neki á homlokārā úgy, hogy áz ágyávele-je kigyütt. Á másikát mēgint á másik ódālārā. Kettőt mēg á nyākārā úgy, hogy á nyákā elfordút á juhásznák. No, itten osztán á juhász mēhhált, mink mēg épen á másik erdőben vótunk. Montā egy ifjú, hogy Pédert mēgöltē á Plátnyik. Ák-kor mink oszt mēntünk odá, mind á hārmán. De mán nem tánāltuk áz ízét, á Plátnyikot. Mán Plátnyik elmēnt házá.

No, itten mā bejelentették, hāt elgyütt hārom csēn-dőr. Keresték oszt mindēnütt á Plátnyikot, de nem tánāl-ták. Hāt oszt montāk, hogy fēnt vān otthon á pádon. No, odá mēntünk á csēndőrökkel keresni. Ászmongya nekēm áz udvarukba á csēndőr:

- Háló, fijú! Mēnny fél á pádlāsukrá!
- Hā hogy mēnnék én, mikor á Plátnyiknā pisztoj vān!
- Ájáj!

Ęn oszt félmēntem, hāt bizony á Plátnyik igēn klápok-táttá á kilences pisztojt rām, de üres vót. Mondom:

– Őrmestēr úr! Nincs á pisztojbā sēmmi.

Á csēndőr félkáptá á szuronyrá á kálápot, oszt montā:

– Őreg! Gyerünk lē!

Ászmongyá:

– Dehogy mēnyék!

Á csēndőr oszt félgyütt. Áz ájkā álā rúgott, oszt áz öreg hānyatesett. Ákkor mēffordítottá, á kezét á hātārā tettē, oszt lēlāncoltá.

– Gyerünk öregem!

– Hogy mennyék, mikor kezem nincsen?

Áz öreg oszt ráült a létrára, a csendőőr még hátbárúgtá. Léesett nyákrá. Úgy bögött mint a biká. Nyákrá esett.

Lént oszt ellátták a bájat a csendőőrök. Bájúszát nyúszták, filét csávárták, az orrát húszták.

Ákkor oszt elvitték. Bevitték a bíró pincéjébe. Oszt ákkor el kellett menni a juhász temetésére. Plátnyiknak a nyákába kötték a husángot még a báltát. Úgy vót a temetésén.

Ákkor oszt elvitték. Hát embért ölt még összesen. Nem tudom, örökös tömlőcre ítélték vagy hálálrá.

Felsőlánc, 1966, Katona István sz. 1889.

HIEDELEMMONDÁK

BOSZORKÁNYMONDÁK

XII. Á boszorkányanya és lánya

Hät gádzäkottam... gyermekkoromtó gádzäkottám. Hät tut-tá eszt mindénki.

Ëccër mēgellēt ä tehenem. Oszt böggött örökké äz ä tehen. Böggött mēg böggött.

Mikor osztän kihajtottám ä csordába, mer fēlfele jart ä csordä äz äkkori vilägbä... Szóvál kihajtottam, de csak böggve jart. Mi ä frász? Mijér bögg ez ä tehen?

Ëccër äggy vásärnap rēggel elkéstem ä häjtässäl. El-äluttünk. Mēg äkkor korän keltünk, nem úgy mind mämä.

No, oszt mikor häjtottám ä csordä utän ä tehenet, hät söprövel äl äz út közepin... tuggyätok?... äz äz ässzony... Erzsä néni. Nem mén ä tehen, mēg nem mén. Hätmondom:

– Ereszcse äzt ä tehenet! Mér nem ereszti?

– Nohät, én nem tärtom!

Félreält, oszt elmēt ä tehen.

Hä mēg mēgäkärt elleni ä tehenem, hät män ä jánya ä Zsuzsä néni, äki most is él, hä kēllēt, hä nem kēllēt, de legäläbb tíz fillért elgyütt kérni.

Áz ánnýátó vëtte át á tudományát. Ászt mongyāk, hogy há mēhhāl á boszorkāny, mēg kell fogni á kezét, oszt átádi ánnāk á tudományt, āki mēffogtā.

Buzita, 1966, Závodszyky József sz. 1893.

XIII. Békā á kepések között

Eszt á dógot Pistátó Tóttó hállottám.

Kistányān áratták kepét. Állítólág ott vót ez á Törökné, mēg sokān, többen innen Buzitāró. Mēntek ebédēlni. Jól-esētt az ebéd, mer nehéz munkāt végesztek. Ez á Törökné épen gáluskāt ēvētt.

Ěgy hátálmās békā gyütt az úton, úgynevezett várānyosbékā, āhogy nālunk nevezik. No és ő rászólt:

– Hovā mégy?... Sietēl?... Ěszēl ēgy kis gáluskāt?

Kidobott neki nyóc-tíz kānāl gáluskāt, májdnēm á felét á porciójānāk. Á békā mēg gyorsān bevēttē.

– Nocsāk siess há mégy!

Á többi kepés mēg mērrēndülve nészte. – Ez mindāket-tő boszorkāny – mondogáttāk -, há így tud velē szórākozni.

Buzita, 1966, Kmeczeko Mihály sz. 1919.

XIV. Zöldborsó utófársāngkor

Restén lākodālom vót. Mēg vót hívā az egész fālu. Utófársāngkor vót á lākodālom.

Két kácki menyecske vót. Ázok is mēntek odá. Igēn nāgy bárātnék vóták. Mindég ēgyütt vóták. Mikor osztān bemēntek ā lākodālmās hāzbā, hāt mān ottān nem jutott nekik āz első āsztālnāl hej. Csāk hātul ā sárokba, āz ājtó hātā mēgētt vót hej. Lēūtették ā két menyecskét. Ázok ősz-szenésztek. Erre oszt otthāttāk ā hejüket, kimēntek āz ud-várrā. Ott ēgy legény ēpen botorkālt. Rācsāptā āz ēgyik menyecske ā kāntārt, mingyā lóvā vāltozott ā legény. Rāült ā két menyecske, mēnnyergeltē jól. Mingyār elmēntek ā vincelléri hēgyre. Ott vót ā boszorkānyoknāk ēppen gyűlés. Ők is bemēntek ā gyűlésre.

Mikor vége vót ā gyűlésnek telészētték ā kelebjüket zōldborsóvāl, oszt hāzāgyütttek ā lovukon. Lēvētték rólā ā kāntārt, hāt mingyā visszāvāltozott ā legény.

Ā két menyecske bemēnt ā lākodālmās hāzbā, benyūltāk ā kelebjükbe, oszt telészōrtāk āz első āsztālnāl ā népeket zōldborsóvāl. Utófārsāngkor! Ā népek meg csāk vicsītosztāk, hogy: Mijez? mijez? Ők meg csāk nevettek.

Mār āttāk nekik hejet āz első āsztālnāl, mer féltek ā tudomānyuktúl.

Reste, 1969, Izsoly Berta sz. 1899.

XV. Āz ellopott lāny

Buzitān lākodālom vót. Itt ā resteji ódālbā, ezen ā soron.

Hāt ā jānyok kimēntek este. Nyār vót... ārátās elōtt.

Kiméntek a jányok a kert alá, úgy mind a lákzibúl kiszokās mēnni széjjelnézni. Hāt egy jány elveszēt. Az egygyik közüllük elveszēt. Anna nevű jány vót.

Mindēnki megijēt, hogy hová lēt az Anna. Keresték mán este is, de nem találták. Rēggel oszt keresik a szüleji, meg mások is... Nincs a jány! Eltűnt a jány! Két napig nem vót, pedig keresték mindēnütt. Még a búzák kösztt is, a bārazdābā, kútākbā, pádlāsokon, mindēnütt. Nem vót a jány!

Hārmādnāp rēggel... Két nap múlva... Mán ākkor hārmādnāp vót?... Szóvál két nap múlva begyōtt rēggel Restere a nāgnénijēhēz, kötōzkōdésig vizesen. Oszt āszt montā, hogy ōt a boszorkāny rāgāttā el a kert ālul, oszt āzótā mindég fēlhōkbe cipeltē ōtet a boszorkāny. Mostān Reste fālu fēlēt, mikor mēsszólālt a kākās, ākkor lēeresztētte a boszorkāny. Ott mārātt a rētēn, mer elsōbb elājult. Oszt mikor mágāhoz gyūtt, begyūtt a fālubā a nāgnēnnyénél, oszt bemēt a szobābā. Mikor oszt tejjesen mágāhoz gyūtt, ākkor elmontā, hogy ōtet egy resti āsszony, mēnnevesztē, hogy mijjen Kāti néni hurcoltā a levegōbe, mer az boszorkāny.

Reste, 1969, Izsoly Berta sz. 1899.

XVI. A „trombitās” boszorkānyok

Vót itten egy pāsztor. A teheneket ōrisztē. Osztā āzok ojjān nōvendēktehenek vōtak. Nem fejlōttek a legelōn, mer nem jārtak házā. Oszt a pāsztornāk vót kutyājā, oszt mēv-

veszött á kutyá. Osztán mékkábdostá á tehenek orrát, még méhháráptá á gázdáját is. Oszt mévvesztek á tehenek, mévveszött á pásztor is.

Náhát á tehenek ott vóták körülkerítve kint á mezón, káramba á tehenek. Ordították, bögtek á tehenek. Hát oszt elméntek á bácsóhoz, mer á bácsó tudott ijjenékén segíteni. Elméntek á bácsóhoz, hogyhát micsinájjonak á tehenekkel. Ászmontá á bácsó, hogy á tehenek még vännák rontvá. Ményenyének ki éccáká tizenkétórakor á hejszínre, oszt ákkor fog menni á boszorkány. Ákkor méffogják látni á boszorkányt.

Hát méntek az embérek, az egész fálu vásvidlával, még ki mivel tudott.

Ákko oszt az én ápám... Ojján ijjen betyáros embér vót, némfélős embér vót. Hijábá, régi embér vót! Ezredtrombitás vót katonáságnál. Igén jól tudott kürtölni. Hát elkérté á csordástól á kürtöt, másik huncut embér meg á kondástól á kürtöt. Oszt félméntek á dombrá, á pártrá, odá á Góca tetőkre, oszt ákkor éccáká gyüttek lē kürtölve.

– No itt gyün á boszorkány! – Oszt az egész fálu házászá látt. Hát ők még jót nevettek. Háháhá...

Alsólánc, 1968, Tamás Jánosné sz. 1915.

XVII. Á boszorkányok ellenszéré

Vót rá eset, hogy például válákinék á tehennyé nem áttá lē á tejet. Ez hosszabb idejig így mént, hogy nem áttá lē á tejet. Ákkor persze micsinált á gázdá nágy mérgébe? Vót itten

válami Pěstá nevü bácsó Novácsánybá. Összészedelőcködött á gázdá, oszt elmént Novácsánybá mékkérdezni, hogy mitévő légyen. Á Pěstá oszt szokott ádni tanácsot, hogy ássák ki á tehen előtt á földet, mer ottán válami csondáráb vágy vázsdáráb, vágy rongydáráb ván. Há ázt onnán kiveszi, ákkor mindén jól lesz. Kinek mijjen tanácsot ádott, hogy hová tégýe á tálalt dolgot.

Itt konkrétán ojján eset előfordúlt az égyik szomszédunknál, hogy ásszontá:

– Áz istáló küszöbje álátt áss ki égy jukát, ott ván! – Mā nem emlékszēm, hogy rongydáráb, vágy csonddáráb, de ott vót. És áhogy ázt kiástá, hát gumicsizsmábá kellött tenni, és hogy ákászcsa fél á kéménybe. És ámikor fél lész ákásztvá, ákkor áz, áki mērrontottá á tehenet, áz fog odá mēnni á hászhoz. Elő fogjá ádni, hogy tisztá féléslegēs ijjesmit csināni, lē kell venni á kéménybő ászt áz odáákásztott gumicsizsmāt, mer tisztá féléslegēs. Hogy ijjesmit nem érdemēs csināni.

El is mēnt áz á szēmēj, és mondott is ijjenēket. Gondolták mingyár, hogy boszorkány. Pikkéltek is rá!

Felsőlánc, 1966, Nagy Ferenc sz. 1921.

XVIII. Á boszorkány elārujjá mágāt

Elmént égy embēr áz ásszonyāvál á vásárbá. Vitték á tehenet eládni. Szép tehenke vót, hát kérték is tőle. Sokán kérték á tehenet. Noosztán égy māsik embērrel még is égy-

gyesztek, hogy annak eládi a tehenet. Mikor eláttá a tehenet, hát az az idegën embër montá a feleségének:

– Húzza végig a hátán a kezét!

De az ászzony nem ákártá.

– Hã há nem ákárjá, ákkor nem kell.

Oszt vissza is kérte a pénszt. De az urá csak montá neki:

– Csák húzd neki végig a hátán a kezedet? Mit tesz az?!

Mikor oszt végighúszta a hátán a tehennek a kezét, ákkor elmënt férre, oszt földhöz ütögette magát az ászzony. Úgy ordított, hogy az egész vásár odászálátt, hogy mi báj ván. Hogy mi vót velë, hát ki tuggyá! Áz urá igën szégyéltë.

Ámáz többet tudott, mán áki mévvéttë, mind ő.

Buzita, 1968, Palik Jakab sz. 1892.

XIX. Á szentélt krétá hátálmá

Járt äggy boszorkány a teheneket fejni. Oszt a jányával mënt. Hát áhogy bemënnenk az äggyik ólbá ásszmongyá a jányá:

– Ányám, mind elvigyük?

– Nem, csák a felét fijám. – ászmondi.

Ákkor oszt előlépëtt a bátyyá, áki elbújt, hogy mënnëzzë, ki jár az ólbá:

– Viszëd bizony az anyád életët, de nem az én tejemët.

Eszt oszt mëhhállották. Mind a ketten ákárták ötet elvinni, vagy válámit csinálni velë. De ő nem félt tőlük. Vót neki a zsebëbe ägy szentélt krétá, kört rájzolt velë magá körül, oszt mã nem fértek hozzã. Nem tutták mëffogni.

Hogy igaz vót-ë, vągy nem – én eszt nem tudom. Csák māsoktól hállottám.

Felsőlánc, 1966, Szitás Erzsébet sz. 1902.

XX. Hogyan készítik a Lucá székét

Á Luccá-székét ászt még kell csinálni... Luccákor mēkkez-di, és kárácsony vilijájáig mindēn nąp csinál belē válámit. De mindēnnek fábó kell benne lēnni. Há osztán készen vąn, ákkor elviszik a tēplomlá kárácsony vilijájákor, oszt ráül. Áz onnán mēllássá, hogy ki a boszorkány. De mā neki mēnekülni kell. Csák úgy mēnekülhet még a boszorkányoktól, hogy mākot szór mágá után, oszt áddig nem érhetik utól, míg a mākot fēl nem szēdik. Igēn kell sietni, mer az Āmēn után száládnák utānná a boszorkányok.

Hāt esztet csák ojján közeli, ott a tēplomkörūli csinálhássá még. Mer māskép elfogik a boszorkányok oszt széttépik. Széttépik! Mondom ez így vót!

Buzita, 1968, Fancsali Gizella sz. 1899.

XXI. Az egeri búcsún

Hāt készűtek Egerbe a búcsúbá. No, mer mēntek sokán a fálubúl, hát összēbeszētek ketten-hārmán, hogy ki hogyan mēgy. Hāt nągyapá is mēnt Egerbe a búcsúrá a bárattyávál.

Ménnek a városon végig, hát azon tánakották, hogy hol fognak áludni, mer hát ákkor még nem lehetett szálloda, még ez az. Hejet kellett valahol keríteni. Áhogy ménnek végig a városon, kikiát egy kisásszony: – Háló bácsi! – Ászsongyá nágyápá a bárattyának: – Neked szól?

– Nekem nem. Sosé láttam!

– Háló bácsi! Mágoknák, mágoknák. Csák nyugottán fárágygonák be. Á bárattyá ászt montá: – Te hát nekem nem szólhát, én sohá nem láttam.

– Neked beszél há mondom. Gyerünk be!

Hát mit vót tenni, mit nem, má ákkorra a kisásszony lént is vót. Beméntek. Mikor oszt beméntek, hát ászsongyá: – No, a szālászró nē gondolkozzának. Itt vān mēvvetett ägy, itt fognák áludni. Hát nágyápá má örült, hogyhāt vān szālās. Ott is álutták ők.

Másnap elméntek a tēmplombá, mint búcsún szokās. Bor vót, mindēn vót.

No, mikor oszt végē vót a búcsúnák, hogy gyünnek házá, hát ászongyá a kisásszony, hogy még az útrá is ad nekik holmit. Hát jó vān. Mikor osztān elkészültek, hát még ászmongyá a nágyápá: – Nekem kell kimenni, várj äggy kicsinyt! – áhogy mēgyēn, hát ägy kis szobá ott vót ódält, külön. Benéz odá, hát ott vān ägy nágy kēmēnce. Á kisásszony ráugrik a lapátrá – zsupsz! be a kēmēncébe. Zsupsz ki, oszt vān ägy lángos. Hát ő nem szólt sēmmit. Útközben mēnnészték a lángost, hát már hátrágyának változott. Többet oszt nem látták a kisásszonyt. Ászmontá a bárattyá: No, ez biztos boszorkány vót!

Alsólánc, 1968, Szabatko Erzsébet 1921.

Jézus Szíve búcsú körmenete a fogadalmi kereszttel.
1950-es évek. A háttérben zsúpfedeles buzitai parasztporta

XXII. Á fálānk békā

Hā édēsānyānk mesétē eszt nekünk, mikor gyerekék vótunk. Ászt montā, hogy igāz történet vót.

Nāgyāpām – nyugoggyon – kimēnt ā rétre kāsālni. Nāgymāmā kivitte neki āz ebédēt. Leves vót, még dērējje. Mikor lēűtek, hogy fog ebédēni, hāt ēgy nāgy békā elibeugrott. Ászmongyā neki ā nāgymāmā: – Te embēr, csāpj ēggy dērējjēt ānnāk ā békānāk. Űgy nēz rād.

– Űgyān mēnny mām! Hāt békānāk fogok ādni dērējjēt?!

– Nocsāk csāpjāl neki ēggyet! Űgyān mi lēssz vele? Nē sājnāld āszt āz ēggyet!

Odāāttā neki. Áhogy odāāttā, ā békā eltűnt. Kis idő múlva visszāgyün. Ászmongyā: – No lātod! Hāt minek montād, hogy nem fogi elvēnni!

– Ággy még ēggyet neki! Nē sājnāld!

Hāt odāāttā. Elmēnt ā békā āvvāl is. Visszāmēnt hārmāccor! Hāt āszongyā: – Te csūf állāt, ereggy ā frāzbā! Hāt nekēd fogom ādni āz ebédēm? Node még itt vān ēggy ā krājsztrombā, idādom oszt ēdd még.

Ā békā elvitte āszt is. Tōbbet mām nem gyűtt visszā. Biztosān vālāmi boszorkāny vót.

Alsólānc, 1968, Szabatko Erzsēbet 1921.

XXIII. A megpátkolt boszorkány

Nohát vãn még äggy rövid történet, de ez tény. Itt történt Gomboson. Vót äggy kovács és äggy segéggýë. Illetve äggy segéggýë és äggy tánúlójá. Á kovácsnak még á felesége százszázalék, hogy boszorkány vót. Ászt láttuk mink is, még más is tuttà. Áhogy beráktá az äggyik mãmá á kényért sütni, hãt szólt á kovácsnének, hogy gyöjjön segíteni kiszédni. Hãt nem mēhetett, mer kērészttü vót szúrvá á lábá. Á juk is rájtá vót.

Mãsdíz megint úgy vót, hogy á tánulóval mã nem tuttàk micsinãni. Hortãk az orvoshoz, mer annyirá tönkre vót. Ászongyá oszt á segéd á tánulónãk:

– Mãyjd este én fekszek az ägyãdrã, te még az enyémre.

Á segéd bekészített mágãnak äggy kãntãrt. Mikor gyütt á boszorkány mãcskã kēpibe kínozni á tánulót, hãt á segéd rávetettë á kãntãrt. Á boszorkány lónãk változott. Kivezettë á lovãt oszt félkötöttë á gãzdãjãt:

– Gãzduãm! Itt vãn äggy ló. Bevásãjjuk.

Be is vásãltãk. Hãt rēggel kell készíteni á rēggelit, de rēggeli nincs. Ászongyá oszt á segéggýë á gãzdãjãnak:

– Hãt mestēr úr, nézzë még á lónãk á lábãt, ãmit bevásãtunk éccãkã!

Áhogy félhãjtottã á dunnãt, hãt á felesége lábã még kezén vót á pãtkó. Mingyãr el is vált tőle á kovács.

Alsólãnc, 1968, Szabatko Istvãn sz. 1921.

XXIV. Lucá-nápjān ā kērēsztúton

Hāt mikor jārtam āz iskolābā, hāt beszélték ā fālubā ā népek, hogy két fījū elmēnt ā kērēsztútrā Luccā nāpjān. És mikor elmēntek vónā ā kērēsztútrā... Vālāmit ākárták ōk tudni, hogy ōk is tuggyonāk. Éfékor mēntek ā kērēsztútrā, mer, hogy ākkor jārñāk legjobbān ā boszorkānyok. Vālāmit ōk is ākárták csinālñi, hogy ojjān tudomānyok lēgyēn, mint ā boszorkānyoknāk. Hāt oszt āhogy elmēntek, de nem jól sikerült nekik āz egēs. Mer mikor mēnekültek ā boszorkānyoktō, hāt visszānēszttek. Így osztān elkāptāk ōket. Mer ākkor nem szābād visszānēszi.

És āhogy elkāptāk ōket, el is vitték mind ā két fījūt. Lōhāton vitték mind ā két fījūt. Ā tornāji vārba vitték ōket. Āszt montāk, hogy ā tornāji vārba vitték ōket. Ākkor oszt āttāk nekik ēñni. Hāt engedelēmml lēgyēn kimondvā, de lōtrāgyā vót. Āñnāk vālť ā mākosbobājķā.

Mikor oszt rēggel mágukhoz tērttek ā fījūķ ā tornāji vārba, hāt nem tuttāk honnān mērre házāgyūñni. Hārom nāpig ērttek házā szūlōfālujķbā.

Felsōlānc, 1966, Kalinācs Anna sz. 1902.

XXV. Cigāny ā kērēsztúton

Ēggy cigāny, ēggy Budāji nevū cigānykovācsnak vót ēggy fījā: Bērñāt. Hā oszt ez ā fījū kimēnt ā kērēsztútrā. Kimēnt ā kērēsztútrā, mer ō nem félt. Bābrālť még Luccāsžēķkel is.

Úgy, hogy mikor mā kint vót a kérésztúton a Luccászékkel Luccá éjszákájān, hāt körüfokták a boszorkányok. Körüfokták a boszorkányok, oszt mēg akárták ölni. De ő tudott védekezni. Szentēlt krētāval kōrt csināt mágā körül, mēg elhintett mākot, hāt így a boszorkányok nem tuttāk elkāpni. De igēn mēgijjētī.

Ásztān tēnyleg, hogy mēg is bolondúlt a fijū. Csāk jart ólbó ólbā. Ákkor mā mind legényke vótām én is, jól emlékszem rā. Elgyütt minālunk is, de nem vót tōkéletes esze. Kēsőbb osztān mēg is hālt.

Tōnkretētēték a boszorkányok.

Felsőlānc, 1966, Szitás Pāl sz. 1889.

XXVI. Boszorkányösszejövetelēn

Vót ēggy bāktēr Buzitān.

Hāt āhogy ēccākā jārkālt a fālun, hāt a hātārtól ēggy hātlovās hintó gyütt. Mēgāltāk a bāktēr mellett, oszt āszontāk neki:

– No öregēm, űjjōn fēl!

Mikor fēlült, hāt elvāktāttāk velē. Hol tālāltā mágāt ēpen?! A tornāji vārbā. Nāgy mulācssāg vót ott. Ēttek, ittāk. Ő oszt kāptā mágāt, oszt kimēnt a vārbā. Szējjelnēzēt. Hāt bemēnt ēggy istālóbā. Áhogy bemēgy āz istālóbā hāt mit lāt! A lovāk ēttek, két embēr mēg párāzsāt rākott a lovāk elibe. A lovāk ropoktāttāk. Hāt āszongyā, āki gondosztā a lovākāt:

– Fārtó Kālocsāji!

Ákkor á ló méffordút, oszt elnyerítetté magát. Á bákter igën megijjétt. Ákkor osztán káptá magát, oszt bemént. Bemént á muláccságbá. Ętt is. Ákkor osztán hārom árānypohārt á zsebébe rākott.

Gondoltā, hogy házāviszi á feleségének.

Mikor osztān rēggelfele házāvitték, ākkor āszongyā āz āsszonynāk.

– No āsszony, hosztām én nekēd hārom árānypohārāt.

– Nocsāk hágy lāssuk – mongyā āz āsszony.

Vēszi ki á zsebébül, hāt hārom lóköřöm vót ott.

Felsőlánc, 1966, Katona István sz. 1889.

XXVII. Á boszorkānyok bosszújā

Nohāt összēbeszēltek hārom legény. Összēbeszēltek, hogy elmēnnek á kērēsztútrā. No mān bātorsāgbú persze. No, hāt Luccā vót, Luccā napja, vāgy ezēn á hejēn. No, āmikor oszt ōk elmēntek, hāt á kettő mēsszālātt. Józsi bācsi ott márāt, de oszt ōt elkāptāk á boszorkānyok. Ő bevārta āz éjfélt, osztān körülrājzoltā magát āzzāl á bizonyos szēntēlt krētāval, de mégis elkāptāk. Őrā oján félelēm gyütt, hogy mār āsztāt nem lāttā sēnki, hogy ért házā. No oszt á boszorkānyssāggāl kifojólāg jārta ā bācsokhoz, mer vótāk oján bācsok, ākik értēttek ehhez. Hāt āttāk neki is oján szērt, āmit á gātýāont-rābān kēllētt hordāni. Hāt ō āsztāt hortā. Kimēnt Āmerikābā is. Āmerikābó házāgyütt mint legény. Még ō legény vót Āmerikābā. Ákkor oszt elvesztētté á gātýāmādzāgot...

Vágy nem á gátyámádzágot, hánēm ászt á szērt, ámit ott hordott. Még ádotn neki ēccēr á novácsányi bácsó. Utānná mēhházásodott. Csálággyá itt vān mā is. Tuggyātók!

Hármáccor is elvesztēttē á szērt, ámit á novácsányi bácsó ádotn neki. És ákkor, mikor mān á csálád nyōtt, őt oján félelēm érte, hogy csák bújt áz embērēktül.

Erre oszt á felesége elmēnt Kānybā á orosz páphoz, oszt elpánászolta á férje esetét. Hāt ászt montā á pāp, hogy tud rájtā segíteni, de csák ákkor, hā vālāli á kárt. Ászt á kárt, ámit á sātān fog csināni, hogy mēffizeti.

Szēgény ásszony nem vālálhātā, hāt négy gyerēkē vót, hāt hovā tuttā vóna ő vālālni. Nem is mēnt tōbbet á pāpēr. Hāt úgy is hālt mēg á férje. Csák bújt mēg bújt áz embērēktō, oszt csák áz áblākon lesētt ki.

Buzita, 1966, Závodszy József sz. 1893.

XXVIII. Lucá széke

Hāt Buzitān vót hārom legény. És ezek csinālták Luccászékēt. Luccá estétől kārácsony vilijāig. No és ákkor mind á hārom fījū elmēnt á tēmplombā á Luccászékkal. Itten mikor ōk félālták á tēmplombā á székre, ákkor áz ēggy fījū mēgōsmertē á sājāt ēdēsānyāt, hogy boszorkāny. Áz ēdēsānyā mekfenyēgettē őtet. De ő nem ákárt félni.

Mikor kigyōttek á tēmplomból, ákkor elgōrták á tēplom előtt még mākot is. És ákkor elgyōttek ide áz álsólānci kērészúttrā. Innen osztān á két fījū házāmēnt. Emez, hogy

áz édesánnnyāt meglättá, el vót bizákodvá. Ő nem is mēnt házá. Á másik kettő az elmēnt.

Esztet itthätták, de utánná úgy megbetegēdētí, hogy tíz évig fekütt az ágybá. És á năpvilăgrá nem mert kigyőnni. Közbe mēg is hălt.

De mīg élt, Pēstá adott neki orvossăgot. Áz á novăcsănyi Pēstá. Ăkkor ő ászt az orvossăgot viselte, de mikor elveszētí neki, Ăkkor újrá csăk visszăesētí olyan betekségbe, hogy így az ég ălă nem mert kimēnni. És Ăkkor tíz évig fekütt ágybá, mīg mēg nem hălt.

Alsólănc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

GARABONCIÁS DIÁK

XXIX. Ă gărăbonciăs diăk mēglovăgojjă ă sărkănyt

1933-ban, június..., ă năpot pontosan nem tudom. Csăk rēt-tenetĕsen năgy zivătăr keletkĕzĕttí. Ăz egész dolog úgy tőrtĕnt, hogy elmĕntem gombăzni. Ăhogy gombăsztám, hăt tănăltám ĕggy năgy fătőnköt. Tőgyfă vót lĕvăgvă. Ăbbă ă făbă vót ĕggy juk, oszt benne mēg ĕggy kis embĕr. Ojjăn furcsă ĕrzĕsĕm tāmătt. Hăt ki lĕhet ez ă kis embĕr, ez ă tőrpe? Hăt az gărăbonciăs diăk vót.

Ăszongyă oszt nekĕm, hogy siessek házá, mer năgy zivătăr lĕssz. De ĕn kivăncsi vőtăm, hogy mégis mi tőrtĕnik, hăt nem mĕntem el. Mĕkkerűtem ojjăn ötven mĕtĕrre, oszt măs irăny-

bó gyüttem vissza. Á hármádik fá mellett megálltam. Ő csak olvásott egy könyvet. Áhogy á könyvet olvástá, hát kigyótt á sárkány, ráült, oszt hová mént ászt nem láttam, de eltűnt.

Ténleg nágy zivatár keletkezétt. Még is bántam, hogy ottmárattam. Zúgott mindén, még ojján jég esett mind egy gálámptojás. Álig tuttám házáménni.

De ez igaz vót!

Alsólánc, 1968, Szabatko István sz. 1921.

HALÁL ÉS TEMETŐ

XXX. Á páp hálalá

Buzitán az alsó temetőbe fekszik egy páp. Á fejfán az ván: Itt nyukszik az Úrbán Ignác János, buzitaji espérés plébános. Ez az embér vót az á páp, áki ánnak idején á buzitaji földbirtokost és á későbbi áliszpánt, Széntimreyt esketté. Széntimreynek földbirtokos szomszéggyá vót Géczi. Géczi á lányát hozzá ákártá adni, de á lány jobbnak láttá doktorhoz ménni. El is mént á doktorhoz férjhez. Ugyánákkor mébbántá tettét, és őneki má Széntimrey kellett.

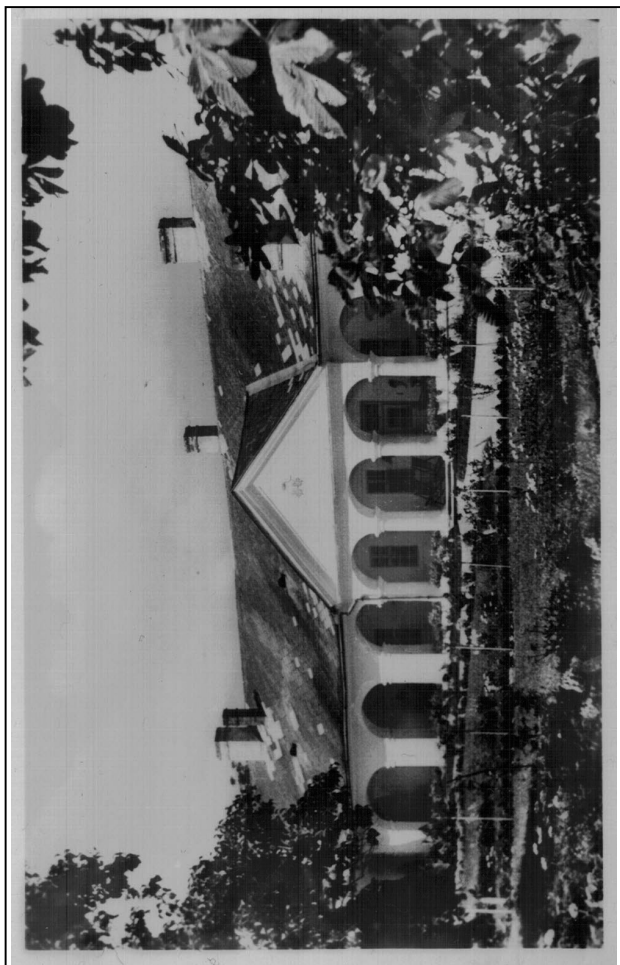
Széntimrey Géczi hejébe lépett á szolgabíróságba, és hájlándó vót elvénni á fijátálásszonyt. Áz ákkori egyházi törvényék szerint, 1906-bán á válás lehetetlen volt. Ásztán úttörtént, hogy félírták á románai pápának, és á románai pápától lejött, hogy elválásztották őket. Ázzál az okkál, hogy áz orvos mégván závarodva. Mindénesetre áz orvosnak má

gyerék is vót a későbbi Széntimreynétől, Géczy Máriaától, és a gyermek az orvossal máratt. Az orvos el is tűnt a cse-rehāti járásból.

Amikor megesküttek ők, a szépsi póp mán nem akarta őket megeskettetni. Így a buzitáji pápot hitták be, és ő késséggel elmént és még is eskütetté. Amikor házajött, akkor itthon mékhált. A népmonda azt tártyá, hogy azért hált meg, hogy tudott a hámis elválásró és így nem szabád lett vóna megeskettetni őket.

Ez a Széntimrey Pál szolgabíró ásztán Ábáuj-Torna vār-mégye álispannya lett. Géczy Máriaával nem volt gyermek.

Buzita, 1969, Kmeczko Mihály sz. 1919.

A buzitai Szentimrey-kúria. A leromlott állapotú épületet az 1990-es években egy tragikus baleset után lebontották.

Képeslap 1940 körül

XXXI. A visszajáró testvér

Amikor az iparbá jártam dolgozni, hát egy nágyidáji mesélte el, hogy ott is méttörtént egy ijjen halottvisszajárás. Én erre nágyon kíváncsi voltam, így szeméjjesen a dolgok után mentem. Hát alítólág ittörtént:

1883. évben egy nő mékhált. Közvetlen neki a testvére máratt életben. Egy éccáká eljött hozzā házá. Amikor a nővére aludott, hát akkor jött. A nővére úgy kébzelte el, hogy ő csak almoggya ezeket a dolgokat. És ugyanakkor ászt háttā még neki a hugá, hogy mēnnyēn el a páphoz és kölcese fél, hogy az első misét szolgājja értē, mer ő nem bírja el a túlvilági szenvedést. Csak egy mise váltja még a szenvedéstől. Az ásszony csak alomnak hittē, és montā, hogy eszt a pāp nem hiszi el.

– Ákkor itt vān ez a jel! – és rātette a kezét a fehér csipkeagyterítőre.

Ásztān rēggel, mikor az ásszony félēbred almāból, ákkor ébred rā az egészre. Emlékei a fehér terítő felé fordították, ahol ott volt az öt újának a nyomā kiégve. Az ásszony káptā a terítőt, elmēnt a páphoz, és elmontā neki az esetēt. A pāp elvette a terítőt, berāmāsztattā, és látin félirátot tett rā, hogy:

Anno Domini 1883.

Esztet én magām is mēgnésztem. Mā is mēgtālālhátó a nágyidáji tēmplom sekrēstyéjébe ez a kép. Ez a kép valóbān ott vān kiégve. Hāsonló ugyanijjet láttunk a pozsonyi

koronázó templombá. Minthá csak hásonló eset történt volná itt is.

Buzita, 1969, Kmeczeko Mihály sz. 1919.

XXXII. Á kivetött koporsó

Á temetőkön is ván äggy koporsó, ámi kint ván á földbõ. Erre is ván régi mese, mëndemondá. Így szól:

Vót itten á fálubá äggy kereskëdõ. No ez á kereskedõ életébe megätkosztá magät, hogy há õ nem teljesíti á szävät, hä äkkor õt vesse ki á föld, hä mëhhäl. Vót oszt eset, hogy nem tártottá be á szävät. Sokszor vót. El is felejkëzëtt äz ígëretérõl.

No, eltemették, mikor mëhhält. És mikor eltemették hä másnaprá á koporsó kigyött á föld tetejére.

Rätettek väskoporsót, de másnaprá äz is kigyött.

Utójjára nem tutták micsinálni, hä rätettek äggy ugyánojján kõkoporsót. Äz is kigyött. Äkkor män békén hátták. Äz á kõkoporsó még mä is kint ván á földbõ.

Nem fogättá be á föld, mer megätkosztá magät. Nem tártottá be á szävät.

Buzita, 1966, Kerekes István sz. 1908.

XXXIII. Á visszäjäró páp

Ä nägymämäm emlegettë, hogy jänykorábä järt õ fonni á fonóbä. Odä järták fonni á fälurá, ä másik ódärrä, ä másik

úccábá. Néhá éccáká oszt tizenkettőig is fonták, még vígán vóták, mer járták odá á legényék is. Gyütt házá á tēplom mellett, de igēn sētét vót. Hāt ázt láttá, hogy á sekrēstyébe világ vót. Ő igēn kívāncsi vót, hogy ki jár éccáká á tēplombá, hāt benézētt. Hāt ott járt á régi pāp á tēplombá, Encinger. Oszt járt végig á tēplomon, oszt mindég beszélt, mind á pāp, lātinbá. Éppen ászt montá, hogy: Orémus Pronóris.

Ászmontá nágyányām, hogy ott járkālt á pāp á tēplombá, áz, ákit nēmrég temettek el. Ő oszt igēn mēgijjētt, hāt házászálatt. Szinte beesētt á házba áz íjjeccsēgtő.

Ennyit mondott rólá.

Buzita, 1968, Kandik Vince sz. 1896.

XXXIV. Incelkédés áz ördöggel

Körülbelül tizenkét éves fíjú voltám, mikor mā ázok á bācsikāk, ákiktől én eszt hāllottám, ázok mā hátván-hetvenévesek lēhettek.

Ászt mongyāk, hogy fonóházba járták, oszt ott történt ez á dolog. Á fonóházba beszétek sokmindērő. Vālāki ázt mongyá, hogy áki ákászti fél mágāt, vágy ki ákari végezni mágāt, hāt ászt segíti áz ördög. Ászongyá ēggy kondāsfiú:

– Nem hiszēm! Nekēm nē mongyātok!

Oszt vitátkoszták. Ęccērcsák ászongyá á kondāsfiú:

– Hāt idehāllgāssátok! Ęn mēgpróbalom. Ággyátok ēggy kötelet, félkötöm mágām itt á lākāsbá áz ájtórá. Mājđ há lātítok, hogy fogok fuldokláni, ákkor mājđ vāgjátok lē.

Úgy is tett. Félakasztottá magát a sárkvásrá. A jányok igén vicsítozták. Éccēr váláki bekiátott:

– Tűz vån! Tűz vån!

Erre mindēnki kiszálatt a fonóházból. A legények is még a jányok is. Nem látták sēhol sē tüzet. Mikor bemēntek, hāt mā az illető még vót hálvá.

Áz ördöggel incselkēdētt. Áz elvittē!

Buzita, 1966, Kerekes István sz. 1908.

XXXV. A nyuktalán anyá

Mikor még édēsápám még élt, mēnt a málombá. Szēpsibe vót a málom, odá kellētt járni. Mongyuk elmēnt rēggel, de hārom nāpig is ott vót. Hā nem vót víz, ákkor nem őrltek. Ámikor mēggyött a víz, hāt még tovābb is ott vóták, mer sokán vóták.

Mikor mēntek vóná odá, hāt nyugottán mēntek ōk rēggel. De oszt visszāfele éccākā gyüttek. Mikor odáértek a Bābāsār híggyāhoz Buzitán, ákkor a két ló félágaskodott két lábbrá, és nē ággy isten tovābb mēnni! Nem hāt nem mēnt! Édēsápám csápkottá ōket, de azok nem mēntek.

Mikor oszt mā nāgy idzätták vóták: ápám, még a lovák is, ákkor oszt elindúlt a két ló, de nem bírták vékkép. Úgy húszták, hogy májd mēsszákátták. Ekkor osztán gyüttek tovābb, hāt ēggy kiskutyá mellettük szálatt. A kiskutyārā osztán csápdosott, de nem mozdúlt sēhogy a lovák mellől. Csák a lovák mellett mēnt. A lovák még fújták mindég. Örök-ké fújták, úgy, hogy hábosák voltak. Ekkor oszt Buzitāhoz

értek, akkor oszt eltűnt a kiskutyá, oszt mekkönnyebbült a szeker.

Ákkor osztán Álsólāncon mēhhált ēggy ásszony, oszt itt márát a gyerekē. Nem vót mēkkērēszttēlve a gyerek. Áz ásszony mēhhált betegāgybā, oszt ákkor éccākā fēlült édēsāpām szekerére. És ászt montā: Bábā, Bábā! – Nem ákárt gyünni mēgint a ló. Áz ásszony mēg csāk mondogáttā: Bábā, bábā! Mindēnhogy Álsólānerā ákárt mēnni, mer a gyerek ott vót, ő mēg mēhhált, a gyerek mēg nem vót mēkkērēszttēlve. De āpām csāk gyött Felsőlānc fele. Mikor oszt mān házāgyütt ide a szeker, a ló a temetőné mēgállt. Ne āggy isten tovābb mēnni! Āpām úgy kéccségbe vót esve, hájā nem is vót, de tótā fēl a kālāpot.

Ákkor oszt eltűnt āz ásszony. Házāgyüttek a lovāk. Édēsāpām úgy lēidzātt mint a kácsā. Hārom nāpig fekütt, ojjān beteg vót!

Felsőlānc, 1966, Kalinács Anna sz. 1902.

XXXVI. A kivetett koporsó (2)

Á zsidó mēhhált. Itt Buzitān. Hāt el is temették. Māsnāp rēggel mēnnek hāt a koporsó a tetejin vān a földnek. Eltemették hāromszor is a koporsót, a koporsót mindég kivetēttē a föld. Mikor oszt kivetēttē hārmācco is, hāt úgy hāttāk. Hāt ott vān mēg mā is a koporsó a temetőn, lātni váló hejēn.

Ászt beszélték, hogy úgy csāltā a kērēszttény népet, ezért bűnhődött mēg. Ákkor vetēttē ki a föld, hogy ő a felēbārāty-

tyáit, äggyszóvál ä népet zsároltá. Hät úgy kizsároltá, hogy hálälá után ä föld is kivetëttë. Pedig härom koporsót tettek rá. Először üvegët, utánná vázsból, májd kőből. Még most is ä legfëlsőt, ä kőkoporsót lehet kilätni.

Buzita, 1966, Závodszyk József sz. 1893.

XXXVII. Äz änyä meglätogättyä fiät

Nahät mink úgy hällottuk, hogy, vót itt ugyë äggy körorvos. Ä szögäjänäk äzelött nëmrëgën hält mëg äz ädesännyä. Äccër äcäkä ä szögä vitte házä ä körorvost. Ä bírö szeke-rén vitte. Házäjöttëben ä Kätyikon, ott ähol ä bëtonhíd vän, mer välämikor nägy víz vót ott. Män most be vän iszapolvä.

Hät ähogy gyött-gyött, félült häträ ä szekerre äggy ässzony. Hät kezdetben sëmmi. De mä ä loväk nem bírtäk húzni ä szekeret. Szólt äz ässzonynäk, hogy mënnyën lë. De bizony äz nem mënt lë. Ä loväk mëg mä csak idzättäk. Ö elkeszte csäpkälni äz ostorräl äz ässzont. Szólt többször is, hogy mënnyën lë, de bizony äz nem mënt.

Hogy mi vót, mi nem äzt nem tudom, de äz igáz, hogy ä szögä ännyrä összeverte mägämägät, hogy mikor házäért ä szekerrel ä bíröhoz, lëfekütt kërëm és mëhhält. Még elötte elmesälte ideházä, hogy hogyan törtënt äz egész. Äz ässzonyrä mért ütësekët mindëg ö káptä. Äbbä hält belë, meg äz ijeccsëg-be. Mer äzelött hält mëg äz ädësännyä, oszt öt is elvittë.

Buzita, 1966, Csepej Gyula sz. 1905.

XXXVIII. A kiásott koponyá

Bätyäm kondāsināskā vót. Kimēnt ā pārtrā ā disznókkāl ā zsidó temető mellé. Ott látott äggy nāgy jukāt. Kāpártā. Hāt ā kondāzs bottāl kikāpárt äggy nāgy embërfejet. Hāzāhosztā, oszt rāhúszttā ā kerítésre. Oszt rā hārom hétre kifekütt āz udvārrā. Minket is hítt gyereküket, de nem mēntünk, mer esett āz eső. Ákkor ő lēfekütt mágā ā csűröcskébe. Osztān hogy ālutt, hāt hāllottā, hogy ā partrú gyünnek ā lovāk, sok ló trāpjābā. Oszt ā körtvefānā megālnāk. Kifordút āz udvārrú āz útrā, hogy mēglāssā kik gyünnek ā lóvāl. Ákkor látott äggy ijesztőt – muminyiknak is mongyāk. Fejnékü vót. Oszt ākkor mikor mān igēn nāgy félelēm vót rájtā, ākkor mēffordút äggy nāgy suhāngássāl, oszt ākkor körülmēnt ā hāzon. Á bātyām āszt gondótā, hogy mān mēgyēn el, hāt befordút āz udvārrā. Mikor mēffordút, hāt mēgint ott vót ā hāz sārkan, oszt ākkor ott lātta āszt ā nāgy ālākot, feketē ruhābā, kālāp vót rájtā, de fejet nem lātott. Ákkor osztān rēggel fēlkélt, visszāvittē ā zsidótemetőbe ā fejet..., ā koponyāt. Betākártā, oszt többet nem lātott sēmmit.

Felsőlánc, 1966, Katona Erzsébet

TÜZESEMBÉRÉK

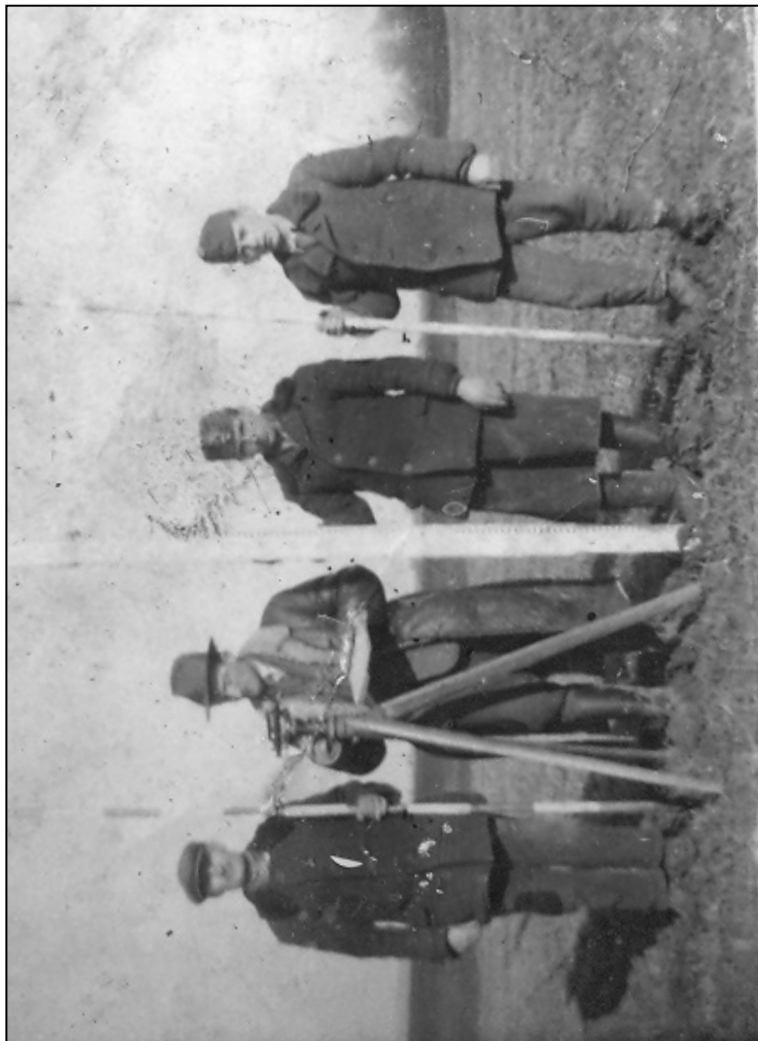
XXXIX. A hámis eskü

Szóvál, amikor a Komészta vót, az körülbelül 1860 körül volt. Mérték ki a földeket, meg a határokat. Hát a pörönyiek léméntek egészen a Nagyhidig. Kérésztül az alsólánci határon. Az alsólánci határba össze is márakották a Szitásokkal. Ászt monták a pörönyiek, hogy ők pörönyi földön álnak, övék a föld. Úgy mongyák, hogy földet tettek a bákáncsbá, hát tényleg azon álták. Mer ott vót a bákáncsbá a pörönyi föld. Még is esküttek rá, hogy az szent igaz. Amikor osztán mán megvót mindén, a pörönyi határ lémént egészen a buzitái határig.

Áhogy összeverekették a Szitásokkal, hát lëütötték az égyiknek a kálápját. El is neveszték ásztán Káláprétnek. Tá még mai napig is Káláprét a neve.

Mán utánná oszt később ászt beszélgették, hogy tüzesembérék járnak a rétén. Azok futosnák nagy lānggál, oszt néhá még égymásnák is ütköznek. Monták az embérék, hogy azok futosnák, ákik mēgesküttek, hogy az ő főggyükön álnak. Tüzes embérékké válták, mer hámisán esküttek.

Felsőlánc, 1966, Szitás Pál sz. 1889.

Földmérés a buzitai határban, 1956-ban

KINCS-MONDÁK

XL. A betyárok kincse

Áz öregéktől ászt hállottám, hogy itten Felsőláncon ánnák idején, mikor még csak tányá vót, nágy úri gázdáság vót itten.

Hāt ákkor itten áz erdőbe tártóckodott éggy betyārbándá. Ászt oszt később, ászt á bándāt keszték mán á csendőrök fogdosni. Mēffogták á betyārvezért is. Neki vót sok árānypénzi összehārēcsolva, összēlopvā, āmit á nágyuráktól osszē tudott lobdozsni. Mikor mán láttā, hogy nincs mēnekülés, hāt ākkor igyekēzett elāsni áz árānyāt, hogy nē kerūjjon áz urāk-nāk á kezēbe, ākiktól mē ő ānnākidején elvette.

Hāt āszongyāk, hogy á fālu fēlēt ā Szālās erdőben āstā el. Á Szālās dūlő mostān szāntófeld, de még én is emlékézők rā, hogy áz erdő vót. Ojjān nágy fāk vótāk ottān. Oszt vót ottān éggy kút, hāt á kúttól tizēnhāt lābrā āstā el keletre áz árānyāt.

Most is itt vān á kút á Gojvāson, mer ākkor āzt is Szālās-nak hittāk.

Még mā is válākik láttāk Szēntgyörgynāpjān, hogy tisztúl áz árāny. Hogy tisztúl, vāgy nem tisztúl, én nem vāgyok bennē biztos, hogy így vān-ē.

Így mondogāsāk áz öregēk.

Felsőlānc, 1966, Nagy Ferenc sz. 1921.

KÍSÉRTETEK ÉS IJESZTŐK

XLI. A lólábú ijesztő

Restén vót szolgá az öreg Mádzso bācsi. Még én is jól ismertem. Úgy rēszaketett a kezē. Mire a pājinkával a pohārka a szājához ért, hāt szēgénynek a felē sē máratt bennē. Ęgyēbként jó embēr vót.

Ęccēr Restéről jött Zābrādszky náccsāgos úrtól. Ott szolgált, és jött házā. Ęjszakā elidőzött, és éfél körül került az úgy nevezett Hātārhidrá. Így neveszték ászt a sāncot, āmi elvālásztyā Buzitā és Reste kōsség hātārāt, és azon vān Ęggy híd. Mindēnesetre az ezelőtt nāgyon fās, bokros volt. A bokrok összhājolták mint Ęggy díszkápu felētt. Úgy kellett ātjönni a hídon. Félt kicsit, de nem fordúlt vissza. Mikor egész közel ért már, ākkor mēgvillānt a rēvērēndā, mert Ęggy pápszēmēj volt, és a rēvērēndā alól lóláb csüngött ki.

Nāgyon mēgijētt Mádzso bācsi. Trābbā szālātt Buzitājig, de mā a fālu fele ordítvā. Ojjān nāgy félelēm foktā el! Ęgy kovācsmūhej volt a mājī Sztuppen Vēron nēni lākāsābā, hāt ott tālālták mēg a kovācslegényēk ājultān.

Hāt így mesēltē el az öreg ānnākidején.

Buzita, 1969, Kmeczko Mihály sz. 1919.

XLII. Az állkápocs nélküli ló

Ěggy este csépeltünk. Lēhettem tizēnōtēves. Ā Dānko Pistā bācsi is nālunk volt, és este eszt ā törtēnetēt montā:

Büttōsōn lāktāk. Vēttek Buzitān ěggy kis lākāst, āmibe mā is él, illetve élt, mert mēghālt āz őszōn. Ő hosztā volnā ā törlesztēt ā jōtālōnāk, āz öreg Kristóf Jōzsi bācsināk. Ő vitte āsztān Mēcēnzēfre āz ādōsāgot törlesztēni.

Ā Büttōs ālātti rētēn ā gyerēkēkkel eljāccottā āz idōt. Āszt vētte észre, hogy sōtētedik, ālkonyodik. Csāk ākkor jōtt rā, hogy neki még Buzitārā is kell mēnni.

Ělég hozzā, hogy ő elindūlt. Ā rét ājjān két lō legelészēt. Gondoltā, hogy ěggyet mēffog és āvvāl ěgykettōre Buzitān lēssz. Fogdostā ěggy fél órājig, ěggy órājig, és ā lovākāt nem tuttā mēffogni. Ākkor āz ěggyik lō fēlemeli ā nyākāt, fēl ā fejēt, hāt āzt lāssā, hogy ā lōnāk ālsō ālkāpcsājā nincs. Ālsō ālkāpcsa nincs. Még jól emlékszēk rā āhogy montā:

– Fēlemeli ā fejēt! Āz isten pusztícsā ki, ālsō ālkāpcsa nincs! Csāk fēlsō ālkāpcsa! No, én mēgijettem, oszt ěggy trāpp Büttōstō Buzitājig.

Ā pénst ātāttā itt, de nem mert visszāindūlni, mert irtō fēlés foktā el. Csāk hājnālba mēnt hāzā.

Buzita, 1969, Kmeczko Mihály sz. 1919.

XLIII. Az elveszett ház

Nágyon érdekes ez a tornáji eset. Mā úttörtént a dolog, ahogy én gyermekkorombá végikhállgáttám. Mindenesetre eszt az ászszonyt magám is ismertem, Bärkáji Märis néninek hitták.

Ez az ásszony annakidején äggy mäsik bärätnőjével, mint a szögények, nágyon sokát horták fät. Äggyik éccáká, amikor édsännyával älszik, fíjätäl tizönhétéves korába, äkkor äggy háng beszól az äblákon. A bärätnőjének a hángjä vót, és hittá, hogy gyöjjön velē, mer män mēnnyi sok fät szödött. Ö äkkor kápjä a ruhäjät és märis mäg. Az édsännya csittíttjá.

– Nē mēnny, lögyn eszöd! Hová mäg?!

Ö nem hälgätött. Kicsuktá az äjtöt és mēnt. És az ännjä utännászól:

– Hogy az isten csudät terömsön belöld, hä nem hälgäcc!

De ő elmēnt. A háng mäg mēnt elötte, oszt mindög mondogättá:

– Gyere! Csák gyere! Mä mēnnyit szöttem! Mingyä itt lössz. Odäérünk. Mēnt és mēnt. Nem tudott visszätérni, häbär kezdött félni. Mär a vär oldälän mēntek fēl, a háng mäg csák mongyä:

– Gyere, gyere!

Ä végén äzt vötte észre, hogy a háng utän äggy fényös szobäbä jutott. Leült äggy székre, és lögättjä läbät, ännäk ellenére, hogy nem äkärjä lögätüni. A läbä mindög järt a levegöbe. Ä szomszöd szobäbö meg zene hälläccik ki és däridözäs. Nágyon félt.

Ásztān ēccēr kijōn onnān ēggy fēnyēsēn ōltōzōtt úriembēr, és ászt kērdi tōlē, hogy:

– No, most mitōl ōhājē megvāl̄ni: ā hājāttōl, vāgy āz ēletēttōl?

Hāt neki ānn̄yi erejē vót, hogy csāk ūlni tudott. Nem vót erejē, hogy szōjjon, mer fēlt nāgyon. Mindēnesetre ūgy gondoltā, hogy inkābb csāk ā hājātōl.

Āz nem szōlt sēmmit. Kijōtt ēggy māsik ālāk, ēggy ālābārdos, āki szépen neki mēkkāptā ā vālāt mēg ā kārjāt és kidoptā. Mā csak futās közbe, āhogy szālāt ā vār oldālān, ēggy hāng utānnāordítottā, hogy:

– Nézd mēg, hol ā hājād!

Ēs ō erre ā fejēre kápott, hāt hāj nem volt ā fejēn. Nem tuttā, hogy ā hāj mikor és hogyan tűnt el ā fejērōl.

Ō házāmēnt. Āz ēdēsānn̄yā szidālmāsztā. Ō ākkor ānyirā fēlt, hogy bizonyos fokig mēgroppānt ēggy kicsit ā fēlelēm̄tōl.

Māsnap āz ākkori gróf Pālāvicsinek ā juhāsžā ott legelētēt̄t ā vār oldālān, és mēktālāl̄tā ēggy kō ālāt ā hājāt. Eszt ā hājāt házāvitték, berāmāsztāk ēggy kēbbe, és ászt ā kēpet eltemették velē, āmikor mēghālt. Māris nēni koporsōjābā helyēszték.

Hogy ā hāj mēgvót, ászt tuggyāk Tornān igazolni kōrūlbelūl szāz ēlō mēg.

Ā bārkāji Māris nēnit ēn mágām is ismertem.

Buzita, 1969, Kmečko Mihály sz. 1919.

XLIV. Béká á csúrben

Ázelóttibe csépélgettünk. Hāt nyāri ālkālomkor behosztām ā gābonāt, osztān ā csúrbe ráktām.

Hāt úgymind ā párásztgāzdā ōrzi ā terményét, én is lēfeküttem ā csúrbe éccākārā. Könnyen elāluttām, mer egész nāp csépéltem, vertem ā gābonāt, hāt el is fārāttām.

Ēccēr ārrā riāttām fēl, hogy āz ārcomrā ojjān hideg gyütt. Hāt fēlēbrettem, oszt ā kezemmel odākāptām. Hāt ēggy nāgy bēkāt csāptām el āz ārcomró. Ellöktem mágām-túl. Ēn igēn mēgijettem. Mēgijettem borzāsztōn! Igēn rossz érzēs vót!

Mikor eszt mēccsināltām, hāt trāpp be ā hāzbā. Oszt úgy āz āsszonyhoz hozzābūjtām. Pānāszkottām āz āsszonymāk, hogy mitōrtént velem. Ākkō osztān gondolkosztunk, hogy ki lēhetētt āz. Hāt ārrā gyüttünk rā, hogy ez ā Fāncsālszky vót. Sājnātā ā gābonāmāt, oszt ezēr mēkkisértētī!

Buzita, 1966, Zāvodszky József sz. 1893.

XLV. Á kísértő nyúl

Āpjokom gujās vót. Oszt kint hālt ā mārhāvāl ā szābādbā. Ēccēr este āhogy vācsorāzott, hāt odāgyütt hozzā ēggy nyúl. Ādott neki ēnni szālonnāt, ā mēg fēl-fēlkābdostā. Ā nyúl ēccēr-csāk elindūlt. Oszt minthā intētt vōn āz āpjukomnak. Hāt ō utānnāmēnt, mer mēg ākārtā fogni ā nyūlát. Ā nyúl mindég mēg-mēgālt, de mikor mēg ākārtā fogni, ākkor elugrott.

Hāt măn észrevettē mágāt. Tuttá, hogy á nyúl el ákári váláhová vezetni. Áhogy méffordút hātrá, hāt mā áz ákajt mēg á tüzet álig láttá. Ákkor oszt ászmontá:

– Ereggy mágádnák útádrá nyúl, áhogy elgyöttél!

Ámikor kettőt-hármát lépött, hāt măn á nyúl ojját vi-csított, mint válámi kényēs mēnyecske.

De ez igaz vót.

Buzita, 1966, Kerekes Istvánné sz. 1909.

XLVI. Ünnepnápi munkátiláalom

No, kimēnt ápām á mezőre. Úrnápkor kászált. Monták neki, hogy nē dógozzon, mer māmá ünnep vān á kátolikusoknak. Ákkor ott vót mellette ēggy feketē kutya, de áz nem tágított tőle. Muszāj vót neki házagyünni.

Māskor meg kimēnt á temetőre kászálni. Szép két lóvál mēnt ki, és ő láttá, hogy ēggy kocsi ott áll. Á väckur fá mellett ált ēggy sārgá kocsi és két ló vót benne. Osz nem mēnt sē erre se árrá á kocsi, csak ott ált. Péter-Pāl nāpjān vót. Ęggy embēr hozzāmēnt áz ápāmhoz:

– Ággyá ide áz ēggyik lovāt, mer á mienk nem ákár húzni!

Ő nem áttá. Áz elmēnt, de ász montá, hogy többet ezen á nāpon nē kászājjon. Oszt ēccerre úgy eltűntek kocsistúl, hogy nem is láttá őket.

Ásztān mēgint elmēnt ápām Hímbe kászálni. Ott mēgint pünközsđ első nāpjān kászált, mer ákkor cséléd vót. Muszāj

vót tákármányt hozni á lováknák. Ákkor mēg ēgy kódús tájigāvál mēgālt á tőtés szélén. És elmēnt hozzá. Ászongyá:

- Bācsi, āggyon ēggy hónāj tákármányt nekēm!
- Nem ádhátok, mer én cséléd vágyok. Hāthā utānnám

is nēz váláki.

Ősz embēr vót, ojjān régi, nāgy embēr. Oszt montā, mér kászāl ijjen jelēs nāpon:

- Tēgyē lē á kaszāt, oszt mēnnyēn házā mīg jól vān!

Oszt āpām házā is gyütt nāgy félve. Māskor ünnepnāpon nem dolgozott.

Felsőlānc, 1966, Kalinács Anna sz. 1902.

XLVII. Kísértet á fálon

Elmēnt gépēlni á vejem Felsőlāncrá, mer ētető vót ott. Hāt itt márāttām vágy hát-hét gyērēkkēl, mēg āz ēggyik mēnyemmel. Hāt nem vót hol mān neki āludni, hā vót ojjān hosszú élēslādā, odātēttem á szālmázsākot oszt ott ālutt.

Ēccēr így vágy tiz órá tājba, de tān több is vót, tizēnēgy vágy tizēnkettő... Ásszongyā nekēm á mēnyem:

- Nem lāti mi vān itt?
- Mi?
- Nézze á fálon mi jār.
- Sēm̄mi nincs á fálon – mondom.

Oszt válāmi végiggyütt á komóton is, mer igēn zuhogott. Ákkor osztān mondom neki: – Ne féjj! Csāk āz ināsok

rugdoskódnák, mer többen feküdnek eggy āgybā. Sokān vótunk no! Hārom, négy inās is fekütt eggy āgybā. Mondom:

– Dezső, gyere lē, mer Juli fél. Csāk āddig, még idegyün hozzām. Oszt még mi is vótunk ēlēgen āz āgybā. Ākkor oszt ā fijū gyütt vón, még nem is. Fēlvēttē ā lābāt, még lētēttē. Mondom:

– Nē féjj, itt űlök āz āgybā! Gyere lē!

– Ēn nem mēnyēk! Ēn nem mēnyēk!

Mēgint āszmongyā ā mēnyem: Nézzē mi jār ā fālon!

– Mi?

Oszt ettűl ā sārōktű ā māsikig ojjānfēlē jār mind ēgy fej. Igēn bogjos vót. Gyütt mindég eggy dārābig, de ēnhozzām nem ērtōzōtt. Csāk mindég ā mēnyem fele jār.

– No nézze ott vān! No nézze ott vān!

Ēn még csillāpītōttām ōtet, mondom:

– Ne féjj ott nines sēmmi! – Ēn lātām, hogy ott vān ā fālon, de nem ākártām ijjeszteni.

– Csāk āddig ājjon fél ā Dezső – āszmondi –, mīg ēn odā-ugrok āz āgyrā. – Így vót ā lāda, így vót āz āgy. Ākkor oszt ō félāl, oszt közēnk ugrott. Tān nyōcān is vótunk rēggelig āz āgybā. Hāhāhā... hihih... Tān nyōcān is vótunk āz āgybā.

No – mondom – mēkkērdēzēm āzokāt, ākik ijjen imācs-sāgos āsszonyok, hogy mi vót ez ā fej, āmi nekēm itt jār ā fālon. Ēn tudom, hogy kīsīrtet vót. No, osztān elgyütt ennek ā fijātālāsszōnyān āz ānnyā, ēp kosārākāt kērni: Medvénē.

– Juli, nines nekēd kosārād?!

Mondom: – Vān biz Ērzsā nēni. Ā pādōn vān, de ēn nem mēnyēk ērtē.

– Hät mi vån veled? – ásszondi. Mäskor félőtöszté, män régén felvótā, most még män süt ā nāp, mégis ālszol.

Mondom: – Mondanāk mágānāk Ęrzsā néni válāmit, de kinevet engēmet.

– Dehogy nevetlek! Csak mongyād!

Mondom oszt, hogy hogy jārtunk. Ęggy fej jārt ā fālon, ā mēnyem igēn félt, közénk ugrott, oszt rēggelig vágy nyó-cān vótunk āz āgybā. – Āsszondi:

– Nincs nekēd āz āblākod kitörve?

– Dēhogynincs! Ott ēggy szēm híjjā.

– No, tudod mit mondok? Hät ez ojjān kísértet vót, amék erre mēnt, oszt rossz vót āz āblākod, hät bevāgódott hozzád.

Alsólānc, 1968, Horváth Péterné sz. 1898.

XLVIII. Lovás kísértet

Mēntem Kāssāra āz embērrel āz ócskāpiācrā. Mēvvāsārol-túnk ruhākāt. Mikor elgyüttünk Komārócbā, még élég vilāgos vót. Ākkor mire elindúltunk kērēsztül ā rétekēn, āk-kor osztān ā hīdig elgyüttünk rendēsen. Oszt āzutān még män elsētētēdētī. Űgy elsētētēdētī, hogy mink nem láttuk még āz útāt sē, hogy merre vån. Kerestük öszsē-visszā, min-denhol, de nem tālāltuk. Nem tālāltuk āz útāt sēholsē. Ār-kon-bokron jārtunk, mindēnēn kērēsztül, még ā kezünkön is. Män nem birtunk jārni, űgyhogy egészen kimerültünk. Ęccēr hājjunk ēgy hāngot. Mondom: – Jāj istenēm, inkābb szāz koronāmba került vónā ā busz, de män otthon lēttünk

vón. Csák hárangoznának váláhol, vágy á kutyá ugátná! Én mēgismerném á hángjāt.

Ěccēr osztān ājjunk, ājjunk, hāt ugāttāk á kutyāk, de nem ismertem á hángjāt. De tuttām, hogy nem messze vágyúnk á házák hó, há ugátnāk á kutyāk. No oszt szólt á hárang is. – No ez á buzitāji hárang! De nem tuttunk el-tājēkozódni, hogy hol vágyunk. Nem és nem árrā áz útrā jutni, áhová ēggyszóvál kellēt nekünk házāgyünni. Mindēnütt kerestük áz útāt, mindēnütt. Honcsikokba lestünk, ārkokon bokrokon jārunk, cícakon kápārāsztunk. Úgyhogy mán én bevizesēttem, rémségēsen. Áz embēr mēg láttā áz útāt ēggy keveset, hāt ázon mēnt kereskēdni, hogy mērre mēhessünk házā. Nem lelte sēholsē! – Jāj, – mondom – hāt rēggelig itt fogunk jārni? Én oszt lētēttem á bátyut:

– Nem bānom há vízbecsāpod is. Hiābā sok pēndzbe vān, de én nem bírok mēnni.

– Dehogynēm! Én mēffogom á kezedet – āszmongyā – oszt házāviszlek váláhogy. Csák házājuthāssunk!

No oszt mink csák gyüttünk, gyüttünk, de mindég csāk ēggy hejbe vótunk. Ěccēr hájjunk ēggy hángot: Jājāj, – mondom. – Hālgāss ide, itt válāmi háng vān!

Monodom: – Tēnyleg, há ārā mēntem vón, beestem vón á híd ālā. No onnāt kigyüttünk. Nēzēk fēlfele, hāt oszt oj-jān nagy útāt láttam, nāgy szēlēst, ki tuggyā, hogy mik is elfértek vón rájtā, ojjān nāgy útāt. Mondom á férjemnek: – Lātod eszt á nāgy feketē útāt?

– Lātom.

Oszt mindénütt csak víz vót. Környös körül vízbe vótunk. Csak egy kis tálajká vót, ahol szárazbá vótunk. Én lőttem. Úgyhogy mindkét hárisnyámát lécsáptám a lábám-rúl, fejre való kendőt meg léhúsztám a fejemrúl. Rácsá-vártám a lábámra kábcának, mer mán májd el fágyott. Csupá víz vót a kendő mindén. – Isteném, isteném, hát mi-csinájjunk?

Gyerünk válámerre a kutyaugátás után. Ákár Felsőláné, ákár Pöröny, ákárhova mennyünk! – Csak bevész váláki, há az istalóbá is, hogy elvagyunk réggelig.

– Nocsák üjj még egy kicsínyt, májd én mennézém az útát!

Ménnészté oszt az útát. Magá mént egy darábon. Én még ott űtem a bátyun, azon a vizes bátyun.

– Mán látok egy szekeryomot – ásszondi. Há jó lesz-sz-é ez a szekeryom?

Mondom: – Mërre látod?

Méffoktá oszt a kezemet, elvetté tőlem a bátyut, oszt akkor foktá a kezem, oszt úgy gyüttünk. Itt botlottám, ott botlottám el a honcsikbá. Csak honcsikokon, rögekén jár-tunk, oszt tisztá rét vót. A ló az embërrel mégint előkerült. Ászmongyá:

– No, gyűjjonék még erre! Elményünk a híd körül.

Ő csak felfele tártott a Nágyhídnak. Az embërem meg mán kårhozott. Kårhozott, mer kårhozott. Úgy mondom még ahogy hállottám:

– Kutyáúristenit a világbá!

De az idegën embër visszagyött. Mongyá. – Mégis ott vännák?

Mondom: – Itt vágyúnk. Hät mágá mit ákár itt? Mér vizz minket mindég felfele még á hídrá. Oszt sosë gyün árrá, ámërre mi ákárunk.

– Csák gyüjjönek, gyüjjönek! – ásszongyá.

Én kísértetnek nésztem á lóvál äggyütt. Mondom oszt neki:

– Hät tikk így csinátok velünk? – Elgyüttünk négy órák-kor, oszt összë-visszá hortok á rétën!

Oszt á lórá mindég nésztem. Nésztem á lórá, de az sosë csävätá á fejét, së á farkával nem jáccádozott, sëmmi. Csák állt mind äggy fádaráb. Hät mondom:

– Mér nem csóváli ez á ló së farkát, së fejit?

Csák ákkor indült el, há az embër. Mënt mindég utänná. Ó még hitt, hogy mënyünk utänná. Mink még nem ákártunk mënni. Hät kårhosztám én is. Mëmmondom úgy á válót, áhogy vån. mondom, hogy:

– Básszom még á Szënt! Hät há itt mëddöglöttetek, itt vót á hárc, ákkor hágyátok á másiknák békét. Áz istent az anyátokbá! Hágyátok nekünk békét! Ruszki, német még mindëggyik! – Mindënt összehortám mérgembe. Hät hogyanë, mikor úgy kivótám merúve. Ákkor mëgint gyün az embër á lóvál:

– No, gyüjjönek!

Mondom: – Må nem mënyünk sëhová! Há még äccër idegyüssz ávvál á lóvál, hät kivågom á szëmëdet! – mondom.

– Próbåjj idegyünni hozzánk! Há elindútá, mënnyé! Må hozzánk sëmmi közöd!

Mindént kijábátám neki. Oszt el is tűnt az embër a ló-vál. Mëg is leltük mi az útát, mer mán rëggelfele vót. Ász-szongyá az embërem:

- Ismerëd eszt az útát?
- Nem ismerëm!
- Nézcásák! Idáig vån kirákvá kóvel, osztán itt nem.
- Én nem ismerëm eszt az útát.
- Nem tudod, hogy itt vājkot vettünk. Itt vån a kázál.

Oszt ákkor jãrták ezek a frãszok, ákik rábolták, mëg mëg is öltek válakit. No mondom: – Most mán nekünk vé-günk ezéccáká.

- Në féjj sëmmit, nem lëssz sëmmi báj!
- Dehogynem! Mán én hángot hãllok.
- Szójj neki visszã! Ki az, vãgy mi az?

Mondom: – Ki vån itt ezën a rétën?

- Én vãgyok!
- Hovã váló bãcsikã?
- Fëlsólãnci.

– No, hã Fëlsólãncrá, mi meg Álsólãnciãk vãgyunk. Hãt gyüjjön közelebb! Lëgyünk hãrman.

Hã ojjãn messzirű vót a hángjã, hogy rémségës mesz-szirű. Èggy pillãnãt alãtt mãn ott vót az embër fëlët-tünk. Lóvál vót az embër. Èggy nãgy szürke ló vót nãllã, oszt az istrãngjã, vãgy minek híjjãk, kezëre vót csãvãrvã. Mëgãllt. Ászmongyã:

- Ággyonãk gyufãt!

Mongyá az embërem: – Män mind elgyútozáttám. Nincs gyufäm!

- Hät én is úgy vágyok. – ässzondi.
- No oszt mágä bäcsikä fölsölänci? – kérdözëm én.
- Äz, odä.
- No äkkor jobbän tuggyä az útät, hät mënyünk härmän!
- Hiszen én së tudok mënni, läti. De gyüjjönök ezën ä hídon.

Hät mënyünk äzon ä hídon, oszt ténleg úgy vót, ähogy montä. Hogy ä löväl ätmënt az embër, hät sëmmi kopogäst nem hällottunk. Mikor mi mëntünk az dobogott, ő nem. Ezën oszt csudälkosztäm én.

Ässzongyä: – Vigyäzzonäk – mutättä az újäväl -, itt vän äggy juk, be në essënek ide!

Én lëhájoltäm oszt mënnésztem, pedig ki vótäm merülve. Négy örätö jártunk réggel négy öräig. Oszt män fágyok vótäk, män káräcsöny nëmsokärä vót. No osztän lëhájoltäm, hät lättäm ä jukät.

Nézék rä az úträ, nézék...

- Hät itt män ä Vég vónä?

Äszmongyä: – Csäk te gyere nyugottän, mer män itthon vägyünk.

No, äkkor osztän elindültünk. Mikor mëllättäm ä häzäkät, män jó vót. Úgy fehírszlëtt, hogy män mëg vótäk meszelve. No mondom: – Hälistennek män itt vägyünk.

Mikor beértünk ä fälubä, mondom:

– Mä engëm në vigyë ä kerték älätt, hogy eltëveggyünk. Vigyë ä kerték hejött az úton!

No, akkor négyórátáj vót. Ęccóvál mā étetgettek āz istā-
lóbā, mindēn. Vālāhogy oszt bemēntünk ā házba. Ęn befekūt-
tem āz āgybā. Ęggy évig feküttem. Ęggy ālāndó esztendeig
sē lē, sē fēl. Ojjān beteg vótām. Ojjān beteg vótām, hogy āl-
lāndójān vizet melegítēttek, oszt ābbā fūrōdgettem. Mindēnt
tēttek velem. Így lēttem oszt vālāmikor egēsz nyārbā jobbān.
Alsólānc, 1968, Horváth Péternē sz. 1898.

XLIX. Ęjféli ijesztō

Ā rudnoki erdōn vótām fājēr, szekerrel, lōvāl. Osztān gyūt-
tem házā, hāt igēn elkēstem. Rossz vót āz út.

Mān tizēnkēt órā vót mikor gyūttem ā Nāgyhíttúl.
Tizēnkēt órā vót. Ā hōdvilāg szēpēn sūtōtt, ēn űltem ā sze-
ker tetejēn. Osztākkor mikor gyűvōk itt ā Nāgyhíttú idēbb,
āhol vān ā kērēszt. Mān ā kērēsztēt is elhātām, hāt vilāgos
vót. Ojjān vilāgos vót, mind itt, jól lātām āz űtāt. Ęccērcsāk
ā két lō fēlāgāskodik két lābrā, ākkor oszt nāgyot ugrik sze-
kerrel, fāvāl ēggyűtt. Mājđ lēestem ā szekerrűl.

Hogy mi vót āz, ēn nem lātām. Még lē is szálltām ā sze-
kerrűl oszt ēggy dārābon előrre mēntem. Mer mēttörtēnik
āz is, hogy gyűn vālāmi szeker, oszt lēesik ā pokrōc, vāgy
vālāmi, āmitű mēgijjed ā lō. De ēn sēmmit sē lātām. Āz
ēggy élő vilāgon sēmmit. Āzutān gyūttek ā lovāk nyugot-
tān. Egēsz házāig nyugottān gyūttek. De ott vālāmi csāk
lēhetētt. Vālāmi ijesztō!

Buzita, 1967, Fancsali János sz. 1899.

L. Lépések a Bábásári hídon

Á bábásári hídnā hā gyüttek, hāt sokszor vót úgy, hogy ott ijjesztett. Mikor gyüttek, hāt ákkor vót hállāni vágy tápsot, vágy válāmi bezuhānt ā vízbe. Oszt āz ojjān nāgyot pocsasānt, minthā vádkácsā, vágy válāmi ālātfélē zuhānt vón ā vízbe. Oszt hā szétnézētt āz embēr, hāt nem látott sēmmit, csak ā holdāt. Oszt ákkor ojjān nāgy félelēm ereszkēdētt āz embērre, minthā válāki vitte vón el.

Ēccēr gyüttem én is ā testvérēmnel házā Szēpsibū. Á mālombā vótunk. Osztān mikor gyűjjünk, gyűjjünk, hāt āszmongyā ā testvérēm:

– Én mān nem mēnyēk tovābb, mer itt igēn félēk. Tudod, hogy itt ijjezget ā bábásári hídnāl!

Hāt mondom:

– Mān mindēggy, hogy ijjeszt vágy nem ijjeszt, de mān gyerünk!

Mikor gyűjjünk tovābb, hāt ēggy ālākot látunk ā Bábásári hídnāl. Ákkor mān nem mertünk... Sē idēbb, sē odābb. Oszt mindēg hāllottuk ā toppānāsāt, āzutān me ēggy cuppānāst. Mikor odāértünk hāt mān nem vót ott sēmmit. Mān ákkor nem lāttuk, hogy mi vót. Csāk mikor gyüttünk idēbb, ákkor mēgint fētünk. Mēgint āz ā nāgy félelēm gyütt rānk.

Hāt, hogy bekēbzeltük-ē, de válāmi vót āzēr ottān, mer többek is lāttāk.

Buzita, 1967, Fancsali Gizella

LI. Kísértet kutya képében

Gyüttem éccer Nägyidárúl, mán késő écáká vót. Siettem, hát á rétekén kérésztül gyüttem. Ismertem én jól ázt á vidékét. Hát nem tuttam Álsólānc mellett äggy pátákon ätgyünni. Nem tälältám á pällót. Järtám egész écáká, oszt hāromszor is elértem á pátákhöz, de nem tuttam ätgyünni. Oszt äggy kutya meg mindig vezetett engēm. Nem tuttam hāny órá lehetőtt, de mán éjfél utān vót. Nägynehezen oszt rätälältám á rendēs útrā, házā is gyüttem. De á kutya elkísért engēmet ide Buzitārā.

Mikor gyüttem fél á tēplom mellett, itt á kätolikus tēplom mellett, äkkor á kutya bemēnt á kápun, oszt á kérészt mégē belēereszködött á kutya á földbe, 'sztäkkor nem lättam többet. Csäk itt gondoltám rā, hogy nem is igāzi kutya vót.

Buzita, 1967, Palik Jakab sz. 1892.

LII. Á kísértetre mért csapāsok

Äz ápósomnāk vót äggy testvérē, legēnytestvérē. Gyütt fél Māgyārbúl szekerral, oszt válāmi ässzony félült á szekerre. Hāt ő hātrānézött, mer á lovāk nem bírtāk. Oszt montā äz ässzonynāk, hogy:

– Szājjon lē!

Äz nem szót sēmmit. Mān äz ässzony. Ő foktā äz ostort, oszt üttē äz ässzonyt. Äz ässzonyt vāgdältā äz ostorrāl. De

nem az ásszonyt ütté, hánem ő magát. Úgy, hogy tejjesen összéverté magát.

Félgyüttek ide egész a kertig, oszt ott lészállt az ásszony a szekerrül, oszt összecsapta a kezét.

Oszt a fíjú házágyütt a szekerrel Buzitára. Há nem tudom, hogy bál vót-é ákkor, vágy mi vót?, csak mā az ápósom léfekütt. Oszt éccēr hälli, hogy jájgát váláki itt a kert alátt. Kimént az ápósom, hāt láti, hogy a testvére. Ásszontá:

– Mi bajod?

– Mëvverték.

Oszt behíttá az ápjokomat, oszt úgy montá el, hogy mi történt velé. Nem is sokáig vót életbe a fíjú. Oszt meg is hált.

Buzita, 1967, Palik Jakab sz. 1892.

LIII. Feketé embër kíséri a szekeret

Ápām vót a málombá Szépsibe, mer áddig odájárták a málombá Szépsibe. Néhá nápokig ott vóták, oszt éccáká gyüttek házá. Mā monták neki előre, hogy a Bábásár hígyyānāl ijeszt, de ő nem hitt ennek.

Hāt ahogy gyütt házá a málombúl úgy éjféltájba, hāt a Bábásár hígyyānāl égy embër mëffoktá a lőcsöt. A lovák nem bírták húzni a szekeret. Ápāmra ojján ijjeccség gyött, hogy még szólni sē mert ánnak a feketé embërnek. Egész Buzitáig gyött a szeker mellett. Mā a lovák nem bírták húzni, tejjesen léidzátták. Ákkor áztān éccerre eltűnt. A szeker mëkkönnyebbült. Ápām úgy mëgijjétt, hogy othon mā a lo-

vákát sē tuttá kifogni. Beesött az āgybá, mēbbetegēdētí. De osztán mēggyógyút.

Buzita, 1966, Závodszyk József sz. 1893.

LIV. Á fehér kísértet

Mikor én elváltam á szüleji hāsztól, hāt odá üzent nekēm á Hárcsār Elek – mer mi ēggy portān láktunk -, hogy ádig odá nē mēnnyek lākni, míg végig nem kerítem á kertēt. Nohāt mi történt á dologbúl úgyē... Kénytelenēk vótunk osztán mēnni Mēcēnzére szabádrákodásér, oszt keríteni nyákrá-fejre. Keríteni kellēt! Hāt áhogy én elmēntem, hāt igēn jó két lovunk vót, igazān mondom igēn jó két ló vót. Sebēs két ló vót. Áz ákkori vilāgbá áz vót áz élet á ló, á jó ló.

Hāt anyāmmál vótám szabádrákodāson. Elmārāttunk éccákárá. Nohāt, ákkor is ēggy szabádrákodās válāmi vót. Pákolni kellēt, mēg gyünni is kellēt. Nem áutón jártunk mint māmá. Hāt itt á Bábásār hídnāl úgy tizēnkét órá fele gyüttem. Ámikor én lēgyüttem á Bábásār hídról, hāt láttám á tótēs közepin ēggy nágy fehér álakot. Nohāt fehér álák! Hāt ászt hittük, hogy kilomētēroszlop. De bizony mikor odáértem nem eresztēt rām sēmmi félelmet, mer élég félelēm vót mān áz is, hogyhá elsűjjettem vóná á szekerral.

Áhogy odáértem, hāt úgy kērēsztüllépte á tóltést, hogy ēggy lépēs vót áz egész. Mikor á ló ázon á ponton mēnt horkolt. Árrú tuttám mēg, hogy igaz. Á ló jobbān mēgérzi mind áz embēr. Mikor á ló elhorkántottá mágāt ódálrá ugrott.

Persze hã szunyókãtãm vónã hãt ott veszünk, mer kidű-tünk vónã. De ébrën vótãm, hãt így nem történt sëmmi báj. Szónékű kërésztyügüttem azon ã ponton.

Ányãm is lãttã. Mikor ã Nãgyhíd fele érünk, ãszongyã nekëm anyãm ã szekeren. – Nem lãttã sëmmit?! – Mondom: – Dehogynem! – Ányãm mæg hãttãl ùlt, hãt ő mindég nész-të. Ott vót. Állãndóãn ott vót ã fehér ãlak. Ez is igãz vót, ez is válãmi vót.

Buzita, 1966, Závodszyk József sz. 1893.

LV. Lãtomãs

Kint vótãm ã szabãdbã. Gujãs vótãm ã JRD-be.³⁷ És ëccër házãgyöttem mæg tiszta lãtkodni. ãz igãzgãtõ, ã boldogúlt igãzgãtõ tãnítõnk ã szõvetkëzetbe vót. Bemëntem én is vën-ni trãfikot. Ó mingyãr vëtt këccër këddëcit. Mægittuk. Mæg én is visszãvëttëm. Ászt is mægittuk. Mã féltizënkettõ vót, hãt mëntem ki, mer én ott hãltãm kível. ã kutyãm jó úton ãkãrt mënni, de ënnëkëm mã vót ã fejembe. Ásszongyã oszt mãsnãp ãz igãzgãtõ – nyugtãssã ãz isten!

– Hogy mënt ãt ã pãllõn?

– Jól! Nem tãrdepëlve mëntem rã. Lépésbe!

De ëgy félfordulãtot csinãtãm, így hãt nem ã nyomon mëntëm. Jãrok mã vãgy këtõrãhosszãt ã rëtën... Ëccër csãk

³⁷ Termelõszõvetkëzet szlovãk rövidítëse – P. P.

hol jukádok ki? Ęgy nągy kástęjt lątok mągąm elętt. Ez nem ąz ęn ąkjom! Ez lęhetetlensęg! Mondom neki:

– Pujzi, nem ję hejęn jąrunk.

De ą kutyą mindęg csąk elęttem męnt. Ęccer osztąn męgis ۇgy męgąllok...

– Hąt hol vągyok ęn? – mondom. – Mą nekęm tįsszęr odą kęllętt ęrni.

Nągy kęd ereszkędętt le. Sųręn nęzęk, de ąkkor is ęgy nągy kástęj elęttem. Hą mąn nekimęgyęk, isten neki, ą-kąrmi ez. Hąt nekimęnyęk, bemęnyęk ą kástęjbą. Hąt hovą męntem be?! ą rendęltetęsi hejemre. ąz nągy kástęj vót, ۇgy fęlemelkędętt ąbbą ą nągy kędbe, hogy nem is ląttąm ą tetejit. No oszt ąkkor ą kutyąm męgveręgettem:

– Pujzikąm, jęl vezetted. Ęn tęvesztęttem el.

Văląhol ęgy fęlfordulątot tęttem, ąvvål elvesztęttem ąz irąnyt.

Alsóląnc, 1968, Ragályi István, 1900.

LVI. Mącską ąz ąbląkbąn (Hålålhozó mącską)

Jąrtąm ą fonóhązbą ęs męntem hązą. Fęltizęnkettő vót ęjjel. Ęs ąhogy męnyęk, hąt ęgy hązną viląg vót kint ąz ąbląkbą. Ott ۇlt ęgy nągy mącską. Ęn ąbbą ą mącskąbą belędoptąm elsőbb ęgy csomó hávát, hęgęjót. Hąt nem szålątt el ą mącską. ąkkor ą guzsojfejet rątęttem ą tålprą ęs ązzål rålęktem. ąkkor ą mącską lęugrott, de mąn ąkkor ojąn vót elęttem, mint

egy bārāny. És szalált előttem szāz-szāzötven lépést. Én követtem ā hāzunkig. Nem is ā hāzunkig, hānēm ēggy māsik hāzig.

Áhogyān beszalált odā, ottān osztān olyan nāgy zōrgēs vót, mind mikor legjobbān csōrōg ā tōlgyfālevél. Hāt én ākkor mān ēgy kicsit mēgijjettem. Trābbā szaláltām hāzā. Ēlég messze vótām ā hāzunktó. Mikor oszt hāzāérēk, édēsāpām – nyugoggyon! – ō mēhhállottā, hogy én szaládok, de ō āzt hitte, hogy engēm válāki kerget. Itten osztān ō kinyitotā előttem āz ājtót, én beestem ā szobābā.

No és ākkor māsnap rēggel ānnāl ā hāznā vót ēggy hālott.

Alsólānc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

LVII. Á kisasszony

Gyütt āpām Szēpsibūl. Oszt mēgālt Buzitān ā kocs mā előtt. Ákkor oszt āhogy mēgālt ottān, hāt fēlszāllt ā szekere-re ēggy válāmi āsszony. Oszt ākkor elindítottā ā lovāt. Á ló nem bír t gyūnni. Egēs ā Bāndi kertyē ālā gyūttek úgy, hogy māj d mēsszākāttāk ā lovāk. Oszt ākkor ott, mikor mān rākāronkodott:

– Áz ānyād istenét, mā lēs zāl hātnā!

Ákkor mēkkōnyebbūt ā szeker. Bemēnt āz udvārrā. Mikor bemēnt, hāt ēgy kisasszony āt ā kāpubā... feketē ruhābā. Oszt āhogy beeresztik ā lovākāt āz istālóbā, mā ō hās-rā esēt t, mer nem tudott mēnni āz ijjeccsēgtō. Oszt Kerekes izēte fēl, mer ānnyirā mēgijjēt t.

Felsőlānc, 1966, Katona István sz. 1889.

LVIII. Gázsóné, a „tálvás” ördög

Vót éggy kórhé ásszony. Hāt az az ásszony igēn rēttenetēsen kórhé vót. Elmēnt kendērt nyőni. Hāt az urá vārtá házā, de itten az ásszony lēfekütt, mer berúgott. Mikor osztān elmēnt mēnnézni az urā, osztān visszamēnt, elmēnt házā. Elvitt osztān éggy fazégbā meszet, oszt ākkor az ásszony-nāk, āhogy ā forró nāp sūtött, beizéte mésszel az egész fejét. Osztān ākkor körülizéte tálúvāl. Oszt ā tálú rātāpāt ā fejére. Mikor osztān félkēlt az ásszony, mār ā kendērnyővésné, rānéz az ārnyékārā hāt āszmongyā:

– Én vāgyok Gázsóné?

Fejére tette ā kezét... tāpogāttā...

– Nem én vāgyok Gázsóné! – āszmongyā.

– No most – āszmongyā – elmēnyēk házā, hogy otthon vān-ē Gázsóné, vāgy nincs.

De mār ākkor este vót. Āz urā mār lēfekütt. Hāt āhogy az urā lēfekütt, ākkor bekopoktāt az āblākon, āszmongyā, hogyhāt:

– Itthon vān Gázsóné?

Āszmondi: – Itthon, itthon. Épen most slāpoktātóm ā seggit.

– Ākko nem én vāgyok Gázsóné! – āszmongyā.

No, ākkor osztān elmēnt ā fālubā, ā fālun kódorgott, hāt két zsvāny mingyā elkāptā az ásszonyt. Elmēntek ā pāpnā. Ā pāpnú oszt ākkor ā szālonnāt loptāk ā pādrú. Hāt itten még félmēnt ā pādrā, ā pāp szógājā meg figyēte az ásszonyt. Ākkor oszt bemēnt, oszt montā az izének, ā pāpnāk:

– Tisztelendő úr! Á szálonnát lopi válámi tálvás... válámi tálvás ördög.

De az ásszony beráktá á szálonnát, oszt utänná á két zshivány után. No, mā itten á két zshivány mā nem tuttá túrni mágá körű az ásszonyt. Félbisztátták, hogy csak ményenyén, oszt á pápnák á káposztáját húzgájjá ki, oszt májd űk elménnek érte. Úgy is csinált. Átmént á kerítésén, oszt mire hájnal lett, á káposztát mind összéráktá á pápnák.

Á kerülő átmént á papnā, oszt ászmontá neki:

– Tisztelendő úr, tessék gyünni, mer á tálvás ördög mind kihúzgátá á káposztáját. Oszt ott ül rájtá!

Hät osztán á páp gyütt mán á profészióvál á néppel. Mikor mán közelíttek hozzā, ákkor á Gázsóné ráfenyegétt á páprā:

– Ide nē gyer tisztelendő, mer ágyonvāglāk!

Így oszt ákkor otthátták. Nem mertek hozzāmenni. Áz ásszony még eltűnt á fálubúl.

Vége lett.

Felsőlánc, 1966, Katona István sz. 1889.

LIX. Ördög á koporsóban

Á rétén vótunk. Még ojján inások vótunk, ezekkel á Dámko fijúkkál, Imrével még Jánossal á Lándszmán-félē rétén. Velük ott vót á nagyápjuk, Jergā bācsi, én még Pistával vótám. Áz öreg osztán kezdett ott beszélni tizórāsi közbe. Hät ászmongyā:

Ázelőtt beszélték, hogy mi vót itten a Kányáptán. Ęggy álkálommál gyótt le Ęggy koporsó a vízén. Hát az embĕrĕk nézik, hogy honnát hozí eszt a koporsót a víz. Mĕntek odá, hogy kifogják, hát az ördög kiugrott belőle, oszt száládóba nevette őket, hogy így elbolondítottá őket.

Áz öreg úgy beszéltĕ, hogy ez válámikor igaz vót.

Ászt is montá az öreg, hogy ezĕn a rétĕn a Kányáptá mentĕn válámikor igĕn nágy erdő vót. Idemenekültek az embĕrĕk a tátárok elől.

Buzita, 1966, Csepej Gyula sz. 1905.

LX. Nágy víz a Bábásári hídnál

Kimĕnt az állomásra az édesápám. Ákkor szekerrel járták vágy a komáróci állomásra, vágy a csécsire.

No, de amikor a Bábásári híthoz ért, hát a ló Ęggy nágyot horkánt. Mĕgállt. Hiába üttĕ őket, Ęggyet sĕ léptek. Gyútott gyufát. Hát ahogy körülnez, csak vizet lát. Valáki eszt a nágy vizet engettĕ rá, mer ábbá az időbe nem szokott ojján víz lenni.

Ő gyorsán mĕffordítottá a lovákát. Úgy mĕnt visszafele a két ló, hogy nem bírtá két kézzel tártáni a gyĕplőt. Úgy oszt nem is mĕnt a csécsi állomásra, há a komárocirá. Egész úton igĕn nágy félelĕm vót rájtá.

Há tĕhettĕ, hát este elkerültĕ a Bábásár hígyát.

Buzita, 1967, Fancsali Gizella

LXI. Norá

Ászt mongyák, hogy á norá fölmegy á pádlásrá, kitészi be-
lejit, osztán mégyen áz embérhöz. Éjjel bemegy még á kúcs-
jukon is, és áz álvónak á mellére ül, de nem lehet meglátni
vágy méffogni. Úgy nyomjá áz álvónak á mejjét, mind éggy
málomkő. Csepej Vili ánnya él ebbe á hijedelembe, hogy őt
á norá nyomjá ánnyrá, hogy máj méffullád. Réggel oszt há
félébred áz embér, hát keresi, hogy hol á norá, de hijábá tész
tűvé mindént, ákkor sē talájjá még.

Mások még ászt is mongyák, hogy áz á norá, áki szülés
közbe betegagybá hált még és még á gyerekét nem kérész-
telték még. Neki nincs nyugodálmá á sírbá, oszt éccákakon
ő jár be á kúcsjukon és áz embérek mejjére telepszik.

Nekém még nem volt vele szeréncsém, de sokán állíty-
tyák, hogy létézik, és má őket méggyötörtē.

Reste, 1969, Izsolý Berta sz. 1899.

RONTÁSRÓL SZÓLÓ MONDÁK

LXII. Hogyan mént öszsé á tej?

Éggy ásszonynák nem ákárt öszszēmēnni á tej.

Itt mán á fálubá nem tudott rájta sēnki sē segíteni, hát
elmént á novácsányi bácsóhoz. Oszt elmontá, hogyhát nem
ákár öszszēmēnni á tej.

Hāt à bācso ászmontà, hogy mëgvàn rontvā à tehen. Ászmontà à bācso, hogy éccákà tizēnēggy órákor... tizēnkét órákor... tévettem. Éccákà tizēnkét órákor kōsse fēl à köpü-lőt à hātārà, osztàn tizēnkét bārāzdān mënnyēn kērēsztül. Mēnnyēn fődekēn, mezōkōn. Oszt hā gyün házà, hāt nē nēz-zēn hātrà.

Úgy is tētt. Hāt mān àz àjtōn àkàrt bemēnni à hāzbà, hāt àkkor hātránēzētt. Hāt ànnyi boszorkāny mēnt utānnà. Àlig érkēzētt beugrāni, mer mājnēm szēttēpték.

Utānna oszt összēmēnt à tej.

Alsólānc, 1967, Tamás Jánosné sz. 1915.

LXIII. À mëgrontott juhāszné

Ocejākné vót Bārçān. Ő beteg vót vāgy hāt évig, vāgy tālān tovābb is. Oszt kisbābāji vóták. Mindēn évbe vót kisbābājà, oszt mindēn évēn mehhält. Ott vālāki ojjān àrtālmàs embēr àrtott neki, àki kiākàrtà vōnà őket túrni, mer ő szeretētt vōnà ott lēnni, mind bācso. Oszt nem tudott minek àrtāni, hāt à feleségének àrtott. Orvosoktúl orvosokhoz, profēsszorokhoz hortà àz urà, oszt sēnki sē tudott rāgyünni, hogy mi à bājà. Mindēgyik ászontà, hogy nem beteg. Mer ojjān piros vót mind à rōzsà, de nem bír̄t ēggyātājān sēmmit dolgoz-ni. Oszt àkkor elmēnt ēgy kódús kērēgetni. Hāt àsszongyà neki àz àsszony:

– Jóembēr, én nem tudok fēlkelni. Nem tudok mágānàk ēnni àdni sēmmit sē, mer nem tudok lēmēnni àz āgyról.

A gyerekek még nincsenek bent.

- Csák tessék félkelni ásszonyom. Nem léssz beteg!
- Dehogyném! Én igén beteg vágyok.
- Nem beteg mágá, mer mágá csák még ván rontvá.

Há ásszongyá:

- Mágá honnát tuggyá?
- Én lätom mágának á szëmébül. – montá á kódus.

Ásszongyá oszt az ásszony á kódúsnák:

– Jó ván! Há mágá igazát mondáná, én kituggyá mit ádnék mágának.

– Nem kell nekem csák äggy dárábká kënyér, mer igén éhes vágyok. No oszt akkor lëgyütt az ásszony az ägyrül, oszt ádot nekü kënyeret.

Házägyütt á férjé, hät mondi neki, hogy mit mondott neki á kódus. Ákkor oszt másnap az urá befogott, oszt elvitte Novácsánybá. Á bácsó montá: – Igáz, hogy mëgván á feleségéd rontvá. Á küszöb älätt äzsd ki, oszt ott fogol találni äggy ijjesmi koponyádaráb csontot. Oszt äszt mëg në fogd kézbe! Csák fehér zsepkendőbe. Oszt vidd ki éccáká á temetőre. Visszäjätó csábd el, oszt vissza në nézz! Á kalápot mëg fogd á fejedbe, vágy közsd lë, mer nem fogod mëttálalni. – Á bácsó mindeszt montá az embërnek. Áz embër mëg ásszongyá:

- Muszäj eszt kivinni á temetőre?
- Eszt muszäj! Há el nem viszéd, akkor ez tovább fojik.

Kiästá oszt másnap az embër á csontot, oszt elvitté. Hät ojján szél fújt... Mikor ő eldoptá á csontot, äkkor ő nem

tudott gyünni, mer vittë el à forgószél. Úgy forgáttá, hogy à kálápot kétkézbe tártottá, oszt levëttë, àkkor még à háját vitte à szél. Nàgy forgószél! De mëmmontá à bacsó előre, hogy jól vigyàzzon.

Mikor oszt à hāzák közé ért, àkkor mān mëgszűnt mindën. De még à hāzák közé nem ért, àddig nàgy vihar tāmátt.

Mikor visszàgyűtt hāt mā māsnap à felesége nem vót beteg. Tālān még nyócvān évig is élt àz àz àsszony.

Buzita, 1967, Fancsali Gizella

LXIV. À rontās mëgszűntetésë

Este à feleségëm kimënt fejni. És àhogy kimëgy fejni, hāt à tehennek à jobb és bāl hāccsó cicijébõ vérës tejet àdott. Ez két nàpig így vót. Két nàp műlvā még à māsik két ódālbű. Mār hārmādik nàp ànnyirá mënt, hogy à tejet még à disznónāk së lehetëtt hāsznālني. Kiöntöttük à trāgyādombrā. Àz úgy nézëtt ki, minthā nem is tej lëtt vónā, hānëm sűrű enyű. No erre gondolkosztām, hogy mit csinājják.

Hāt vót itt à fālubā äggy embër, àszmontāk, hogy ő ehez ért. Sze foktām és lëmëntem érte, hogy fëlhívom. Még vëtem is neki kéddëci pājinkāt, hogy könnyebben gyűjjön. De ő àkkor este rā së fűtyűlt, mer ànnyirá be vót rűgvā, hogy nem tudott fëlgyönni. Māsnap este elgyön, oszt bemënt àz ólbā. Mondom: Mit fog vele csinālني? – De nem szólt. Csak rātëtte à kezét à tehen hātāra, oszt àhogy végighúzzā à kezét, hāt à tehen elnyökte mágāt még mëhhājolt.

Ászmongyá: – Hívd á feleséged fejni! – Ki is mënt az ászszony fejni. Még két nãpig adott úgy az ëggy ódãrról is mëg á mäsik ódãrró is. Ázótã sëhol sëmmi. Sëmmi bãy nem tör-tént, és nem is vót ijjen esetünk.

Vót vele ëggy mäsik esemény is. Itt vót á szomszédbã tizënkét libã. Éjelënként ëtték lë mágúkrúl á tollát. Vicsították, de ánnyrã vicsították, hogy az nem közönségës. És fëlhívták esztet az embërt. Hogy miccsinãlt, nem lãttã sënki, de többet nem ëtték ëgymãsró á tollát. Itt vãn közelibë, nincsen szãz méterre, tãlãn ánnyrã së. Még az öreg tud fëlölë, de az ásszonykã mã mëkhãlt. Hãt ánnãk az embërnek tudomãnyã vót az állãtokrã.

Buzita,1966, Kerekes István sz. 1908.

LXV. Á mëgrontott tehenek

Nohãt ez úgy történt, hogy mikor mënnõsültem, hãt á feleségëm kãpott ëgy tehënkét. Ez két ëvig mëg is vót. Két ëv utãn á tehënke elpusztúlt. Áz ápósom ászt mongyã: No, mëg ëggyet ádok. Mënnyetëk az istãlóbã, Vãlãsszãtok mágãtoknãk!

Feleségëm lëmënt, oszt hozott is ëggyet. Hogy mi történt, mi nem történt, de ennek is mëddãgãtt á tõgye. Áhogy mëddãgãtt, ugyãn ákkor rã hãrom nãp múlva el is pussztúlt.

Édesápãm ászt mongyã, hogy gyõn á nãgyidãji vãsãr, vëgyünk Nãgyidãn ëggy jó tehenet. Ő el is mënt. Rãkãcky

János bácsító vett egy másik iszót. Megellött, de dágált a bornyú, dágált mindén. Há most micsinájják? Mā nincsen csak a mienk az eggy. Ászt is mekkáptuk. Mā a negyedik tehen. De annak is úgy vót. Éppen vót itt eggy mézáros: Ungvár. Leváktá, de nem merté kimérni, mer félt, hogy válami bája van. Kihíttá az állatorvost, hát az engedéjészte kimérni. Ászt mongyá oszt nekem az Ungvár, hogy mēnnyek csak el Novácsánybá. Van ott egy bácsó, ákit Pěstá bácsinak neveznek. Kérjek válami orvosságot tölē mer ez nem válami kis dolog. Ez válami komoj dolog lēssz. Mondom, hogy:

Micsodá Ungvár úr? – Hát válami rontás. – ászongyá. – Én ábbá nem hiszēk.

No, de mégis elmēntem az öreg bácsóhoz. Áhogy beléptem az ájtón az vót az első: – No fijám, ákkor mikor mán az ötödik esik el? Ádott oszt nekem az öreg orvosságot. Válámit fizettem is neki, de ő nem ákártá elvēnni. Otthátam az ásztálon.

Ádott nekem ojján füveket, ámit begyúrtem a kēnyérbe oszt beáttam a tehennek, mer közbe mēvvēttük az ötödiket is, de az is beteg vót. Ászt is montá az öreg, hogy az istálót is ássám fél, mer az istálóbá válaminek lēnni kell. Mondom, hogy csak két éve csinátáttuk az új istálót, fundamentumtól mindēnēstül, hát az nem lehet, hogy ott válami is lēgyēn. De az öreg páráncsará oszt félástuk az egész istálót végig, hát táláltunk is mink ott dolgokát. 50-60 zsindejszēg, meg rozsdás dróccög vót eggy zsácskóbá bevárrvá. Ászontá az öreg, hogy há tálálok válámit, hát ázt vēgyem ki

á temetőre. Délbe tizenkettőkor fordújják még háttal, oszt mikor hárangoznak, dobjám el ámit táláltám. Igyeközsek házá, hogy sénkivel nē tálálkozzák.

No, én így is töttem. Áhogy méhhúszták á hárangot, én eldoptám á zsácskót, oszt hārom fütyszót hāllottám. Mint-há váláki fütüült vóná rām.

Ákko onnān lē ēgyēnēst á kertek közül, hogy nē tálálkozzák sénkivel. De mégis utānnā áhogy begyöttem áz udvārrā, mégis ēggy néni begyött, oszt ászongyá édēsápāmnāk:

– Andrāskām, csinājj nekēm ēggy jó gerebjét!

Ászongyá áz ápām:

– Ádok én mágānāk gerebjét, csak mēnnyék el áz udvārró.

Többet nem is gyött hozzānk. Meg áz út közbe is kéccēr is elimbe került, de én kikerültem á kertekēn kērēszkül.

Ő rontottā még á teheneinket!

Buzita,1966, Kerekes István sz. 1908.

LXVI. A megrontott lány

Á jāny mān serdülő vót, és vót udvarlójá. Áz udvarlóvól nem ákárt beszélni, mer még fijátal vót. Mēntek bālbá fiúk, jānyok ēggyütt. Mikor elmēntek á māsiknāl á szomszédbā, hāt mēkkinālták ōket borral. Oszt á gāzdásszony áhogy áttá á bort, hāt á pohār felé tette á kezét oszt beszórt válámi port á jānynak is á pohārābā, meg á fijúnak is.

Ez fārsāngi bālkor vót. Mikor mān kápālni kellētt mēn-ni, hāt á jāny ojjān beteg lētt, hogy áz orvosok is lemon-ták rólá. Mindēnūve elmēntek á szüleji, de nem segítētt. Elmēnt oszt Novácsānybā is áz ānnyā. Ászmontá á bācso:

– Ádok orvossāgot, de te eszt elszórod. Á fijú is beteg lēssz, ānnak is āggy belőle.

De á jānyon mā nem segítētt. Montá á novácsānyi bācso, hogy mān késő. Mā csāk āddig él á jāny, āmíg á tüdejét szét nem túrják á férgek. Úgy is vót. Mā még á szálmāt is kirúg-tá mágá ālól á jāny, úgy fetrengētt á földön. Belē kellētt neki hāltni. Belē is hālt. Á fijú is igēn beteg vót. Lēsōvānyodott. De neki odāttá időbe áz orvossāgot. Ámikor mā lēszerēlt, nem vót sēmmi bājá. Mēggyógyult.

De á portājá is mēvvót rontvá. Árrā is ādott port á bā-cso. Eszt á port korān kellētt neki elszórni á portān, mikor még á mādār nem rēpütē āt. És úgy kellētt mondāni: – Úgy szórom, mint te szórtād. Ákkor ojjān mormogās vót áz új fālbā, hogy nem lēhetētt mēmārādni. Kigyütt Novácsāny-bó á bācso, oszt fēlāsta á fris tápāsztāst, hāt esontok vóták

Udvarlók vasárnap délután kerékpárjaikkal.

Buzita, 1940-es évek

ottán. Nāgy csontok: kéz, láb, meg ijjenék. Így oszt mēsszűnt
 ā rontās. De ā jāny āz mēhhált.

Buzita,1966, Kerekes Istvānné sz. 1909.

LXVII. Gyermēkgyógyítās kutyākōlykōkkel

Hāt erre én is mondok válāmit!

Ā szomszédombā történt. Még māmā is él – ā Medve. Ez
 āz ā Medve, āki most él. Szóvál igēn beteg vót. Csāk szāratt
 el ā gyerek. Mān nem tuttāk rājta segíteni.

Ā szomszédbā mēffiādzott ā kutya. Kilenc kōlykōt
 fiādzott. Hāt ā Medve ānyānāk āszt ājānlottā ā szomszéd,
 hogy ā kilenc kutyākōlykōt rākjā be ā vízbe. Ęgy nāgy kāt-
 lānbā főzze, oszt ābbā fūrōszese mēg ā gyerekēt. Ākkor osz-
 tān éfélkor vigye el ā tēmplom ājtōbā ā gyerekēt és nézzēn
 be ā kúcsjukon. Mēg is tette āz ānyyā. Mēg is gyógyúlt. Még
 māmā is él. Most mān öregembēr.

Alsólānc, 1967, Ragályi István sz. 1900.

TÖRTÉNETI MONDÁK

LXVIII. Ā IV. Bēlāról elnevezēt hēgy

Itt vān āz ēggyik dūlō. Māji nāpig Kirāj-hēgy nevet viseli.
 Hāt töbšzōr cserēlt mā gāzdāt ā Kirāj-hēgy, mer rājta hūzō-
 dik ā trijānoni hátār. Ā Kirāj-hēgy Cseszlovākiāhoz tartozik.

Álítólagosan ezen a dombon történt, amikor 1242-be a tatárok berontották és megütköztek a Sájónál a magyar sereggel. A menekülő kiraj kitört a Forgács vitézekkel a tatárok sorából. Azon a részen próbálták kitörni, ahol má a tatársorok átléptek előre, és ők még hátráfele próbálták menekülni.

A kiraj ásztán észáknák vették útját, inkább az ellenség sorájin keresztül. Nem úgy vót, hogy árcvonál volt egészen az Észáki-tengertől az Adriáig, mind az utósó háborúba.

Így került a kiraj álítólag Borsodból Ábáújbá. A menekülő kiraj itt állapodott meg a buzitáji domptetőn, ahonnan ma is kíváncsot termelnek ki. Ez a környék legmágásabb pontja. Itt szétnézett, hogy mérre is vegye útját.

Álítólag az erdőn dolgozó jobbágyoknak montá, hogy ő a kiraj, amit nem is kellett mondani, mer öltözeté, kárgya is erre vállott. Kérdészte, hogy mérre indújjon innen. Hát ásztán memmonták a kirajnákn, hogy árrá Kássá ván, árrá Torná ván. Mer a jobbágy csak ennyit tudott a világból.

Hát ásztán így a kiraj Tornánák vették útját. Álítólag sokáig tártózkodott a szádellői völgyben is. Ezért nevezték el Kiraj-hégynek a mágáslátot. Máj napig is eszt a nevet viseli.

Buzita, 1969, Kmeczeko Mihály sz. 1919.

LXIX. A Bábásári híd története

A Bábásárnák a története úttörtént, hogy még akkor út nem vót árrá, csak tágút. Nem vót út, csak tágút. No! A termént még árrá szállították Szépsibe szekerén, mer ott vót a má-

lom. Híd még nem vót azon az érén. Át kellett rájtá gázolni.

Ákkor oszt mēnt ārá Bábá Jānos, így hitták az āpāt. Á jānyā is velē vót. Ászt hitták Bábá Sārinák. Á lovák nem bírták kivinni a szekeret a pátákbó, rāngátták, hāt fēldūlt a szeker. És ākkor Bábá Sārit ott āgyonvertē a zsák. Így neveszték oszt el a fēlépítētī hídāt Bābāsāri hídnák.

Ákkor oszt éccákā nem mertek ārrā mēnni, mer fétek, hogy Bábá Sāri fog ijjezgetni. Hāt onnād oszt ākkor vót ojjān, āki vissza is tért, nem mēnt, mer félt. Mār az mellékēs vót, hogy este vót nyóc vāgy kilenc órá, mār ārrā nem mert mēnni sēnkisē. Még embēr sē! Mer hā válāki āttudott rájtā mēnni, ākkor mān vāgy Szesztārā mēnt, de Szēpsibe ēggyātājābā nem tudott elmēnni, vāgy Restére. És úgy beszēték, hogy ākkor az a kísértet kísértē el az embērēket vāgy ide, vāgy odā.

Buzita, 1967, Bihari Kálmán sz. 1895.

TUDÓS KOCSISOKRÓL, PÁSZTOROKRÓL, EGYÉB TUDOMÁNYOSOKRÓL SZÓLÓ MONDÁK

LXX. Á tāncoló āsztālkā

Hāt mink csināltunk ēggy ojjān tāncoltātó āsztālkāt.

Gyurkónák vót ēggy könyvē, ābból nésztem ki. Hātvānszor hātvānnák kellett lēnni, de csak fāsžoggel. Á lābacs-

kākāt beléfúrtám, rájtá pāntocská. Ęggyet ide, kettőt odá. No és amikor kész vót, hāt rá kellett tenni ijjen könnyen hátnak az újá végét, így rá, és akkor az embēr rászólt:

– Kedves szellem, há jelen vágy emelkedgy!

Há nem vót jelen, akkor nem emelkedett. De há jelen vót! Akkor mā magától is kesztē emelni a kezünket, úgy, hogy látta mindēnki, hogy nem a kezünktől emelkedik a szék.

Sőt, még tāncolt is. Kikopoktá, hogy hāny ökrē vān ennek az embērnek, vágy hāny lovā vān, vágy hānyéves özvegy ez még az. Kopogott mindēnre. Há montuk, hogy tāncojjék, hāt tāncolt is. Mēnt végig kájimpālvā a szobān. Nem dült fēl!

Csāji, az öreg, még él mā is. Szálatt ki a hāzbú. Szálatt ki, oszt ászmontá:

– Jézus, Mārijá! Mi vān ávvāl az ásztállal?

Há mā tréfáltunk velē, hāt nem csinālt sēmmi. Csak komoj szāvákra hālgátott.

Buzita, 1966, Csepej Gyula, 1905.

LXXI. A cirkuszos bosszúja

A fālu végén vót Ęggy kocsmā. Oszt mellette vót ālās... Így hittāk. Cserehātrol a szekerek jārtāk lē szombāton, vásārnāp, oszt itt āltāk. Itt pihentek, oszt hétfőn mentek a vásārrā.

Ugyánakkor vót egy cirkuszos, mutátványos. Oszt kiabált, hogy nálá mit lehet látni. Ászt is montá, hogy nálá á kákás viszi á gërendát. Egy ásszony mëg árrá hozott egy hát füvet. Oszt ászongyá áz embërëknek:

– Mit hisztek neki! Á kákás csak egy szálmászalát húz.

Á cirkuszos ászongya áz ásszonynak:

– Fogja be á száját néni! Mënnÿen házá áddig, á míg szépän vån!

– Mit? Egy csáló fog nekëm beszéni?!

– No, indújjon!

Elindút á néni. Ákkor kezdi emelni á szoknyáját. Há-buckol á vízbe... Ő legálább is úgy láttá, minthá víz lett vóná. Ojján vizet bocsátott elibe.

Áz egész nép áz ásszonyt röhögtë. Ő vót á komédiás, mer tejjesen fëlemelkedött, hogy má neki á víz kötszködësig fog érni.

Ezër nem jó újját húzni ijjen embërëkkel!

Buzita, 1966, Kerekes István sz. 1908.

LXXII. Á tudós csordás

Áz ányósomnak vót egy fijátál iszóje. Osztán bornyás vót. Á pásztor, á csordás kérdëszte áz ánn yokomtól:

– Te Julis, mëgellët mán áz üsző?

– Nem ellët – ászmondi. – Úgy félëk, hogy nem fog-ë rúgni, há mëgellik.

Ászmongyá neki á pásztor, á csordás: Tudod Juli micsináj?

– Há elleni fog a tehen, úgy menny ki az ólbá, hogy köss a nyákádbá egy borítókendőt, oszt akkor a nyákádból vedd ki a borítókendőt, oszt közsd a tehen nyákábá a borítókendőt.

Hát úgy is csinált az ánnnyokom. Borítókendőbe mént ki az ólbá, oszt akkor bekötté a tehen nyákábá a kendőt, mikor ellétt a tehen.

Ákkor osztán megellétt a tehen, de ölt még mindénkit. Ölté még a bornyúját, ölté még az embért. Nem lehetétt beménni az ólbá, mer ordított, böggött. A kisbornyút is be kellétt vinni a házba. A kisbornyú bent vót a házba.

Ákkor osztán elmént ánnnyokom a csordáshoz:

– Pësta bācsi gyűjjön, mer a tehenhöz nem lehet beménni az ólbá! Öli még a bornyúját.

Hát osztán elgyütt a csordás, de az ánnnyokomat kihajtottá az ólbó. Ott válámit csinált. Ęccer gyün ki a csordás, oszt ászondi az ánnnyokomná:

– No Julis, hozd a zsojtárt! Űjj lē alá, fejd még!

Hát ákkor mán nem rúgott. Még mán a bornyút is be lehetétt vinni az ólbá.

Ászt nem láttá sēnki, hogy micsinált a csordás bent mágabá.

Alsólánc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

LXXIII. A tudós kocsis

Áz én ápām beszéltē, hogy hāt mi történt áhogy építēték á hāzát.

Hāt áhogy építēttek á hāzát, mā á tetőt áz ācsok, hāt mēnt árrá ēggy kocsis. Ászmongyá áz ācs áz izének, á cimborājának:

– Hālgāscsák! Én lēālítom ázt á kocsit!

– Ájáj! hāggy neki békēt – mongyá ez -, mer hā nem hāgyol neki békēt még bājod lēssz. Ő többet tud, mint te.

De ő mēgālítottá. Hāt á kocsi mēg is ált. Odákiāt á kocsis áz ācsnak:

– Hāló! Ereszt, vāgy nem ereszt?!

– Nem eresztek. – mongyá áz ācs.

– Nem ereszt?!

– Nem!!

Ákkor mingyār áz izé, á kocsis lēugrott á szekerrő, oszt vót nālā ēggy kis hārápófogó. Kivēt áz izéből, már á lónak á pátájábúl ēggy szöget. Oszt rātette áz ostorrá oszt félrēpítētte. Hāt áz ācsnak ēppen á szemébe mēnt. Kiütötte á szemét á szög. Oszt lēesēt áz ācs. Mēg is hālt.

Ákkor osztán elindúlt á kocsis. Elmēnt. Ő többet tudott, mint áz ācs.

Felsőlānc, 1966, Katona István sz. 1889.

LXXIV. A tudós kocsis bosszúja

Hã á nãgyãpãm emlëgettë, hogy jãrt ëggy kocsis Buzitãrúl áz állomãsrã, oszt mindëg beszokott nãlok mënni. Mindëg válãmi kőccsëgbe került, hãt néha hãllottã, hogy gyön á kocsì, hãt ő elbújt. Bemënt á kocsis á csúrbe. Épen csépëltek. Kërdezi: – Hol á Pëstã?

Mongyãk, hogy csãk ketten csépëltek. Ászongyã: – én hãrmãt hãllottãm, hãrmãn csépëltetëk. De sëmmi, hã most ő elmënt. Mãjd fog még ő engëm keresni.

Dëlbe elmëntek ebédëlni, hãt mind á hãrom ló még vót rihësëdve. Oszt mingyãr gondoltãk, hogy itt bãj törtënt á kocsis áltãl. Hãt nãgyãpãm kiállt á kãpubã oszt vãrtã visszã á kocsist áz állomãsró. Mikor gyön ászmongyã:

– Mi újsãg vãn Pestã?

– Bãj vãn! Hãt á lovãk mëgvãnnãk rihësëdve. – mongyã nãgyãpãm.

– Én nem vãgyok áz okã. Mãskor në bújjãl el, vãrj mëg engëmet.

Ákkor nem lëssz sëmmi bãj. No, még ëccër mëgengedëk. Csinãld ãmit mondok: Ereggy be áz istãlóbã, húzd lë á csizmãdãt, vëdd ki á kãpcãt belőle. Törúdd mëg vele á lovãkãt. De hãtrã në nézzé!

Úgy is lëtt. Lëhúszttã á csizsmãt, mëttörúte mind á hãrom lovãt, oszt bezãrtã őket. Ákkor nãgy zörrenést, sùrolãst hãll. Hãt á boszorkãnyok sùrótãk á rihët.

Mégebédéltek, vissza bemennek az istállóba, hát a lovák tisztá fényések vóták mind a tükör. Mer a boszorkányok lépucóták róluk a rihët.

Reste, 1966, Izsoly Margit sz. 1929.

LXXV. A gyógyító cigányasszony

Errő a gyerëkrő mondok válámit.

Szóvál ő kicsike vót, ásse tudom mán hány hónápos lehetett. És az ánya orvostúl orvosig hortá. Úgy, hogy a gyermek mindég fogyott nekünk lë. Ákkor oszt elgyütt ide Hímbül eggy cigányasszony. Ászongyá nekünk, hogy:

– Hállgáss csak te Évi! Ázzál az inássál mi vån? Ez – ászongyá – mäg vån neköd rontvá ez a gyerëk.

– Nohät ákkor micsinájják velë?

– Hät májd én hozok neki orvosságot – ászmongyá.

Úgy is vót. El is hosztá a cigányasszony az orvosságot. Méhhättá bennë háromszor füröszteni a gyerëkët. Á temetön szëttë a dudvákát, oszt ábbá háttá, hogy háromszor füröszesük mäg. De ászmongyá:

– Mikor hármáccor fogjátok füröszteni, ákkor a vizet vigyéték ki a kert hátujjárá, oszt öncséték ki. Még válámit mondáni is kellëtt. Váláhogy úgy, hogy: Në nézz hátrá... Lätod mã eszt elfelejttem!

Úgy, hogy oszt mikor mi a gyerëkët hármáccor mëffürösztöttük, a gyerëk mëppirosodott ábbá a vízbe. Á gyerëk

jobbán is lett. Hát akkor ászmontám, hogy mégis válámi ván benné. Mer hát válámi ván benné!

Alsólánc, 1968, Szaszák Margit sz. 1903.

LXXVI. Gyermekgyógyítás

Hät oján kiskorábá mindég betegés vót á gyerek. Oszt kom-mëndáltá nekém éppen á Gyurká nágymámájá, hogy meny-nyek el äggy illetőhöz Hímbe.

Én oszt elméntem őhozzájá, hogy szeggyén nekém ezeket á különfélé gyógydudvákát, mán ojjánokát, ámij-jenekkel másokát is meggyógyított. És szédétt is. Elhosztá ő egyedül. Á gyerekét háromszor méffürösztöttük benne, hát szémlätomást szédődött. Nemsokará teljesen meggyógy-nyult. Válámi szívbetegség kezdétt rá járni, de jobbán lett. Ezéktő á dudvaktó, ámibe én méffürösztöttem. Úgy csinäl-tám, áhogy ő montá.

Á fürdővizet el kellétt äsnom á sövény älätt ägy göd-röcskébe, hogy né ärcson sē ällätnék sē sēmminek.

Alsólánc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

LXXVII. Pěstá, á tudós bácso

Így kezdém el, hogy: mébbetegédétt á tehenünk, és járták hozzä itt is többen gyógyítáni. Nem gyógyult á tehen. Oszt kommëndälták eszt á novácsányi Pěstät, hogy mennyek el őhozzájá. No én el is mēntem őhozzä. Oszt mikor én elmēn-

tem őhozzā, mēllāttam őtet, hāt először féltem odā bemēni. Ászt montāk, hogy hā válāki bemēgyēn odā, ākkor beād válāmit ā kezébe, oszt ā tudomāny, āmit ő tud, ārrā mārād. Node āzér én csak elmēntem ā kāpuhoz és mēgāltām. Ęccer gyün ki ā Pēstā. Mān érdeklőttem felőle. Ászmongyā:

– No fijācskām, hāt kit keresēl?

Mondom: – Hāt mágāt keresēm. Nem tudom, hogy kihēz vān szērēncsēm. Ászmondi:

– Igēn, én vāgyok āz. Tudom, hogy jótānācsér gyüttél, mer ā tehenkētēk...

Mār több tehen elpusztúlt ākkor. Nekünk mā evvót ā nēgyedik. Pēstā āszmongyā:

– Hā jótānācsér gyüttél hozzām, ākkor gyere be! Ęn mēgmondok nekēd mindēnt:

– Ā tehenkētēk mēg vān rontvā. Pucojjātok ki āz istālót. Foktok tānālni ā tehen ālātt ēgy dēszkāt és ēgy nāgy kovācsolt szōget, mēg ēggy csontot.

Ęs kipucoltuk āz istālót, de ā Pēstā orvossāgot is ādott. Mēg is tānāltuk āmit mondott. Mēccsināltuk āhogy hātā. Új válót, új fődet, ētyszōvāl mindēn újāt hortunk āz istālóbā. Ā tehenet mā emelgették fél āz embērēk, s fél vót kötve ā gērēndārā, mer māskekē mā ālni sē tudott ā lābān. De ā tehen hālistennek jobbān lētt. El is hājtottuk oszt ā vāsārrā oszt elāttuk.

De még ā Pēstā āszmondi nekēm:

– No fijām, eszt āz orvossāgot hā kész lēssz āz istāló, ādd odā tehenkének. Ąz āz illető, āki eszt csinātā veletēk, be fog

nälátok mēnni, de te szót nē vālcš velē, mer hā szót fogol velē vāltāni, ākkor érvēntelen.

No és āz illető el is gyütt nālunk ēgy vāsārnāpi nāp, de én kimēntem, oszt otthāttām. Begyött úgy kilenc órá tājba és egész délelőtt mindég ott vót, de én elmēntem ā szomszēdbā. Míg ā férjem nem gyött értem, nem mēntem házā, hogy nē vālcšāk velē szót.

Mēg āzt is montā ā Pēstā, hogy āmit āz istālōba tālā-lunk, āhoz mesztelen kézzel nē érvjünk. Vālamivel mēg kēl fogni, betēnni ēggy rongybā, oszt kivinni ā temetőre. Vāgy nāpkelte előtt, vāgy hā pont ā nāp szāll.

Hāt ezēk ā dolgok nekünk ott āltāk ēgy hétig. Nem vót kinek elvinni, mer ā férjem nem ākártā. És ākkor osz mā ā nāgy idegēsségēmbe foktām, oszt elvittem. Nem szābād vót sēnkihez szólni, sē hātrānézni, sē ódālt nézni āz úton. Āzon āz úton, āmējjikēn elindūtām, āzon kēllēt visszágyōnni. Éppen ā sōgorbācsi szól hozzām, hogy hovā mēnyēk, de én nem szōltām hozzā. Odēbb mēg ā Szitās Jānos bācsi, meg ā Szāszāk Mihāly bācsi ott ālt kint. Āz ēggyik āszmongyā:

– Ez Mātyninē! Hovā szālād ez! Nécsāk, tālān mēvverte āz urā!

De én csāk szālāttām el ā temetőig. Ott oszt fēlāltām ā sāncpārtrā, āhogy Pēstā hāttā, mēffordūtām hātrā, oszt hātúrul doptām be āz izēt. Pēstā montā, hogy nē nézzek hātrā, mer ākkor mēgijesztenek engēmet. Hāt én nem is nésztem utānnā. Āhogy bedoptām āszt ā holmit ā temetőbe mindēn ronggyāl, oszt szālāttām visszá házā. Be vót bur-

kolvá á fejem, úgy, hogy mikor házáértem, tisztarà léidzátám. Hālistennek nem szótám áz embērekhē sē, így mindēn jó lett. Jobbān vót oszt á tehen.

Alsólānc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

LXXVIII. Gyermékgyógyítás mārhábéllel

Áz történt, hogy á Bērti kiskorātó ínyvérzésbe szēnvedett. Nem nyótt á gyerek, csak sovāny vót, mēg á feje vót nágy.

No és ákkor elgyótt Szēmēréről ide ēggy ásszony és áz montā nekik, hogy fūrōscsék mēg á gyerekēt. Holmi kilenc-féle dudvāt szēggyenek összē á temetōn. Ászt főzzék fél, ábbā fūrōscsék mēg. És mēgfūrōsztótték bennē á gyerekēt. Utānnā mēg elmēntek Ungārhoz, hoszták ēggy mārhābelet. És ábbā – követēm szēpēn – ábbā á trāgyās bélbe kēlletētt á Bērtit belēültetni. Úgyhogy á Bērti mār nágyon el vót á betegséggel hānyāgolvā, mār nem is sírt, csak oján nyívāssāl vót mint ēggy kismācskā. Mikor ez mēttörtént velē, á Bērti tejjesen jobbān lett.

Mēg mái nāpig is él.

Alsólānc, 1968, Matyi Andrásné sz. 1898.

AZ ADATKÖZLŐK RÖVID ÉLETRAJZA³⁸

BIHARI KÁLMÁN

1895. április 3-án született Buzitán. Részt vett az első világháborúban, ahol fogságba esett. Életének nagyobb részét a földeken dolgozta le. Jelenleg nyugdíjas, de nem tud megenni munka nélkül. A községben lévő régi iskola pedellusa. Szeret olvasni, rádiót hallgatni. Szép tagoltan mesél. Csak olyan történeteket mond magnetofonba, amelyik mentes a hiedelem-elemektől, így aztán nem derül ki, mennyit mesélhetne utóbbiakról.

³⁸ Ezt a fejezetet is Máté László állította össze az 1969-es kézirat készítésekor, ennek megfelelően az itt olvasható adatok az akkori állapotot mutatják. A valamikori adatközlők későbbi életrajzi adatainak módszeres kiegészítésétől márcsak azért is eltekintettünk, mert nem szolgáltatott volna többletinformációt a mesék és mondák háttéréről, ellenben bonyolította volna az anyag sajtó alá rendezését. (P. P.)

CSEPFEJ GYULA

1905. szeptember 17-én született Buzitán. 1951-ig gazdálkodott, majd a kisajátítások után különféle helyeken dolgozott az iparban. Jelenleg is ott dolgozik. Nem szeret mesélni. Szívesebben segít ki másokat.

FANCSALI JÁNOS

1899. szeptember 18-án született Buzitán. Egész életében gazdálkodott. Még az elmúlt években is a szövetkezet kocsisa volt. Jelenleg már nem dolgozik. Nyugdíjas. Respektálja a feleségét, mert a mindkettejük által ismert mondákat átengedi a feleségének.

FANCSALI JÁNOSNÉ

1908. október 22-én született Buzitán. A férjével együtt gazdálkodott, a világháború után a szövetkezetben lett mezei munkás. Szeret állva beszélni, mert így szabadabban gesztikulálhat beszéd közben.

HORVÁTH PÉTERNÉ

Született 1898. január 3-án. Cigány családból származik. Kis házában egyedül lakik. Bő aláfestéssel mondja el történeteit, amelyekből azonban gyakran hiányzik az összefüggés.

IZSOLY BERTA

1899. március 29-én született Restén. Így beszél magáról: „Apámnak sok földje volt. Három-négy cseléd volt a há-

zunknál. Nem verte a cselédjeit, mert jó volt a szegényekhez.” Legszívesebben az apjáról beszél. Magáról annyit árult el, hogy egy gróf inasához ment férjhez, mert megtetszett neki. Nagypját Angyal Bandi kortársának tartja, ami némi utánszámolással nehezen hihető. Ideje nagyobb részét az ágyban tölti el, de ez nem csökkenti beszélőkedvét. Gyakran kifulladásig beszél, megfélelkezve még a betegségéről is. Különösen elődjeire büszke.

IZSOLY MARGIT

1929. augusztus 15-én született Komarócban. Általában csak hallgatója anyósa történeteinek. Mindössze egyszer oldotta fel hallgatását.

KALINÁCS ANNA

1902. június 5-én született Felsőláncon. Kezdetben magán-gazdálkodók voltak, majd a szövetkezet dolgozói elhunyt férjével. Nem szeret prózai szövegeket mondani. Egy egész estén át verseket mondott a magnetofonba, meg énekelt.³⁹ Csak rábeszélések árán mutatott hajlandóságot egy-két rövid történet elmondására.

³⁹ Ez ismét rávilágít arra a tényre, hogy Máté László orsós magnetofon-szalagjai még komoly keleti palóc folklórkinccset őriznek, várva technikai feltámadásukat és sajtó alá rendezésüket. (P. P.)

KANDIK VINCE

1896. február 20-án született Buzitán. Egészséges öreg parasztember, aki nemcsak fiatalságát dolgozta le a földeken és az állatok mellett, hanem még most is tevékenykedik a helybeli EFSz-ben.

KATONA ISTVÁN

1889. április 24-én született. Az alsólánci Hedry-családnál szolgált, majd hosszú éveken át képes volt. Később a szövetkezet juhászaként dolgozott. Vontatottan, lassan beszél. Kiérezni, hogy a mondákat nem bevált mesélői formák nyomán mondja. Rögtönözve, szabadon szerkeszti meg történeteit.

KATONA ISTVÁNNÉ

1898. november 20-án született. Lánykorában cseléd volt, majd férjhezmenetele után osztozott férje, Katona István sorsában.

KEREKES ISTVÁN

1908. június 26-án született. Kitanult kertész. Egy gazdag zsidó polgárnak, Fless Bertalannak volt a kertésze. A szocializmusban a szövetkezet kertésze lett. Készségesen mesél. Legszívesebben élménymondákat mond el. Csodálja az öregek tetteit, őket tartja az igazi embereknek.

KERESKES ISTVÁNNÉ

1909. szeptember 7-én született. Heten voltak testvérek, de három testvére korán meghalt. Gyermekkorától rendszeresen a mezőn dolgozott. Öt gyermeket hozott a világra. Még jelenleg is a szövetkezetben dolgozik. Ha férje elakadt a mesélésben, akkor ő azonnal egy újabb történettel jelentkezett.

KMECZKO MIHÁLY

1919. szeptember 14-én született Buzitán. Végigharcolta a második világháborút. Utána évekig a szövetkezet elnöke volt, majd a vízgazdálkodási vállalat alkalmazottja lett. Sokat olvas. Tudása az emberek között tekintélyt ad neki. A helybeli CSEMADOK elnöke. A környék hiedelmeinek jelentős részét ismeri. Legjobban a vallásos motívumú hiedelmeket adja elő. Bő szókincsű, jó mesélő svádájú ember.

MATYI ANDRÁSÉ

1898-ban született Szemerén. Magyarországról került át a Csehszlovák Köztársaságba. Öt gyermeket nevelt fel. „Más tarlóján kerestük a kenyeret.” – mondja. Férjével ebben az évben ünnepelték aranylakodalmukat. Nagyon szívesen mesél. Még az unokák zsvajgása sem zavarja meg ebben.

NAGY FERENC

1921. április 5-én született Felsőláncon. Gyermekkorától kezdve a földeken dolgozik. Sokféle tisztséget töltött be eb-

ben a községben. Megfontoltan és kommentárokkal kibővítvé mondja el történeteit.

PALIK JAKAB

1892. július 25-én született Buzitán. Napszámosként dolgozta le élete nagyobb részét, majd a szövetkezet tagja lett. Lassan, de rendkívül érdekesen beszél, jó mesélő.

RAGÁLYI ISTVÁN

1900. március 7-én született Alsóláncon. Hat évet járt iskolába. Magángazda volt, a kisajátítások után a szövetkezet dolgozója lett. Mivel a felesége korán meghalt, így a kisebbik lányával él.

SZABATKO ISTVÁN

1921-ben született. Gyermekkorától kezdve az állatok mellett van. Jelenleg is állatgondozó a szövetkezetben. Kezdetben nem volt hajlandó mesélni. Csak, amikor a felesége elmondott „kárpótlásul” két történetet, akkor szólalt meg. Két értékes mondát nyertem tőle, amit az öregebbektől nem is hallottam.

SZABATKO ISTVÁNNÉ

1934-ben született. Ő a legfiatalabb adatközlőm. Férje helyett „ugrott” be történeteivel. Jól követhető stílusban, érdekesítően mesél.

SZASZÁK MARGIT

1903-ban született. Fiatal korában a háztartásban dolgozott, majd a szövetkezetben. Nagyon szűkszávú. A férje egyáltalán nem mutatott hajlandóságot történetek elmondásához. Ő is csak az unokájával megtörtént eseményt mondta el, sajnálatomra.

SZITÁS ERZSÉBET

1902-ben született. Férje mondáinak hallgatása közben ő is emlékezni kezdett egy történetre. Ezt mondta magnetofonba.

SZITÁS PÁL

1889. december 25-én született Felsőláncon. Egész életében gazdálkodott. Betegeskedő, megtört ember, akinek gyakran már a beszéd is terhére van. Talán több mondát is tud, de látogatásom időpontjában, bajai miatt képtelen volt mind-egyiket előadni.

TAMÁS JÁNOSNÉ

1915-ben született Alsóláncon. Jelenleg a szövetkezetben dolgozik férjével. Gyermektelen. Ízes kiejtéssel, férfias hanghordozással beszél. Talán férje helyett is beszélt, aki nem volt hajlandó elmondani egy történetet sem.

WEISZER ISTVÁN

1880. november 6-án született Restén. Hat évet járt az iskolába. Szakaszvezető volt az első világháborúban. Itt vesztette

el félszemét is. Fogságba esett, de onnan sikerült megszöknie, de elfagyott a lába. Gyermekkorától ő volt a családfenntartó, testvérei egytől egyig Amerikában élnek. Korához képest egészséges, jó felfogású ember. Hallása az utóbbi időben megromlott, így nehezen érti meg vele magát az ember. Boszorkányokról nem beszél. Nagy kár, mert ő biztosan sok érdekes mondát hallhatott életében, különösen is gyerekkorában. Mondáiban gyakran ismétli ugyanazt az elemet.

ZÁVODSZKY JÓZSEF

1893-ban született Buzitán. „Egész életemben gazdálkodtam. Tudja ezt mindenki.” Így jellemzi életét. Az élménymondákat nagyszerűen, színekben gazdagon mondja el. Ha másokkal megtörtént eseményről beszél, akkor bizonytalan, gyakran elvárja a hallgatóság bekapcsolódását, segítségét.

JEGYZETEK A MONDÁKHOZ

A mondajegyzetekben közlöm a felvétel idejét és helyét,⁴⁰ továbbá, amikor fontosnak éreztem, akkor azt is, hogy társaságban, családi körben, vagy velem kettesben mondotta el az adatközlő a mondatokat. Közlöm az adatközlő nevét. Életrajzi adatait külön fejezetben tárgyalom. Mivel valamennyi felvétel magnetofonnal történt, ezt tehát nem jelzem sehol.

A mondákat igyekszem elemeire bontani. Ha eddigi tanulmányaim során találok más vidéken is megfelelő, illetve párhuzamos mondával, akkor közlöm azt is.

Ha hasonlóságot állapítok meg az általam közölt mondadokban, akkor azt a jegyzet végén megemlítem.

Minden mondat sorszámmal láttam el. A tartalomban szereplő mondacímeket én adtam az áttekintés megkönnyítése végett.⁴¹

⁴⁰ A szakirodalmi hagyomány szellemében, valamint a könnyebb kezelhetőség kedvéért a gyűjtési alapadatokat az egyes történetek után is közzéteesszük gyűjtés helye, éve, adatközlő neve, születési éve sorrendben. A gyűjtő értelemszerűen minden esetben Máté László, ezért ezt kötetünkben külön nem jelöljük. – P. P.

⁴¹ Néhány mondacímet a kötet szerkesztője, részben technikai okokból, megváltoztatott. – P. P.

I.

Felvétel készült 1966. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Berta

A monda Angyal Bandi gyermekkorát idézi. Azt bizonyítja, hogy a híres betyár már gyermekkorában jó lovas volt. Ezt igazolja egy későbbi hiedelem is: „egy jól megtermett barátját dolmányánál fogva félkézzel magához kapta a lovára”.

A nép olyannak tartja, mint amilyen Robin Hood volt az angolok számára, „a férfiak által becsült, asszonyoktól csodált” mesehősnek.

Mivel nagyon kevés történelmi adat tisztázódott életéről, így általában a mondákra vagyunk utalva.⁴² Még a születési helye sem tisztázódott a mai napig. Szirmay Antal szerint Pest megyéből származik. Hőke Lajos a Sajószentpéter közelében fekvő Duzsok pusztát jelöli meg születési helyéül. (Adatok Békés István: *Magyar ponyva pitaval* című művéből.) Magyarország Városai és Vármegyéi, Abaúj-Torna vármegye 1896. című műben olyan adatokat találunk, hogy a Hollóházával szomszédos Nyíri faluban született.

⁴² A kézirat elkészülténél később foglalkozott behatóan leghíresebb betyáraink élettörténetével és folklórvilágával Küllős Imola néprajzkutató, l. Küllős 1988.

Abban az egyben azonban egy véleményen vannak az előbb közölt kutatók, hogy „jómódú” család sarja, és az Angyal Bandi Ónody András nevet takar.

Én most bővíttem a születési helyek sorát Restével. Adatközlőim – egy kivételével – mind azt állítják, hogy Restén született. Csak Lucskay Béla szerint származik Kópaszföldről, Borsod megyéből.

Állításomat a következő tényekkel igazolnám:

A 18. század végén és a 19. század elején Reste valóban az Ónody-család tulajdona volt. A buzitai anyakönyvben a 19. század harmadik évtizedében szerepel az Ónody név. Sajnos Ónody András nevét nem találtam meg, mert a legrégebb fennmaradt könyv csak a század második évtizedétől említi az újszülötteket.

A község határában található egy Bakony nevű domb, ami valamikor erdős rész volt. Az 1930-as években pedig egy titkos pincét fedeztek fel a domb oldalában, ahol egy aranygyűrűt találtak.

Igaz, hogy az általam felsorolt érvek nem bizonyítják teljes mértékben állításom igazát, ahhoz mégis elegendők, hogy ezek alapján Restét is a feltételezhető szülőhelyek egyike közé soroljuk. Reméljük, hogy előkerül még valamilyen levéltári anyag, ami ezt a vitát végérvényesen eldönti.

II.

Felvétel készült 1969. tavaszán, Restén.

Adatközlő: Izsoly Berta

A mondából kiérezhető némi plebejus romantika, amikor az egyszerű ember a betyár alakjában látja megbosszulva az úri dőlyfősséget, rátartiságot. A szikszói vásáron sikerült a lólopás csínytevésével együtt, de már a gönci vásáron a lakosság segítségével elfogják Angyal Bandit.

/Adat „Az Alföldre menendő Angyal Bandi nótájá”-ból. *Abaúj-Torna vármegye története*, 1896./

III.

Felvétel készült 1966. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Berta

Jellegzetessége a nép ajkán élő betyáralakoknak, hogy furfangban tútesznek a gazdagok eszén, az egyszerű emberekkel szemben pedig mindig és minden körülmények között becsületesek. Az adatközlőm is megjegyzi a monda végén: „Becsületes vót.” A mondában szereplő lopásmód más betyárokkal és zsványokkal kapcsolatban is elterjedt.

IV.

Felvétel készült 1966. decemberében, Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Berta

Feltételezhető, hogy Angyal Bandi a tokaji hegyekben is tartózkodott, azonban az eddigi forrásmunkák általában úgy emlegetik, mint magányos betyárt, aki inkább lótolvajlással foglalkozott. Betyárok életében nagyon gyakori a be-kötött szemű ismerősök bevezetése az eltitkolt helyre.

V.

Felvétel készült 1966. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Weiszer István

A történet több részből áll.

Angyal Bandi csikót lop az Alföldről. Ez bizonyítható Angyal Bandi nótájával is, amiből az adatközlő csak egy versszakot jegyzett meg:

Lám megmondtam Angyal Bandi, ne menj az Alföldre
 Csikósoknak, gulyásoknak közibe, közibe.
 Mert megtanulsz lovat lopni ízibe, ízibe,
 Úgy kerülsz majd a vármegye kezibe, kezibe.

Az adatközlő szerint a dalnak hét versszaka van, amit maga is megtanult az öregektől, de már elfelejtett. Csak prózában tudja elmondani a többi versszak tartalmát.

A másik részében Angyal Bandi társául Patkó Bandit közli a mesélő. Párhuzamot talán a keresztnevek alapján vont közöttük, ami azonban nem felel meg a valóságnak, hiszen Patkó Bandi közel egy félévszázaddal később élt. (Békés István: *Magyar ponyva pitaval.*)

A karikásról állított történet már legenda.

VI.

Felvétel készült 1966. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Berta

A mondában szereplő lólopásról feltételezhető, hogy igaz volt. Figyelmet érdemel a Bakony szó. Köztudomású, hogy a Bakony betyártanyát jelent a nyelvünkben, így nem véletlenül nevezték el Reste környékének legmagasabb pontját Bakonynak.

VII.

Felvétel készült 1969. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Körösi János (szül. 1882-ben)

Az adatközlő már halálán volt, így csak bizonyítani akartam a község egyik legidősebb polgárával, hogy ő is Reste szülöttjének tartja Angyal Bandit.

VIII.

Felvétel készült 1966. decemberében, Restén, kettesben.

Adatközlő: Izsoly Berta

Több anekdotikus feljegyzésben már szerepelt, hogy Angyal Bandi kedvese egy parasztasszony volt. Lehet, hogy azonos a mondában szereplő személlyel.

Azt tartották róla, hogy „...szép, férfias arccal, daliás termettel bírt, úgyhogy a fehérnép csak úgy bomlott utána”. (Kiemelés a *Magyar ponyva pitavalból*.)

Az itt közölt furfangos cselekedete nem általánosítható. Hasonlóval nem találkoztam betyármondákban.

Lováról kész legendák terjedtek el.

IX.

Felvétel készült 1966. decemberében Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Berta

Angyal Bandi elfogatásáról és haláláról a következő tényeket elemezhetjük ki a forrásmunkákból. „Az Alföldre menendő Angyal Bandi nótájá”-ban szerepel, hogy Göncön fogták el. Így kerül a kassai börtönbe. Balog István 1812-ben Angyal Bandi címmel színművet ír, ahol a történet azzal végződik, hogy a betyár megszökik a tömlőcből. Mondám is ezt bizonyítja. Csak a második elfogása után ítélik halálra, 1804. augusztus 31-én. Latin nyelvű perirat is tanúskodik erről: „Onody Andreas Criminis Praedocinis reus ex Comitatu Borsodiens” (Borsod Vármegyéből származó, rablás büntetvével vádolt Ónody András) címmel, amelyet a kassai levéltárban találtak. (Adatok a *Magyar ponyva pitavalból*.)

Adatközlőim általában a 19. század közepére helyezik Angyal Bandit, ami általában jellemző a történeti mondákra. Nem a pontos évszám meghatározása fontos a számukra, hanem a történet. Végül még csak annyit, hogy Angyal

Bandi egyedülálló betyárhős a magyar irodalomban, hiszen ő „jómódú” földbirtokos család sarja. A többi betyárjaink (pl. Rózsa Sándor, Bogár Imre, Vidróczky Marci, stb.) mind szegény jobbágyok vagy zsellérek ivadéka volt. Jelenleg még ismeretlenek előttünk azok az emberi-, családi- és egyéb konfliktusok, amelyek arra kényszerítették Ónody Andrást, hogy Angyal Bandi legyen belőle.

X.

A felvétel készült 1968. novemberében Buzitán, családi körben.

Adatközlő: Bihari Kálmán

Buzita „betyárja” a múlt század második felében élhetett, amikor országszerte szinte minden vidéknek volt egy „nem vagyunk betyárok – csak rabló zsványok”-ként gondolkozó hőse. A mondában szereplő egyik személy azonos a 69. monda hőisével.

Zádeczky Károly nevével nem találkoztam a betyáriródalomban.

XI.

A felvétel készült 1966. novemberében Felsőláncon, családi körben.

Adatközlő: Katona István

A mondában szereplő juhász és gulyás története nem

tartozik szervesen a betyármondák csoportjába. Epikus volta miatt, meg azért, mert a gyilkos juhásznak „baltája meg fegyvere vót”, ami a betyárok és zsiványok „kelléke”, soroltam ide.

XII.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszy József

A monda két részből áll. Az első rész klasszikus értelemben vett boszorkánytörténet, amikor a seprűs boszorkány megrontja a tehenet.

Második részében a boszorkány tudományának az átadását említi meg az adatközlő. Balassa Iván: Karcsai mondák című gyűjteményében a szülő szintén gyermekére hagyja tudományát. (210. számú monda.) Megtalálható még: Hajdúszoboszló, Feltóthy L. gy, Mezőkövesd, Borsod megye, Diószegi V. gyűjtése, Szutor, Gömör megye, Elek L. gyűjtése. (Az adatok B. I.: *Karcsai mondák* 227. mondájának jegyzetében találhatók.)

Szerepel még ebben a mondában egy általános buzitai hiedelem. Ha valakinek borjadzik a tehene, akkor nem szabad tőle kölcsönkérni semmit!

XIII.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmeiczko Mihály

A boszorkány megjelenése béka formában ritkán található a boszorkánymondák irodalmában. Szokatlan a történetben az is, hogy fényes nappal történik az egész.

XIV.

A felvétel 1969. tavaszán készült Restén, kettesben.

Adatközlő: Izsoly Berta

A boszorkányok érdekes bosszújáról van szó. A zöldborót azért szórják az emberek közé, hogy bebizonyítsák magasrendűségüket.

XV.

A felvétel 1969. tavaszán készült Restén, kettesben.

Adatközlő: Izsoly Berta

Teljesen egyedülálló történet, eddig még hasonlóval sem találkoztam.

XVI.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Tamás Jánosné

Ez a történet tulajdonképpen nem is tartozik a hiedelem-mondák csoportjába, mert mentes mindennemű hiedelemtől. Csak azért jegyeztem le, hogy fényt derítsek az adatközlők egyik csoportjára, akik mindössze olyan történetet mondanak magnetofonba, amelyiknek a végén kiderül, hogy az esemény előidézője nem is boszorkány volt. Gyakran kommentálják a boszorkány-mondákat, esetleg igyekeznek nevetségessé tenni.

XVII.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Nagy Ferenc

A monda jellegzetes része az, hogy a füstre akasztott csizma megjelenésre készíti a rontó boszorkányt. Ez a motívum többfelé is előfordul: Nyírmeggyes, Szabolcs megye, Luby N. gyűjtése, Makkoshotyka, Zemplén megye, Voigt V. gy., Sára, Zemplén megye, Dégh L. gy., Gagybátor, Abaúj megye, Bene Zs. gy. és Karcsa, Zemplén megye, Balassa I. gyűjtése.

XVIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Palik Jakab

A történet példa arra, hogy a nagyobb tudományú ember hogyan hozza szégyenbe férje előtt a boszorkányt. A monda úgy szokott végződni, hogy a férj elhagyja a feleségét. Ezt nem mondja el az adatközlő.

XIX.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Szitás Erzsébet

Buzita és környékének hiedelem-mondáiban gyakori védekezési mód a boszorkányok ellen a szentelt kréta és a mák használata. Az itteni boszorkányok agresszívab-
bak. Tudományuk gyakran az emberek egészsége és élete ellen irányul.

XX.

A felvétel 1968. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Fancsali Gizella

A Luca-napnak Buzitán és környékén nagy kultusza van.

A Luca székéről bővebben a XXVII. és XXVIII. mondá-
ban olvashatni.

XXI.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Szabatko Erzsébet

Elterjedt egész nyelvterületünkön az a hiedelem, hogy a boszorkány ganéból túrót készít, ami aztán vissza is változik: sárai (Zemplén megye), kerecsendi (Heves megye) és zsigárdi (Felvidék, Szlovákia) adatokat is ismer erre a szakirodalom.

XXII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Szabatko Erzsébet

A monda története hasonlít a 13. mondához. Mindkétben feltűnő, hogy a boszorkánynak tartott béka nem árt senkinek, csak sokat eszik.

XXIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Szabatko István

Nagyon elterjedt monda. A megpatkolt boszorkány mondája különféle változatokban fellelhető egész nyelvterületünkön. Magyarországon fellelhető szinte minden megyében lásd Balassa 1963: 124. mondájának jegyzetét.

Szlovákia területén Komárom és környékén, Nádszezen és Zsigárdon jegyezték fel.

Ezek a mondák általában azzal végződnek, hogy a megpatkolt boszorkány meghal vagy életben maradása esetén elhagyja a férje.

XXIV.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Kalinács Anna

Buzitai hiedelem szerint a boszorkányok tudományát Luca-napkor a keresztúton lehet megtanulni. Szintén a rendkívül elterjedt motívumok közé sorolható: Nagyszalonta, Bihar megye, Kornya S. gyűjtése, Kisvárda, Szabolcs megye, Kriston A. gy., Trizs, Gömör m., Nagy D. gy., Zenta, Bács m., Bánó I. gyűjtése, Balassa I., Karcsa, Zemplén megye.

A trágyává változott boszorkányeledelt a XXI. mondásban említettem.

XXV.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Szitás Pál

Buzita és környékének az a hiedelme a Luca-napi tudományszerzésről, hogy ha ez nem sikerül, akkor a boszorkányok annyira megijeszítik a kíváncsit, hogy esztét veszti és belehal.

Lásd még a XXVII. számú mondát!

XXVI.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Katona István

Jellegzetessége a mondának az, hogy a boszorkánymulatság aranypohara lókörömmé válik: Sára, Zemplén megye, Dégh L. gyűjtése, Tiszanána, Heves m., Répási I. gy, Jászkisér, Szolnok m., Csomor P. gy, Tarcsapuszta, Baranya m., Berze Nagy J. gy, Taktaszada, Borsod megye, Szabó Lajos gyűjtése.

XXVII.

A felvétel 1966. decemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszy József

A monda szereplőjét az idősebbek jól ismerték. Több változatban is fennmaradt ez a történet. Két motívum érdemel benne figyelmet. Az első az, hogy a tudós pásztortól kapott „gyógyszert” a gatyamadzagon kell hordani, és csak háromszor veszítheti el viselője.

A második motívum az, hogy a rontást csak görög pap oldhatja föl. A Felvidéken eddig Ógyallán jegyezték fel hasonló történetet.

XXVIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Matyi Andrásné

Ez a monda tulajdonképpen a XXVII. számú monda, tarkítva az előadó egyéniségével. Eredetibbnek tartom a 27. számú mondát, mivel azt helybeli, és a hőst ismerő személy adta elő.

XXVII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Szabatko István

A garabonciás diák alakja az ősi vallásban szereplő sámánok alakjához hasonlítható. Nyelvterületünkön több változatban is előfordul alakja. Az itt közölt monda a sárkányt meglovagló garabonciásról szól. Feljegyezték: Kolozsvár, Versényi Gy. gyűjteménye, Bánfalva, Borsod m., Istvánffy Gy. gy., Kecskemét, Kálmány L. gy., Taktaszada, Borsod m., Szabó Lajos gy., Karcsa, Zemplén m., Balassa I. gy., stb.

Csallóközben Dunaszerdahelyen jegyezte fel Karcsay G.

XXX.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmečko Mihály

A történetet a vallásos hiedelmek csoportjába sorolom. Alapja a hamis elválást támogató pap, aki tettéért a hiedelem szerint halállal fizet.

XXXI.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmecko Mihály

A halott akkor jön vissza, ha valami ügyét nem tudta elintézni. Vallásos hiedelemre utal a a terítőbe égett kéznyom. Ezt a legendát már a 16. században feljegyezték Pozsonyban. Tárgyi bizonyítékát a Koronázó Dómban őrzik.

XXXII.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes István

A kivetett koporsó ismert motívum mondavilágunkban. Arany János révén bekerült a magyar szépirodalomba is. A hamis tanú című költeménye szintén hasonló történetet tartalmaz.

Az általam közölt mondában azért veti ki a koporsót a föld, mert a megboldogult nem tartotta be a szavát. Ez összefér az itteni emberek magatartásával.

XXXIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Buzitán, kettesben.

Adatközlő: Kandik Vince

A maga nemében egyedülálló monda, hiszen a visszajáró papról nem tudnak az emberek olyan eseményt elmondani, ami miatt vissza kellene járnia.

XXXIV.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes István

Ez a monda szintén a vallásos hiedelmek csoportjába tartozik. Tanítása hasonló, mint számos vallásos tanítómese: „Ne incselkedj az ördöggel, mert elvisz!”

XXXV.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon társaságban.

Adatközlő: Kalinács Anna

Két fontos motívum köré szerveződik a monda.

1. Kiskutya kíséri a szekeret.

2. Az anya visszajár, mert nem keresztelték meg a gyermekét halála előtt. Általános hiedelem Buzitán és környékén. Hasonló történetek előfordulnak: Nyírgulaj, Szabolcs megye, Ortutay Gy. gy, Sárospatak, Zemplén m., Kovács L. gy, Mezőkövesd, Borsod m., Diószegi V. gy, Kishartyán, Nógrád m., Dégh L. gy, Pécsvárad, Baranya m.

XXXVI.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszky József

A kivetett koporsó motívumát látjuk vallásos hiedelemmel színezve. A hármaskoporsó motívummal Attila hun fejedelem temetésénél találkozunk először. Ismert Nagyszalonta, Taktaszada környékén. Az utóbbit Szabó Lajos gyűjtötte össze.

A XXXII. monda egyik változata.

XXXVII.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Csepej Gyula

Általános buzitai hiedelem, hogy a kísérteteket és a viszájáró lelkeket nem szabad bántani, mert a rájuk mért csapásokat az ütő fél kapja.

Érdekessége a történetnek az, hogy a szekérre ülő asszonyt a hős meghalt édesanyjának tartja. Szokatlan, hogy az anya kergeti halálba fiát.

A mondában szerepel egy Kácsik helynév is. Abaúj-Torna vármegye történetében (1896) találkoztam egy Kácsik nevű helységnévvel, amely a középkorban lakott terület volt Buzita közelében. Feltételezhető, hogy ez az a hely.

XXXVIII.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon társágban.

Adatközlő: Katona Erzsébet

A halott maradványait nem szabad bolygatni. Általános vallásos hiedelem.

XXXIX.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon társágban.

Adatközlő: Szitás Pál

Az indzsellérről szóló mondák a múlt század második felében terjedtek el. Szereplője a földosztó mérnök, aki roszszul mérte ki a földet, ezért nincs nyugta a túlvilágon.

Ebben a mondában a földosztásnál hamis esküt tevő emberek tüzes emberekké változnak.

Nyelvterületünk legnagyobb részén feltalálható. Szlovákia területén: Ógyalla, Bakos J. gyűjtése, Nagycétény, Batrunek J. gy.

XL.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társágban.

Adatközlő: Nagy Ferenc

Buzita és környékén ritka a kincsmonda. Csak ezt az egyet tudtam feljegyezni. A kincs általában Szt. György éjszakáján tisztul. Általánosan elterjedt hiedelem, Szabolcs megye, Ortutay Gy. gy., Bakonyszentlászló, Veszprém m., Babocsay J. gy., Karcsa, Zemplén m., Balassa I. gy, Taktaszada, Borsod m., Szabó Lajos gy.

XLI.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmeczko Mihály

Szokatlan, hogy pap ijeszti meg a monda hősét. A buzitai kísérteteknek és ijesztőknek az a jellegzetessége, hogy nem bántanak senkit, csak félelmet hoznak az emberekre.

XLII.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmeczko Mihály

A kísértetek és ijesztők hallucináció szülöttei. Feltételezhető, hogy ebben az esetben is ez teremtette meg a hős szokatlan „látványát”.

XLIII.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kmeczko Mihály

A szülőre nem hallgató gyereket utoléri az átok. Ez a motívum gyakran szerepel a népmesékben és legendákban.

A hívó hang más vidékeken is szerepel az elvezetésnél: Karcsa, Nyárszög, Zemplén megye, Balassa I. gyűjtése.

XLIV.

A felvétel 1966. decemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszy József

A XIII. mondában a béka boszorkányként jelentkezik. Itt a béka ijeszti a gazdát. Ez is nagyon ritka!

XLV.

A felvétel 1966. decemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes Istvánné

A kísértet-nyulat nem lehet megfogni. Megtalálható még: Nyárszög, Karcsa, Zemplén megye, Balassa I. gyűjtése.

XLVI.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Kalinács Anna

A monda három részből áll. A vallásos hiedelemhez tartozik, amelyik tiltja az ünnepnap munkát. Az utolsó részben szereplő öregember megtalálható Balassa I.: Karcsai mondák című gyűjteményében, a 156. mondában.

XLVII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Horváth Péterné

A mondából nem is tűnik ki, hogy kísértetről, vagy csak látomásról van szó.

XLVIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Horváth Péterné

Az adatközlő hosszú történetéből kiérezhető, hogy ő sem gondolt egyértelműen kísértetre. A 38-as számú mondában szintén a lovával jelenik meg a kísértet. Vesd össze: Katádfa, Baranya m., Berze Nagy J. gy., Kákics, Baranya m., Kiss G. gyűjtése.

XLIX.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Fancsali János

A hős beszuggerálja magának a kísértet jelenlétét. Másoktól hallotta, hogy ezen a helyen szokott kísértetni, ezért ő is ezzel magyarázza a történeteket.

L.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Fancsali Gizella

A legtöbb kísértet megjelenése a Bábásári hídhoz kapcsolódik.

Lásd a LX. és a LXIX. mondát.

LI.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Palik Jakab

A kísértő kutya a népi hiedelmeknek és a mondáknak gyakori eleme. Újdombrád, Szabolcs m., Dégh L. gy, Dorog, Heves m., Fehér Gy. gy, Dános, Pest m., Rakovszky L. gy, Karcsa, Zemplén megye, Balassa I. gyűjtése. Hasonlóság a XLVI. számú mondával.

LII.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Palik Jakab

A XXXVII-es számú monda változata. Itt is kiérezhető a tilalom. Ne bántsd a kísértetet!

LIII.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszky József

A fekete ember alakjában megjelenő kísértet általában nem támadó, nem rosszindulatú, csak követ valakit és jelenléte félelmet idéz elő. Megfelelőjét az alábbi helyeken találtam: Kishartyán, Nógrád m., Dégh L. gy, Karcsa, Zemp-lén m., Balassa I. gyűjtése.

LIV.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Závodszky József

Ál hiedelem-monda. Ennek ellenére beleillik a hitvilágba, hiszen ott történik, ahol mindenki véleménye szerint ijeszteti szoktak.

LV.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Ragályi István

A mesélő nem állítja egyértelműen, hogy elvezetés áldozata lett. Látomását külső tényezők is befolyásolhatták.

LVI.

A felvétel 1968. novemberében készült társaságban, Alsóláncon.

Adatközlő: Matyi Andrásné

Általános hiedelem nyelvterületünkön, hogy a macska képében gyakran jelenik meg a kísértet. Gyakori buzeitai hiedelem, hogy a futó állat változtatja alakját. Külön jellegzetessége ennek a mondának az, hogy az adatközlő a fekete macskában a halálra ismer, amely reggelre el is visz egy embert.

LVII.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Katona István

A kisasszony gyakori kísértő, nyugtalan lélek. Azonos kísértetek találhatók: Újdombrád, Szabolcs m., Dégh L. gy, Vajdácska, Zemplén m., Voigt V. gy, Karcsa, Zemplén m., Ballassa I. gy, Sárospatak, Zemplén m., Kovács L. gy, Taktaszada, Borsod m., Szabó L. gy.

LVIII.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Katona István

A történetből magából kiviláglik, hogy nincs benne semmi kísértés. Azért soroltam be mondáim közé, mert zavaros felépítése ellenére kedves epikus vonásokat véltem felfedezni benne.

LIX.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Csepej Gyula

Az ál hiedelem-mondák legjellegzetesebb képviselője. Nincs kapcsolatban a buzitai hitvilággal. Több hasonló mondát összegyűjtöttem, de közlésüktől eltekintek.

LX.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Fancsali Gizella

A buzitai hiedelemvilágban gyakori, hogy a kísértet vagy a tudós ember nagy vizet teremt. A történet helye megegyezik a XLIX., L. és az LIII. mondák történetének a helyével.

LXI.

A felvétel 1969. tavaszán készült Restén, kettesben.

Adatközlő: Izsoly Berta

A nora Reste hiedelmei között nagyon elterjedt. A palóc nyelvterületen Szabó Lajos gyűjtésében találkoztam még vele. /Taktaszada, B. m./

LXII.

A felvétel 1967. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Tamás Jánosné

A rontás ellenszerei vidékenként különböznek egymástól. Az itt szereplő ellenszerre nem találtam másutt párhumot.

LXIII.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Fancsali Gizella

A monda két részből áll.

Az első részben a koldus állapítja meg a rontást a juhásznén. Jellegzetesen népmesei motívum. A második részben a rontás gyógyításáról van szó. Érdekessége a mondanak a gyógyulást meghozó szertartás. „Pesta, a novacsányi bacsó” gyakori szereplője a rontások gyógyításának Buzitán és környékén.

LXIV.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes István

Két önálló történet összekapcsolásából keletkezett ez a monda. A két történet között az összekötő kapocs a rontást gyógyító férfi személye.

LXV.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes István

Olyan élménymonda, amikor az adatközlő elismeri, hogy a rontás vele történt meg. Buzitán és környékén nagyon gyakori a földbe, házba, istállóba ásott tárgyval történő rontás. Megfelelőit megtaláljuk pl.: Karcsa, Zemplén m., Balassa I. gy, Taktaszada, Borsod m., Szabó L. gy.

LXVI.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes Istvánné

A hosszabb történet nagyon rövid formában testesült meg az előadónál, ezért gyakran szaggatott a cselekmény, nem egyértelmű a monda kifutása. A tudós bacso nemcsak állatokat ment meg a rontástól, hanem embereket is. Ő szerepel a következő mondákban: XVII, XXVII, XXVIII, LXXVII.

LXVII.

A felvétel 1967. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Ragályi István

A gyermekgyógyítás szokatlan, mondhatom drasztikus formája. Gyűjtéseim során nem találkoztam még hozzá hasonló történettel sem.

LXVIII.

A felvétel 1969. tavaszán készült Buzitán, kettesben.

Adatközlő: Kmečko Mihály

Buzitán és környékén a történeti mondák száma kicsi. Az itt közölt monda is eredetmonda, amely a Király-hegy nevét IV. Béla menekülésével hozza kapcsolatba. A tatárjárásról és IV. Béláról gazdagabb mondákat találunk nyelvi környezetünkben pl. Torna és Szádellő környékén.

LXIX.

A felvétel 1967. novemberében készült Buzitán, kettesben.

Adatközlő: Bihari Kálmán

A Bábasári híd több mondában is szerepel, l. pl. a L, LIII, LIV, LX. számúakat. Úgy él a buzitaiak tudatában, hogy itt „ijeszt”. Ez a kis történet a hely nevének a keletkezését magyarázza. Eredetmonda. A monda hőse azonos a X. számú monda szereplőjével.

LXX.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Csepej Gyula

A monda mentes a hiedelemtől, inkább mondhatnám, hogy tartalma a spiritizmushoz áll közel.

LXXI.

A felvétel 1966. novemberében készült Buzitán, társaságban.

Adatközlő: Kerekes István

Egyedülálló monda. Ugyan Berze Nagy János is beszámol egy leleplezett cirkuszosról és Balassa Iván Karesai mondák című gyűjteményében is találtam egy hasonló mondát, ám e buzitai történet abban mégis egyedi, hogy a cirkuszos visszavág a megszegyenyítésért.

LXXII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Matyi Andrásné

A tudós csordás varázslatos módon meggyógyítja a tehenet, de senki nem láthatja, hogy mit tesz a beteg állattal.

LXXIII.

A felvétel 1966. novemberében készült Felsőláncon, társaságban.

Adatközlő: Katona István

A tudós kocsiról szóló mondák nagyon elterjedtek egész nyelvterületünkön. Jellemző motívum a kocsi megállítása, amit azonban a nagyobb tudású kocsis felold és megtorol. A megállítók rendszerint a tetőn dolgozó ácsok. Matolcs, Szatmár m, Luby M. gy, Vaja, Szabolcs m, Géberjén, Szatmár m, Kaba, Hajdú m, Cégénydányád, Szatmár m, Biri, Szabolcs m, Rétközberencs, Szabolcs m, Ajak, Szabolcs m, Tarpa, Bereg m. – mind Ferenczi I. gyűjtése.

LXXIV.

A felvétel 1966. novemberében készült Restén, családi körben.

Adatközlő: Izsoly Margit

A tudós kocsist nem érdemes megsérteni. Ezt bizonyítja ez a monda is. A történet egyedülálló.

LXXV.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban

Adatközlő: Szaszák Margit

Buzita és környékének hiedelemvilágában gyakori a tudós cigányasszony motívuma, aki olyan tudománnyal rendelkezik, hogy meggyógyítja a gyermekeket és felnőtteket.

LXXVI.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban

Adatközlő: Matyi Andrásné

A LXXV. mondában szereplő cigányasszony itt más gyereket gyógyít meg.

LXXVII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban

Adatközlő: Matyi Andrásné

Az adatközlő elismeri, hogy a rontás velük történt meg, és maga látogatja meg a tudós pásztort. A gyógyítás formája azonos a LXV. mondában található rontás gyógyításával.

A tudós pásttor a rontást valamilyen elásott tárgynak (fa, vas, csont) tulajdonítja. Jellegzetes hiedelem ez Buzitán és környékén.

LXXVIII.

A felvétel 1968. novemberében készült Alsóláncon, társaságban.

Adatközlő: Matyi Andrásné

A gyógyító asszony alakja ismert a LXXV. és a LXXVI. mondából. Szokatlan, hogy a gyógyíthatatlannak vélt gyereken csak az állatbél segít.

ADATOK ALSÓLÁNC, BUZITA, FELSŐLÁNC, RESTE TÖRTÉNETÉBŐL

Mind a négy község a kassai járás délnyugati részében terül el. A községek határai azonosak a Magyarország és Szlovákia közötti országhatárral. Az országhatár enyhe lankáinak északi részén terül el Buzita, Felsőlánc és Reste. Alsólánc a Bódva-völgy sík területére épült. Valamikor Cse-rehátként volt ismert a vidék.

Történelmének legfényesebb napjai a Rákóczi-féle szabadságharchoz fűződnek. Hegyaljával együtt bölcsője volt ennek a dicső mozgalomnak, és II. Rákóczi Ferenc Magyarország önállóságáért folytatott harcát környékünk falvai a végsőkig támogatták.

ALSÓLÁNC

Első feljegyzést a község Istvány nevű határrészéről találunk 1298-ban, ahol nagy erdőségek voltak. A legközelebbi feljegyzés 1427-ből való. Ezen a királyi adománylevélen Mokalanch alakban szerepel a helység neve. Ekkor a Gönyői-családnak 17 portája volt itten.

A 15. században a község a nagyidai vár tartozéka, tehát a Perényiek birtoka. Ettől kezdve a nagyidai vár sorsában osztozott Alsólánc is. 1565-ben nyolc jobbágy-portát írnak össze itt. Ekkor hozzátartozott Felső- és Középlánc is. Ezekben a helységekben azonban nem írtak össze senkit/semmit, ami arra utal, hogy lakatlanok voltak. 1696-ban 10 jobbágy és egy zsellér lakja Alsóláncot. 1720-ra két jobbágy-háztartás volt mindössze. Feltételezhető, hogy a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc hozta magával a lakosság csökkenését, hiszen Cserehát nemcsak adóval, hanem katonákkal is a végsőkig támogatta a függetlenségi háborút.

1799-ben Alsó-, Közép- és Felsőláncot együtt említik a forrásmunkák. 1828-ban Alsóláncnak 259 lakosa volt, ebből 127 rk. és 132 ref. Földesura a 19. században a Lánczy-család. Az utolsó földesurak a Hedry-család tagjai voltak Alsóláncon.

A mondák gyűjtésének idején, az 1960-as évek derekán a lakosság túlnyomó része a helybeli termelőszövetkezetben dolgozott. Kisebb részük a közeli ipari vállalatoknál vállalt munkát. A községnek egy elemi volt iskolája két tanítóval. A Hedry-féle kúria átalakított termeiben művelődési ház is működött.

BUZITA

Őskori leletek bizonyítják, hogy már a bronzkorban is lakott terület volt. Az itt talált három bronzkard az itt élő nép magas kultúrájáról tanúskodik.

A tatárjárás előtti időkben az Aba-nemzetség birtoka. A tatárok kipusztítják lakosságának a zömét, mások meg elmenekülnek erről a vidékről. 1248. után történt betelepítése német és magyar anyanyelvű lakosokkal. A pápai tizedjegyzékben Bosica, egy másik oklevélben Bozitha néven szerepel.

Szájhagyomány szerint a község eredetileg a nyugatra fekvő domb másik oldalán feküdt. A tűzvész, kolera és vízhiány miatt került közel egy kilométerrel keletebbre, a mostani helyére. Ez könnyen bizonyítható, hiszen az eredeti helyen még megtalálható a templom alapja.

A tizenötödik században a Bacskai-, Bécz- és Kardos-család tulajdona. A Kardos-család 1459-ben hűtlenség következtében elvesztette. Birtokait – tehát Buzitát is – Mátyás király Magyar Balázsnak és testvéreinek adományozta. 1486-ban Magyar Balázs eladja más falvakkal együtt Thurzó Theofilnek kétezer forintért. 1537-ben az adójegyzékben három és fél porta Bozitha község adóalapja. 1565-ben Horváthy György kapta, és már tíz porta nagyságú. A tizenhetedik század éveiben a töröknek adózik, mint behódolt falu. 1696-ban a Szemere-család tulajdona, és úgy írták össze mint a Szemere kastély tartozékát. Ebben az időben 9 jobbágy lakta. 1720-ban mindössze 5 magyar jobbágycsalád lakott telkein.

Mária Terézia uralkodása alatt elkobozták a reformátusok templomát, amelyet a katolikusoknak ad az uralkodónő. II. József alatt épült fel a református templom, amely mai napig áll.

1880-ban nagy tűzvész pusztítja el a község legnagyobb részét mind a két templommal együtt. A 20. század első évtizedeiben már mint a csereháti járás egyik jelentős községe volt.

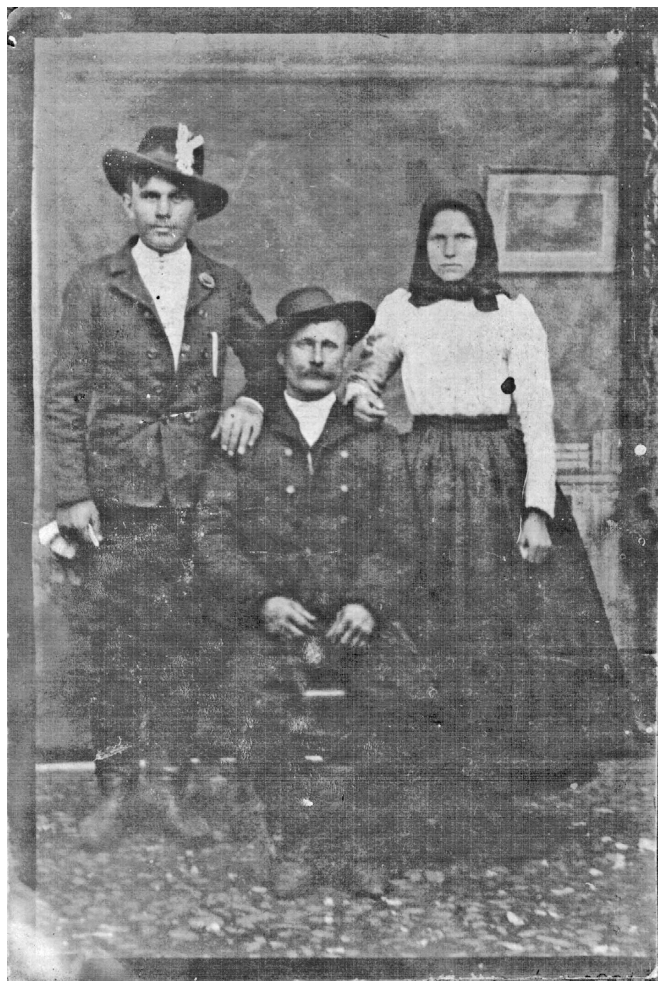
Jelenleg lakosainak száma 1200. Az idősebbek és a nők a termelészövetkezetben és az állami gazdaságban dolgoznak. A község lakosainak jelentős része jár munkába a közeli ipari vállalatokba, különösen a Vasműbe.

1964-ben épült fel a község területén a minden igényt kielégítő kilencéves alapiskola tanítói lakásokkal. A község úthálózatát is tökéletesítették. Az elkövetkező években egy bevásárlási központot és kultúrházat kapott a község.

FELSŐLÁNC

1565-ig Alsólánccal együtt emlegetik a forrásmunkák. Csak ettől az időtől számíthatjuk külön községként, amikor Középlánc elnéptelenedett. Felsőlánc a Katona- és a Lánczy-családok birtoka. 1648-ban behódol a töröknek, és adót fizet. 1770-ben elnéptelenedik. A Lánczy-család népesítette be magyar és szlovák lakosokkal. 1869-1970. között 385-ről 307-re csökken lakosainak a száma.

A lakosság többsége a helybeli termelészövetkezetben dolgozik. Csak a fiatalok bizonyos százaléka dolgozik az iparban. Egy elemi iskolája van, egy tanítónővel. A község terén létesített park nagyban emeli az idegenre tett első benyomást.

Felsőlánci családi fénykép a századfordulón.
Karafa család gyűjteménye

RESTE

Különböző neveken szerepel a Restei-család birtokaként. A forrásmunkákban a következő neveket jegyeztem fel: Re-site, Recheche, Rechyte, Rechete, Rechthe. A Restei-, Kardos- és Radványi-családok birtoka. 1427-ben 13 adózó portája volt. Vámszedőhely volt. Mátyás király Buzitával együtt Magyar Baláznak adja. A tizenhatodik században több nemesi család birtokolja kezdetben kettőre csökkent portáját, ami a század végére ötre emelkedik. 1696-ban 18 jobbágycsalád lakta. A 18. században az Ónody nemesi család tulajdona. 1828-ban 550 lakosa van, amivel a környék legnagyobb községe volt. A 19. század végén és a 20. század elején lakossága csökken.

A hatvanas évek végén lakosainak a száma 600. Túlnyomórészt a helybeli szövetkezetben dolgoznak. A lakosság kis százaléka az iparban talál megélhetést. Egy elemi iskolája van két tanítóval. Jelentősen megváltozott a község arculata a 60-as években befejezett csatornázással, és az új kultúrház felépítésével.

A községben gazdag hagyománya van Angyal Bandi (Ónody András) betyáralakjának.

Restéről induló búcsújárók, akik a buzitai Jézus Szíve Búcsúba hozzák a Jézus Szíve szobrot. 1950-es évek

OUTLAW HEROES, NORAS,¹³ WITCHES

MATTERS OF CURIOSITY RELATED TO DIALECTS AND ETHNOGRAPHY IN THE EASTERN PALÓC FOLKLORE COLLECTIONS OF LÁSZLÓ MÁTÉ

The texts in this volume invite readers to Alsó- and Felsőlánec (Nižný Lánec, Vyšný Lánec), Buzita (Buzica) and Reste (Rešica), eastern Palóc villages in the Cserehát district of the historical Abaúj county. This is one of the easternmost corners of the territory where the eastern Palóc dialect is spoken. These are the villages, to a little southwest of Kassa (now Košice in Slovakia), where László Máté started his career as a teacher at the beginning of the 1960s. Not so long ago, I had the opportunity to see with my own eyes that many of his former students still have fond memories of the young teacher along the Kanyapta stream.

¹³ Nora: a fictitious creature in Hungarian tales, usually a restless or wicked soul, causing nightmares to people (cf. *mara*, *mura*, *mora* in Slavic languages and *mare* Middle English).

The young teacher, starting his career, was enthusiastic about folklore traditions and folk arts. Imparting knowledge was not his only endeavour, he also lived with open eyes and ears to absorb what was around him. He tried to preserve hand painted stone plates from Telkibánya, pieces of apparel, objects used in local agriculture and shepherding for the next generations the same way he tried to save the folklore treasures living in the memories of old shepherds and peasants. Not rarely, he had to “pirate” the stone plates with rose decorations from chicken yards, from baby chicks and he had to talk to peasants born between 1880 and 1900, in the “Belle Époque”, the last living representatives of the then vivid folklore, and record those conversations with his reel-to-reel tape-recorder. Though regrettably the local village houses meant to function as folklore museums furnished in the 1960s are a thing of the past, a major manuscript – raw in terms of phonetic transcription – was made on the basis of the sound recordings. The text typed with this incomplete set of fonts was the corpus of the present publication, because the tapes themselves are likely to have perished by now. If they came to surface and were digitalised by an expert, that would be an outstanding, invaluable asset as far as dialects from the Kanyapta-region are concerned. Other, still unpublished and untranscribed recordings from the Kanyapta-region can still be found on the old media of László Máté and they might also be of similar linguistic value as regards the Palóc dialect spoken in Cserehát in the 1960s. According

to their collector, these recordings mostly consist of songs and other lyrico-epical pieces.

Anyhow, the folktales and myths dormant on the yellow, typed pages come to life now: we make them available to the public in the scientific series published by the Institute for Hungarian Studies. The publication is valuable as a source: on the one hand, approximately a quarter of this collection was included in the digital archives of the Hungarian Cultural Institute in Slovakia earlier, on the other hand, that one-fourth uses only the standard transcription, a version which pre-dominantly hides the dialectal particularities of texts as opposed to a version aiming to render dialectal features with a high precision. Additionally, I may remark that we published a couple of folktales and myths of outlaw heroes ourselves in 2019 in the Palóc Reader (Palóc olvasókönyv, Nyelvi és irodalmi kalandozások) published as Volume 10 of the publications of the Institute for Hungarian Studies, however, for methodological and pedagogical reasons there the aim was not to render the eastern Palóc utterances with the highest scientific precision and true to the original, but considerations for the standardised Palóc dialect transcription suitable to be read by most Palóc children were given priority.

The title of our book – *Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák [Eastern Palóc folktales of outlaw heroes and other myths]* – is different from the original working title of the manuscript: *From the folktales and*

myths of Buzita and its vicinity. The change of the title by the editor might perhaps require some explanation. As you can read in the “proto-preface” written by Máté, which is also published in our book, tales and folklore myths, legends are far from being clearly and concisely differentiated between when talking about the pieces in this collection. Let us add that this delineation of genres is not so easy in folklore studies, either. The issues of defining the genre are especially burning in relation to some Bandi Angyal-stories. In some of these stories the narrative shows the features of a tale, the miraculous elements and the fortunate outcome, ending are all characteristic of tales. In these, Bandi Angyal is not (only) the flesh-and-blood social bandit, but the nearly invincible hero, the highwayman, a resourceful bandit capable of stealing anything, who is fairly amicable even if he conducts crimes. The character and the plot go beyond the documentary approach, since by “showing it to the arrogant aristocrats” he does not only win the love of young wives but also the tacit love of ordinary people. Then we are pulled back to reality by the realistic tone of other folklore tales of outlaw heroes bordering on naturalism.

I would not think that such a blending of the elements of folktales, myths, legends could always be attributable to some sort of mechanic transformation of folklore myths into tales. It is rather due to the fact that the way the plot is rendered and the plot itself are on the border of folklore

myths and tales. Sometimes storytellers themselves instinctively say so when their role becomes more of the documentarist rather than the teller of a story: “*Nohāt vān még ěggy rövid történet, de ez tény. Itt történt Gomboson*” [“Well, there is another short story, but this is a fact. It happened here, in Gombos”], this is how István Szabatkó from Alsólánc introduces the tale titled *Á měgpátkolt boszorkány* [The witch who was shoed]. On the other hand, the tale-like character of the story *Á furfāngos Angyál Bāndi* [The resourceful Bandi Angyal] is absolutely clear, even if the popularity of Angyal Bandi (András Ónody) was usually explained by the fact that the famous outlaw hero had real relatives living in this region. Anyway, considering all that has been said, maybe the most appropriate way is not trying to rigidly categorise something that is not possible to be put into rigid categories. This is the reason why I chose this title, which is a half-way house solution and might be more informative for the reader.

Though apart from the stories of one or two genuinely great storytellers about outlaw heroes the formulation of the texts is rather ordinary, these texts from Buzita, Reste, Alsó- and Felsőlánc being mythologically very interesting are still outstanding in terms of folkloristics. The mindful choice of László Máté when selecting his informants had a significant role to play in this, he was able to inspire people born in the 1880s – and many times confined to bed – to be enthusiastic storytellers. In more than

one stories the ancient beliefs of the Palóc people come to life: restless souls swindling land from others are running as fiery men in meadows, noras are sitting on the chests of sufferers, creatures scaring others are sneaking on deserted paths at night and various forms of charms and counter-charms also known from the everyday life of peasants appear, ranging from the temptation of young people to the minute details of cattle raising. Of beliefs linked to local villages stories related to the bridge in *Bábásár* stand out, the soul of the woman who perished while the bridge was being built regularly haunts people who are trying to cross the bridge. The elements of local history also appear in several stories: the story of the Királydomb takes us back to the early Árpád-era.

Last but not least, a whole cycle of Angyal Bandi appears here, in the determined style of the storyteller Bertta Izsoló, whose rendering of the story is indeed brilliant. What makes it particularly interesting and valuable is the fact that only a few years later even the tiny fragments of the same world would have been nearly impossible to find. The collection of László Máté, as so many other collections in the Carpathian Basin, was actually completed in the 24th hour. He recorded the songs, ballads and folklore myths of the Kanyapta-region in the shadow of the Steelworks in Kassa (Košice), which had grown enormous by then and was about to start its operation. This industrial “revolution”, which brought about gigantic migration in

the region, was a severe break-point in the lives of the local Palóc people and local Hungarians in general, in terms of folklore and dialects. To have an idea of the huge numbers of non-Hungarian speaking people being resettled here, its enough to check out the detailed statistics on the demography of Kassa (Košice) and its vicinity from the 1880s up to the beginning of the 1970s.

It goes without saying that to successfully complete his collections in the “last hour”, László Máté had to select his storytellers with great care, he had to find the ideal informant as described in literature of ethnography and sociolinguistics. He managed to find generations and village people who helped him grasp something of the oral tradition of the end of the 19th century in these villages along the Kanyapta, which have by now become isles of dialects not only from an ethnographical, but from a genuine dialectology point of view. There is a clear resemblance between the texts published in our book and the random utterances of Buzita published around the turn of the century in the linguistic periodical titled *Magyar Nyelvőr*, – if we disregard the rudimentary nature of the phonetic transcriptions in the latter-, this clear resemblance is due to shepherds, manor maids and peasants born in the era of the Dual Monarchy. In the course of a short phonological control collection, I had the opportunity to personally ascertain that thanks to the colleagues involved in editing the book, many

of the characteristics of the texts published in our books can still be identified in the everyday Palóc language used in these villages, even if certain typically Palóc features have become less expressive by now. The Palóc characteristics of the tales will be analysed below.

PALÓC CHARACTERISTICS OF TEXTS FROM THE KANYAPTA- REGION

The material we make available to our readers in our publication is valuable both ethnographically and linguistically. On the one hand, because this Palóc micro-region in the Cserehát was not on the list of large, organised dialect collection endeavours, consequently, original texts are not in abundance. On the other hand, because this does not only provide a new and significant corpus, but it is outstanding in terms of quality, as well: it refines the dialectological knowledge we have gathered so far, due to the eastern Palóc characteristics of the texts.

Whereas we have a dialect dictionary from the vicinity of Zoboralja or certain villages of the Ipoly region,¹⁴ what is more, we even have a dialect atlas from the Zo-

¹⁴ Tóth, Imre: *Ipoly menti palóc tájszótár*. MNyTK 176. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1987.

bor region¹⁵ and over the past one-and-a-half centuries a voluminous collection of folk poetry has been compiled from Nyitra county to Gömör and mention could be made of the Szuhogy dialect dictionary from Borsod, the region further to the east,¹⁶ but from this region of the Cserehát data and texts are only available in a small quantity. Actually, we can primarily refer to Magyar Nyelvőr and some of the utterances it published from Buzita as folklore texts trying to show the dialect to some extent. However, these texts from Buzita collected by Sándor Paszlavszky, a Catholic priest (1850–1899) born in Deregyő (Zemplén county) do not provide an adequate orientation in every field, either. Paszlavszky pursued some of his studies in Kassa (Košice) and spent most of his life in Zemplén, he was a literary scholar and did some research into folk speech.¹⁷ On the one hand, this is due to their limitations in terms of length, on the other hand in the utterances collected by Paszlavszky from Abaúj, the Palóc variety is mostly rich in diphthongs and more archaic in spite of the fact

¹⁵ Sándor, Anna: *Nyitravidéki nyelvjárások atlasza*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2004.; Sándor, Anna–Tóth, Katalin: *Nyitragerencséri tájszótár: Sima Ferenc tájszóhagyatéka alapján*. Pesti Kalligram Kft., Budapest, 2020.

¹⁶ Mazurka, Károly: *Szuhogyi palóc tájszótár*. Magyar Nyelvtudományi Társaság–Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

¹⁷ Major utterances by Sándor Paszlavszky deemed as originating from Buzita: *Találós mesék. Nyr.* 7 (1878) 133–134.; *Népdalok*. idem: 144.

that the phonetic transcription system, which is close to the standard language, is rather rudimentary and of a different nature, which probably does not express possible dialect features. Let us see a song and a riddle collected by Paszlavszky:

*Áttalmént eő az Keőrösön,
Beleveszétt eoreokeosön; (sic!)
Csipkebokor, nyárfa-leveel,
Mindént összesodri a szeél.*
(Paszlavszky 1878: 144)

*Fődön foa, foán kendér; kendéren oagyag, oagyagból is-
tenáldása belénk jár.*
(Paszlavszky 1878: 134)

The pronunciation of diphthongs was not traceable in these villages as opposed to the large number of eastern Palóc specific features in the stories published in our book. It goes without saying that we cannot rule out the possibility that the speaking characterised by diphthongs was still alive in this micro-region of Cserehát around the turn of the century, because not too far from here, in Gömör, there are still islands where diphthongs are used. In addition, it was regularly emphasised by Fábíán Szeder and other classical sources relating to the early Palóc dialect that the pronunciation rich in diphthongs is a specific feature of the Palóc dialect, even in regions where this has

completely disappeared by now. Fábrián Szeder, in the first point of his notes on the pronunciation of the phonemes by the Palóc living in “Nagy Hont” and Nógrád wrote the following: “These long vowels: *á, é, ó, ő* are pronounced the following way: *uá, ié, uó, üő*; such as in *vuáros* [town], *iédes* [sweet], *uólom* [lead], *üőrzöm* [I’m keeping it] [...] at the beginning of the word, as well as in the middle and at the end, in such a clear way that both vowels can be properly heard.” (Szeder 1819/2005: 7). Szeder in his introduction refers to this pronunciation, which is rich in diphthongs, as the most characteristic feature of the Palóc speech and he briefly cites the remark of Sámuel Pápay, according to whom “The Palóc people best distinguished themselves from others in Nógrád, Gömör, Borsod and Heves counties by their wonderful pronunciation, which can hardly be represented in writing, as they pronounce every vowel in a diphthong.” Pápay also cites some textual examples: „*haó vagy haú mèègy? hová mégy?* [Where are you going?], *feő mèk, felmegyek*, [I am going up], *bomóú mè*, bomolly meg [get mad].” (Pápay 1808: 80).

Unfortunately, the number of collection points on the territory of Czechoslovakia was so low that these data can hardly be used from a dialectometrical aspect in *A magyar nyelvjárások atlasza* (Atlas of Hungarian Dialects),¹⁸

¹⁸ Due to political and administrative difficulties, it was not possible to establish a system of collection points of proper

thus it is hardly possible to decide how and which Palóc isoglosses affected the micro-region along the Kanyapta in the 1960s, neither does it provide enough information on the exact territorial coverage of the diphthongal pronunciation and its disappearance. It remains an exciting question also from the perspective of language and dialect history, what happened to the diphthongs on a large(-)r part of the Palóc language territory in a short century, which previously stretched as far as the Kanyapta river, if we also take into account the folksongs from Buzita collected by Paszlavszky. (The Slovak language also contains diphthongs even if those are fewer in number and as opposed to the Palóc diphthongs, they are opening diphthongs.) It is not only the issue of diphthongs (which in the meantime have disappeared) that is interesting, I was dwelling on it at this point because due to the lack of data I cannot analyse these as part of the grammatical specificities I am going to discuss next. We will, however, discuss the important phenomena that are clearly visible from the texts collected by Máté.

All in all, we may conclude that the information provided by these eastern Palóc texts from the villages of Buzita, Reste, Alsólánc and Felsőlánc are also instrumental in shedding light on the dialectal background. These collections from the 1960s, the source of which were predom-

density from a dialectology point of view in the Hungarian language region, which then was part of Czechoslovakia.

inantly simple shepherds, agricultural manual workers born in “the Belle Époque” between 1880 and 1910, i.e. the historical period of dualism, reveal to us a language variety rich in Palóc features, which refines our knowledge on the state of the dialects at the “dawn” of the Kosice Steel Works, before it started to exert the merging and standardising impact it had on the life of this region.

Phonetic phenomena

1. The vowel system

As the figure shows the Kanyapta region has a vowel system with a division of 8:7, however, the *e:ë* difference, in other words, the contrast between the close-mid *ë* and the open *e* is less sharp in the eastern Palóc than in other regions of the Palóc dialect, which in these villages may partly be due to the *e* phoneme being more closed. With all this taken into account, this area seems to be a transition between the 8:7 – 7:7 Palóc vocalisms and the Palóc micro-regions along the Hernád and those further to the west of the Kanyapta region. It goes without saying that I do not base the statement solely on the written corpus of the book, but on the recent control material available, which was recorded in January 2020. This is exactly the reason why the issue of marking or not marking the *ë* was an extraordinary dilemma. Additionally, this book was prepared and

published during the 2020/2021 pandemic, which made it impossible to carry out control collections prior to finalising the manuscript, which would have been reassuring from all perspectives.

Anyway, the application of the 7:7 vowel system without any remark would seem to be a simplification and generalisation because there is a perceivable difference, even if it is far from being as accentuated as, for example, along the Ipoly river. The exact situation could be clarified by means of acoustic phonological examination. In summary, this micro-region indeed seems to be a sort of transition (at present) between the clearly 7:7 language variations with a more closed *e* along the Hernád river and the marked 8:7 and 8:8 Palóc subsystems.

u	ü	i	ú	ű	í
o	ö	(ë)	ó	ő	é
á		e	ã		

Figure 1.

The system of short and long vowels along the Kanyapta

Along the Kanyapta, as well as in the largest part of the eastern Palóc region, the open, long (mostly) polyphonic *ē* is virtually missing. This is in line with the general view held in Hungarian literature on dialectology (cf. Juhász 2001: 284–286, Menyhárt–Presinszky–Sándor 2015: 65–66). At the same time, it must be said that our corpus includes sporadic examples of polyphonic *ē* examples

(1a–1b), though these exclusively come from Berta Izsoly born in the 19th century in Rest and István Katona from Alsólánc. (Let us add that they did not only live here but both of them were also born in this region.)

(1a) *ēmēnt kéccēr is lovágolni* (I. I. B.) [he went horse riding two times]

(1b) *à páp szógájá meg figyēte áz ásszonyt* (LVIII. K. I.) [and the servant of the priest kept his eyes on the woman]

This (rare, sporadic occurrence) is all the more interesting, because elision (and complementary lengthening) are rather widespread in our texts, they are general phenomena, even if there is a degree of variability in this respect in the language use of individual informants. The elision of *-l* may take place after any labial vowel, including *ā*. (2) This example also shows that the *ā* may have a polyphonic role, even if a limited one, of course beyond the simple and ordinary phonemic role of *ā* (see 11 below). Examples similar to (2) are not rare in this corpus.

(2) *hāt egy kisásszony āt á kápubá*. (LVII. K. I.) *vs*

(11) *mikor még à mádār nem repūte āt* (LXVI. K. I.)

2. Cases of consonant elision and complementary lengthening

In our texts three types of elision (and complementary lengthening) may be observed, which are somewhat different from one another, examples of these can be found in sub-points a., b. and c. However, complementary length-

ening is a rather problematic concept from different perspectives: on the one hand, it may happen that in the case of the standard $-Vl-$ ~ dialectal $-\bar{V}$ - historically the dialect form is more original, it is definitely the case with *Hold* ~ *Hód* [Moon], on the other hand, in the case of *holnap* ~ *hónap* [tomorrow] the issue of primacy is historically impossible to decide because the synchronic standard-dialect variability is historically traceable, what is more, the same allophones may be observed in forms used in related languages (cf. MSzFE 2: 293). Therefore, complementary lengthening as a category reflects a standard-centred synchronic approach, which is not necessarily true in terms of historical development.

As I mentioned above, lengthening and/or elision may take place after any labial vowel+l, and $-\acute{e}+l-$ sound cluster. In contrast, the elision of *r* is limited to the final position after *o*. In spite of the possible elision, the *o* does not always get lengthened.

a. elision of $-l$ after a long vowel, in such cases logically no lengthening shall take place. Consequently, the ablative suffix has the form of $-t\bar{V}$, the delative suffix $-r\bar{V}$, and the adessive suffix is frequently $-n\bar{V}$ form, *nota bene* allophones close to the standard may also occur:

- (3) *Hármádnáp Jānokrú elvitt nem ěgyget* (VI. I. B.)
- (4) *gyermėkkoromtó gāzdākottám* (XII. Z. J.)
- (5) *Oszť á kőrtvefānā megālnāk* (XXXVIII. K. E.)

(6) *oszt később ászt beszélgették, hogy tüzesemberek járnák a rétén* (XXXIX. Sz. P)

(7) *akkor megint fétünk* (L. F. G.)

b. elision of the *-l* before a short vowel, in such cases complementary lengthening mostly take place:

(8) *Hāt Bándit údözték á pándúrok* (VIII. I. B.)

(9) *oszt lőüt á fátövibe* (XI. K. I.)

(10) *Törüdd még vele á lovákát* (LXXIV. I. M.)

(11) *mikor még á mádár něm répüte át* (LXVI. K. I.)

(12) *á nyáká elfordút á juhásznak* (XI. K. I.)

(13) *Két ódált gyertyát gyútott* (VIII. I. B.)

(14) *á másik ódálará.* (XI. K. I.)

(15) *Kidobott neki nyóc-tíz kánál gáluskát* (XIII. K. M.)

(16) *Mindég együtt vóták* (XIV. I. B.)

(17) *Fej nekű vót.* (XXXVIII. K. E.)

(18) *oszt földhöz ütögette magát az ásszony* (XVIII. P. J.)

(19) *Ákkor még egy kódús tájigával megált á tötés szélén.* (XLVI. K. A.)

(20) *kikiāt egy kisásszony* (XXI. Sz. E.)

(21) *Hāt á boszorkányok súróták á rihet.* (LXXIV. I. M.)

Historically, the categorisation of the next data into a. or b. is impossible to decide upon:

(22) *sikerült hónap* (VI. I. B.)

c. elision of *-r*: rare allophones, we only have few examples:

(23) *Ákko onnán lē egyñest á kertek közül* (LXV. K. I.)

Sporadic in the corpus, at the same time this less frequent allophone is an existing one, as it is shown by the control collection made in January 2020. As opposed to this, these texts do not include any example of the *Miko*, *mikó* allophones, even though they are frequently used in other Palóc regions (e.g. the Ipoly region).

At the same time, the allative suffix occurs in a shorter version characterised by elision, therefore, as opposed to *-r-*, the elision of the *-z* in the final position of the suffix is not sporadic:

(24) *Hālistennek nem szótám áz embērēkhe sē* (LXX-VII. M. A.)

All in all, the system of elision (and complementary lengthening) along the Kanyapta described above is much richer than anything mentioned by more recent dialectology literature in relation to eastern Palóc, cf. (Menyhárt–Presinszky–Sándor 2015: 68, Juhász 2001: 285).

3. The use of *j*

Quite typical is the use of *j*, which is a general characteristic of eastern Palóc: *ly* (*l'*) does not occur at all. The use of *j* is more widespread than in the standard, cf. *kojibá*, *jāny*. [hut, girl] Palatalisation is rather weak, it is not only the *l'* that does not occur here, but the distribution of palatal consonants identical with those in the standard is not more frequent than in the standard. Along the Kanyapta there is no *-nyi* used as a derivational suffix to form an infinitive, and

the occasional palatalisation of *t* and *d* cannot be found, either.

(25) *Á disznót megítáttá válámi pājinkával* (III. I. B.)

(26) *Ne ijjen vékony kámpóvól járjon, hánēm ojján husánggál* (XI. K. I.)

(27) *visszámēnt á kojibāhoz* (XI. K. I.)

(28) *hát mán á jányá á Zsuzsá néni* (XII. Z. J.)

(29) *Csák hátul á sárokba, áz ájtó hátá megētt vót hej.*
(XIV. I. B.)

(30) *El is mēnt áz á szeméj, és mondott is ijjenēket*
(XVII. N. F.)

(31) *Csák komoj szávákrá hálgátott* (LXX. Cs. Gy.)

4. Avoidance of consonant clusters in the final or interim position CCC > CC, CC>C

This phonotactic phenomenon is not typical only of eastern and generally the Palóc dialect, however, it is more frequent in Palóc, as well as in our corpus, than in the standard: the realisation of CCC > CC is quite widespread as is CC>C at the end of words.¹⁹ CCC > CC is practically the only form if the consonant cluster is composed of C1C2C3. The latter may be observed in the merged forms with no consonant clusters following the patterns of *a(s)zt mondja*, such as, for example *ászongyá, ásszongyá, ászongyák, ászonták, ászondi*. [he says, they say, they said] The elision of the -t

¹⁹ A köznyelvvél nagyjából azonos pl. (36), (37), (40), (42) egyszerűsödése.

as a final case marker is due to the avoidance of consonant clusters in the final position of words: e.g. *fājér* ~ standard *fájért*.

(32) *Mëgüzente neki, hogy jól vigyázzon a lovára, mer el fogja lopni.* (II. I. B.)

(33) *oszt akkor mán Bándi nēm tudott száládni, mer gyalog vót.* (IX. I. B.)

(34) *mer félfele járt a csordá az ákkori vilāgbá...* (XII. Z. J.)

(35) *Mijér bög ez a tehen?* (XII. Z. J.)

(36) *csondáráb* (XVII. N.F.)

(37) *mingyār* (XVII. N. F.)

(38) *Á rudnoki erdön vótám fājér* (XLIX. F. J.)

(39) *Cserehātról a szekerek járták lē szombáton, vásárnap, oszt itt álták.* (LXXI. K.I.)

(40) *Csák komoj szávákrá hālgátott* (LXX. Cs. Gy.)

(41) *Te Julis, mëgellēt mán az üsző?* (LXXII. M. A.)

(42) *És az ányá orvostúl orvosig hortá.* (LXXV. Sz. M.)

5. Assimilation: progressive and regressive cases

Both types of assimilation are frequent, the assimilated form is regressive in cases involving the *mëg*- as a verbal prefix and in the instrumental-comitative case (except for forms of the demonstrative pronoun) the assimilated form is progressive.

a. Rather general is the assimilation of the verbal prefix *mëg*- with verbs starting with a consonant, it is still in use in this region.

(43) *Jól mēnnészte á lovát oszt montá, hogy ő mēv-vēnné.* (II. I. B.)

(44) *oszt mēvveszett á kutyá. Osztán mēkkápdostá á tehenek orrát, mēg mēhháráptá á gázdáját is. Oszt mēv-vesztek á tehenek, mēvveszett á pásztor is.* (XVI. T. J.)

(45) *Áz onnán mēllássá, hogy ki á boszorkány.* (XX. F. G.)

(46) *Hāt há itt mēddöglöttetek* (XLVIII. H. P.)

b. Assimilation of the Instrumental-Comitative case marker

Unlike in the larger part of the Palóc dialect region, but similarly to other varieties of eastern Palóc (and the standard), the instrumental-comitative case marker does assimilate in the Kanyapta region, as well. However, in the appropriate suffixed form of the demonstrative pronoun the assimilation is regressive.

(47) *Áméket ávvál áz ostorrál mēvvāgott* (V. W. I.)

(48) *Hová mégy te Bándi fijám ávvál á csikókkál?* (VII. K. J.)

(49) *Éccēr éggy vásárnáp réggel elkéstem á hájtássál.* (XII. Z. J.)

Morphological specificities

1. Homonymic illative and inessive

In the Kanyapta region the *-ba/-be* form of the inessive is homonymous with the forms of the illative case markers. This phenomenon is rather widespread in the entire Hungarian dialect area.

(50) *egy gázdával, áki itt lákik á hími uccābā* (III. I. B.)

(51) *Válámikor á buzitái hátārba kevés föld vót* (X. B. K.)

(52) *Ábba tanyázott egy Zādeczky Károly nevezetü hírhett bētyār* (X. B. K.)

(53) *Nem is sokāig vót életbe á fjú.* (LII. P. J.)

2. The verb *válik* [become] requires a dative case marker

(54) *rögtön dísznónák vált* (VIII. I. B.)

(55) *Hāt engedelmel lēgyēn kimondvá, de lótrāgyá vót. Ánnák vált á mākosbobájká* (XXIV. K. A.)

3. Double accusative case marker on certain pronouns

The varieties with the double accusative case markers following the personal or demonstrative pronoun are observed occasionally.

(56) *Mēkhállottá esztet á Bāndi.* (II. I.B.)

(57) *mindég félhőkbe cipelte őtet á boszorkány* (XV. I. B.)

(58) *mēllättám őtet* (LXXVII. M. A.)

4. On the so-called familiar local case markers

In our Kanyapta corpus, the Palóc *-nā ~ -nāl* performs the same function as *-hOz* in the standard language variety in several cases, which is interesting, on the one hand because it is very different from the expected *-ni* form of the familiar local case marker expressing the three directions,

on the other hand its interpretation as an adessive case marker is problematic taking into account the grammar of the entire corpus and not least the structures of cases and case markers in Palóc and the standard. The sporadic existence of familiar local case markers in the corpus could be assumed in any case, because the ablative familiar local case in a *-nú* variety does occur, in addition (63) in a context where the storyteller previously used the *-ná* form in question, clearly as a lative and familiar local case marker.

(59) *És ő éccákárá begyött nálá áludni.* (X. B. K.)

(60) *begyütt á fálubá á nágynényénél* (XV. I. B.)

(61) *Elgyütt minálunk is* (XXV. Sz. P.)

(62) *Mikor elméntek á mäsiknál á szomszédhá*

(63) *Elméntek á pápná. Á pápnú oszt ákkor á szálonnát lopták á pádrú* (LVIII. K. I.)

(64) *oszt mindég beszokott nálók mēnni* (LXXIV. I. M.)

(65) *be fog nálátok mēnni* (LXXVIII. M. A.)

5. Varieties of adessive, ablative, delative and finalis case markers

These came into being for phonotactic reasons rooted in dialectal specificities, see points 2a., 2c., and 4. above on phonological specificities. The allophones of the ablative case marker in our text are *-tÓ*, *-tÚ*, whereas the allophones of the delative case marker are *-rÓ*, *-rÚ*. Forms without the elision of the *l* are more rare.

(38) *Á rudnoki erdőn vótám fájér* (XLIX. F. J.)

6. On the possessive suffix in 3SG

In most cases, suffixation is the same as in the standard language, however the -i variable, which is typical of the eastern Palóc to a limited extent, can also be found.

(66) *Neki vót sok áránypénzi összehárácsolva* (XL. N. E)

7. *Tehen, szeker* [cow, cart]-type nominative case-forms

The dialect forms with open-mid vowels of these words occur nearly without exception.

(67) *Félreált, oszt elmént á **tehen**.* (XII. Z. J.)

(68) *befekütt á gubával á **szekerbe*** (IV. I. B.)

(69) *Ákkor mékkönnyebbút á **szeker**.* (LVII. K. I.)

8. Dialect variables of certain pronouns

Certain interrogative, demonstrative and relative pronouns are used in their dialect forms. The most typical ones in our texts are the following: *mink* ~ standard Hungarian *mi* [we], *tík, tík* ~ standard *ti* [you], *honnát* ~ standard *honnán* [from where], *ámék* ~ standard *amelyik* [which].

(70) *Ákkor **mink** oszt méntünk odá, mind á hármán* (XI. K. I.)

(71) *Hät ez ojján kísértet vót, **ámék** erre mént* (XLVII. H. E)

(72) *Hät **tík** így csinátok velünk?* (XLVIII. H. P)

(73) ***honnát** hozí eszt á koporsót á víz* (XLIX. Cs. Gy.)

(74) *Mágá **honnát** tuggyá?* (LXIII. E. G.)

9. *Adi*-type definite forms of IndPraes in 3SG and 3PL

(75) *oszt átádi ánnák á tudományt, áki méffogtá.* (XII. Z. J.)

(76) *Noosztān ēggy māsik emberrel meg is ēggyesztek, hogy ánnák eládi á tehenet.* (XVIII. P. J.)

(77)- *Nem, csák á felét fjjám. – ászmondi.* (XIX. Sz. E.)

(78) *Mer māskep elfogik á boszorkányok* (XX. F. G.)

(79) *Hāt minek montád, hogy nem fogi elvënni!* (XXII. Sz. E.)

(80) *Hāt ászt montá á páp, hogy tud rájtá segíteni, de csák ákkor, há vāláli á kárt.* (XXVII. Z. J.)

(81) *áki ákászti fél magāt, vágy ki ákári végezni magāt, hāt ászt segíti áz ördög* (XXXIV. K. I.)

(82) *Májd há lātítok, hogy fogok fuldokláni, ákkor májd vāgjátok lē* (XXXIV. K. I.)

(83) *Oszt ēccēr hálli, hogy jájgát váláki itt á kert álatt. Kimēnt áz ápósom, hāt lāti, hogy ā testvére.* (LII. P. J.)

(84) *Á szálonnāt lopi válámi tálvás* (LVIII. K. I.)

(85) *honnāt hozi eszt á koporsót á víz* (LIX. Cs. Gy.)

10. The conjugation of verbs with *-sz*t roots in the imperative mood

Assimilation is only partial, unlike in corresponding standard forms.

(86) *ákászcsá fél á kéménybe* (XVII. N. F.)

(87) *Ereszcsē ázt á tehenet! Mér nem ereszti?* (XII. Z. J.)

(88) *ábbá füröszcsē még á gyereket* (LXVII. R. I.)

11. The past tense 3SG of verbs *eszik iszik* [eat, drink]

This can't have been general at the time when the texts were recorded, it can only be found in relation to the verb *észik* [eat].

(89) *Ētt is* (XXVII. Z. J.)

12. The *-l* might be dropped in past tense, indetermined 2SG

(90) *Māskor fĕlĕtĕosztĕ, mĕn rĕgĕn fĕlvĕtĕ* (XLVII. H. P.)

13. The past tense of the *üt-* type (monosyllabic -Vt verbal stems)²⁰

(91) *á szekerkereket bekĕttĕ ronggyál* (III. I.B.)

(92) *Plátnyiknák á nyákĕba kĕttĕk á husĕngot mĕg á bĕltĕt* (XI. K. I.)

(93) *De nem áz ásszonyt ũttĕ, hĕnĕm ō mĕgĕt.* (LII. P. J.)

14. The homonymic nature of 1PL and 3PL definite forms in indicative and imperative

(96) *Így mondogĕssĕk áz ōregĕk.* (L. F. G.)

Vocabulary

The texts contain genuine dialect words, polysemic words with a different regional or local meaning and phonolo-

²⁰ The classification of verbal stems according to the system by Pomozi 2001.

gical or morphological variables. Originally, László Máté attached to his manuscript a short glossary, explanations of words consisting of 25 items; however, the editor opted for not publishing it since this glossary does in no way reflect or correspond to the number of words which would possibly need an explanation. At the same time, however, not only Palóc glossaries, but also the complete series of the *Új magyar tájszótár* [New Hungarian Dialect Dictionary] are available for the reader to consult if necessitated by lexical interpretation difficulties.

Nevertheless, let us mention some lexical specificities from the texts of folktales and myths:

Phonological or morphological variables: e.g. *mā*, *mān*, 'már' [already], *tā* 'tán, talán' [perhaps], *ri* 'rih, rüh' [mange], *talvas* 'tollas' [feathered], *váckur* 'vackor, vadkörte' [wild pear], *vicsít* 'visít' [scream], *vidla* 'villa' [fork].

Dialect words, or polysemic words which have a different regional or local meaning: e.g. *ánnyokom* 'anyós(om)' [my mother-in-law], *ápjokom* 'após(om)' [my father-in-law], *ijesztő* 'kísértet' [ghost], *illető* 'ember, személy' [man, person]: *Mikor beméntek, hāt mā az illető mēg vót hālvá.* (XXXIV. K. I).

Genuine dialect words: e.g. *honcsik* 'vakondtúrás' [molehill], *kompéra* 'krumpli' [potato], *muminyik* 'ijesztő [scary], kísértetféle' [a ghost-like creature].

IRODALOM MÁTÉ LÁSZLÓ EREDETI ELŐSZAVÁHOZ ÉS KOMMENTÁRJAIHOZ

Abaúj-Torna vármegye. Vármegyei Szociográfiák VII.,
1939, Athenaeum, Budapest.

Balassa Iván 1963: *Karcsai mondák*. Akadémiai Kiadó, Bu-
dapest.

Békés István 1966: *Magyar ponyva pitaval*. Minerva, Bu-
dapest.

*Borsod megye népi hagyományai. Néprajzi gyűjtők
és szakkörök válogatott anyaga*, 1965. Hermann Ottó
Múzeum, Miskolc,.

Cocchiara Giuseppe 1962: *Az európai folklór története*.
Gondolat, Budapest.

Csanádi Imre – Vargyas Lajos 1954: *Röpülj páva röpülj*.
CsMK.

Dégh Linda 1945: *Bodrogközi mesék*. Anonymus, Budapest.

Kálmán Béla 1966: *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó, Buda-
pest.

*Magyarország Vármegyéi és Városai. I. kötet. Abaúj-Torna
vármegye és Kassa*, 1896. Apollo, Budapest.

Czakó Elemér (szerk.): *Magyarság néprajza I–IV*, 1937 Ki-
rályi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Ujváry Zoltán – Ferenczi Imre (szerk.) 1962: *Műveltség és ha-
gyomány IV*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

- Gunda Béla (szerk.) 1963: *Műveltség és hagyomány V.* Kosuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.
- Ortutay Gyula 1940: *Kis magyar néprajz.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Szabó Lajos (szerk.) 1975: *Taktaszadai mondák.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Végh József 1944: *Sárréti népmesék és népi elbeszélések.* Debreceni Egyetem, Debrecen.

IRODALOM POMOZI PÉTER BEVEZETŐJÉHEZ ÉS LÁBJEGYZETEIHEZ

- Juhász Dezső 2001: A palóc nyelvjárási régió. In Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Könyvkiadó, Budapest. 282–288.
- Küllős Imola 1988: *Betyárok könyve*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2015: *Szlovákiai magyar nyelvjárási szöveg- és forrásgyűjtemény*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra.
- Mazurka Károly 2008: *Szuhogyi palóc tájszótár*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- MSzFE = Lakó György (főszerk.): *A magyar szókészlet finnugor elemei* 1–3. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967, 1971, 1978.
- Pápay Sámuel 1808: *A magyar irodalom esmérete I-II*. Számmer Klára, Veszprém.
- Paszlavszky Sándor 1878a: Találós mesék. *Magyar Nyelvőr*. 7 (1878): 133–134.
- Paszlavszky Sándor 1878b: Népdalok. *Magyar Nyelvőr*. 7 (1878): 144.
- Pomozsi Péter 2001: A magyar igeragozás egy lehetséges

- rendszeréről nemcsak külföldieknek. In Nádor Orsolya, Szűcs Tibor (szerk.): *Hungarológiai Évkönyv* II. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 18–33.
- Pomozsi Péter (szerk.) 2019: *Palóc olvasókönyv. Nyelvi és irodalmi kalandozások*. A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 10. Magyarságkutató Intézet, Budapest.
- Sándor Anna 2004: *Nyitravidéki nyelvjárások atlasza*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Sándor Anna–Tóth Katalin 2020: *Nyitragerencséri tájszótár. Sima Ferenc tájszóhagyatéka alapján*. Pesti Kalligram Kft., Budapest.
- Szedes Fábián 1819/2005: *A' Palóczokról*. Lilium Aurum Könyvkiadó, Dunaszerdahely. (Hasonmás kiadás)
- Tóth Imre 1987: *Ipoly menti palóc tájszótár*. MNyTK 176. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

Máté László, a mondák és mesék gyűjtője egyik első buzitai osztályával. 1960-as évek második fele

A kötetet a Magyarságkutató Intézet adta ki.

Postacím: 1014 Budapest, Úri utca 54–56.

Web: mki.gov.hu

Email: kiado@mki.gov.hu

Felelős kiadó: Horváth-Lugossy Gábor, a Magyarságkutató Intézet főigazgatója

Felelős szerkesztő: Virág István

Műszaki szerkesztés Karácsony Fanni

Borítóterv: Tóth Gábor, Tóth Mihály

Nyomás és kötés: OOK-PRESS Nyomda, Veszprém, ookpress.hu

Keleti palóc betyármesék és hiedelemmondák

2019 őszén, egy verőfényes szombat délelőtt vehettem először kézbe Máté László keleti palóc mondagyűjtéseit. Első pillantásra nyilvánvaló volt, hogy különleges értékű anyaggal van dolgom: az 1960-as évek második felében gyűjtött történetekben nagyjából a dualizmus kori magyar falu még sok szempontból élénken élő mondakincse és népi hitvilága elevenedik meg. Ma már valószínűleg hiába keresnénk ezeket a történeteket. Idestova fél évszázada, hogy elmentek közülünk az utolsó olyan öregek, akik még a XIX. század végén gyermekfejjel tanulták el ezeket sokszor már akkor is aggastyán korú emberektől.

Pomози Péter szerkesztő

Máté László keleti palóc folklórgyűjtése rendkívül értékes leletmentés, amelynek ma már történeti értéke is van. Gazdag tartalmú, a néprajz- és a nyelvjáráskutatás számára egyaránt jól használható szöveggyűjtemény született, Pomози Péter pontos bevezető tanulmányával. A kötetet az érdeklődő nagyközönség is haszonnal forgathatja.

Juhász Dezső nyelvtörténet- és nyelvjárástan-professzor

